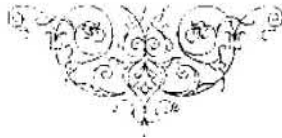

A
BALAVÁSÁRI SZÜRET.

TÖRTÉNETI RAJZ A KÖTÉLKORBÓL.

ÍRTA :

HENTALLER LAJOS.

BUDAPEST, 1894.
MACYAR NYOMDA, JÓZSEF-KÖRÚT 47.

Olyan előszó-féle.

A mai nemzedék nagyon, de nagyon keveset, mondhatni majdnem semmit sem tud az ötvenes évek történetéből. Öregeink, akik *még tudnak*, azok *már nem akarnak tudni* semmiről sem, azt tartván, hadd merüljön minden a feledés örvényébe. Akadtam kutatásaim közben olyanokra is, akik *nem mernek tudni*. Ezek, ha a múltban történt dolgokat szóba hozta előttük az ember, elsápadtak — s reszketni kezdtek, mint a nyárfalevél. Haláluk órájáig nem lehetett belőlük egy szót kivenni.

Lehet gondolni, mily iszonyú kínváltásokon mehetek keresztül ezek a hazafiak — ha még évtizedek múlva is betegek lesznek az ily emlékeknek. Ezek is azt hitték, hogy magukkal viszik a nagy titkot sírjukba.

Pedig dehogy viszik! Hisz ez lehetetlen, mert a történelem, melynek lapjait maga az idő írja tele az örök igazságok elferdíthetetlen tetteivel, a történelem nem engedheti át az ötvenes évek elején történt eseményeket a feledésnek. A történelmet ez ideig nem birta megczáfolni senki. Elferdítették gyakran, meghamisítják sokan. De ha az, kinek kedvéért a történelem egyik vagy másik lapjára hamis bélyeget nyomnak, ha az meghal, s csontjai épp úgy szétporlanak, mint a

többi millió embere — akkor emlékét elfeledik; helyesebben mondva: a történelem könyvében az elferdített igazságok helyre lesznek állítva.

Így volt ez a Caesaroktól kezdve III-ik Napóleonig. Életükben, hatalmuk polczán földi istenek voltak mind, s haláluk után bújtak elő a rendes emberi gyarlóságok.

Haláluk után az igazságos mérleg egyik oldala mutatja a jó, a másik csésze tartalma a rossz cselekedeteket; s megmutatja azt is, milliók áldását vagy átkát vitte-e az illető magával a sírba.

A sors a magyart kegyetlenül büntette, főleg a szabadságharcunk leveretése után való években. A nemzet hallgatagon, összeszorított öklökkel s fogcsikorgatva tűrte a reá hulló csapásokat, melyek Ezsaiás szavai szerint nem is «korbáccsal, de összefont kígyókkal» mérettek reánk. S a kasztigáit magyar nemzet meggörnyedt a csapások súlya alatt, de nem tört össze. Sőt kevés idő múlva el is feledte, s ma egyik-másik azok közül, kik ama kort átélték, ha valami után tudajcozódol, flegmatikusán válaszolja: «Oly régi dolgok azok öcsém, hogy talán nem is úgy történtek, ahogy én tudom.»

Így azután nem is csoda, ha a mai generáció az ötvenes évekről legfeljebb annyit tud, hogy az osztrák kormány a Lajtántul levő tartományok salakját hozta a magyar nyakára; hogy ezeket a kalucsnis és paraplis armer Reisendereket megtette nagyságos és méltóságos uraknak (a tekintetes czímmel nem tisztelte meg őket senki!); s hogy ezek korlátlan hatalommal uralkodtak a büszke magyaron; hogy behozták a trafikot, no meg azután, hogy úgy az ötvenes évek vége felé sok helyen leverték a kétfejű sasokat.

Pedig hát történtek hazánkban a szabadságharcz

leveretése után oly események, melyeket nem szabad elfelednünk soha! Ép azért én a nemzet néhány vértanújának sírját nyitom fel. Nem oly régiek e sírok, hogy meg ne találnék bennük azt, a mit keresünk: *az igazságot*, s nem oly újak, hogy jogunk ne lenne hozzányúlni.

Tudom én azt, hogy úgy Magyarországon, mint Erdélyben vannak még ezren és ezren, kik sorimat olvasva azt fogják mondani: *Igaz! úgy történt!*

S ez lesz az én elégtételem! Mert én, mint ama kor egyik krónikása, az okmányokon kívül rendszerint azoktól szerzem be adataimat, kik mint «élő emlékezet» tesznek tanúságot a mellett, hogy megtörtént igazságokat» bizonyos okokból» ne lehessen elferdítve hagyni az utókorra.

Az 1851 — 52-ik év szomorúan végzetes a magyar nemzetre. Elégedetlen volt mindenki, s remélt minden ember. Az emberek, ha az utczákon találkoztak, titokteljesen mosolyogtak egymásra; éjnek idején kijártak a rétekre, mezőkre s fegyverforgatásban gyakorolták magukat; a kávéházakban, korcsmákban vagy más nyilvános helyeken egy-egy jelszó-félét sűgött az ismeretlen szomszédja fülébe s rögtön mint régi ismerősök, barátok, testvérek karöltve távoztak. Egyszóval mindenkinek volt valami titkolni, rejtegetni valója a rendőrség, vagy az olyan előtt, a ki gyanúsnak tűnt föl előtte.

Gyakran lehetett Pest utczáin 1851 novemberében hallani:

— *No! no! olyan enyhe az időjárás, hogy a czitromfák talán még tavasz előtt virágozni fognak. Vagy:*

— *Igen! akkorra már lesz a szőlőhöz lágý kenyér is!*

— Meghiszem azt, — mondá a harmadik, — legalább is az átvonuló «*vándormadarak*» ezt hirdetik.

Ezek a »vándormadarak» a menekültek emisszáriusai voltak, a kik majd egy, majd más alakban jelentek meg, a kedélyeket felizgatták; biztattak általános európai forradalom kitörésével, — azután újra eltűntek.

Az európai forradalom terve dugába dőlt: Bonaparte Napóleon rátette a lábát a francia nép nyakára, s azt ott tartá mindaddig, míg be nem bizonyítá nekik, hogy semmit sem oly könnyű megszokni, mint a szolgaságot. Akkor azután olyan lett egész Európa, mint ma a magyar nemzet, mely egy alvó kisedhez hasonlít, akit más etet, a ki helyett más gondolkozik, akit ringatnak, csicsisgatnak, hogy elaludjék, s adnak neki mindenféle értelmetlen játékot, csakhogy elteljék az ideje, s ne unja magát, de jól vigyáznak, hogy kárt ne tehessen magában. A mely nép ily állapotban van, az vagy gyermek, vagy szolga. A nemzet szolgaságának akart véget vetni az a néhány férfiú is, akikről én az alábbiakat elmondom. Ők azt hitték, a magyar nemzet nem gyermek, s képes saját lábán járni, mert, hogy szolga akar lenni, azt nem is gondolták.

Csalatkoztak! Megbűnhődtek csalódásukért!

Mazzini forradalmi szervezete.

Ha sohasem, akkor az egyszer mégis igazat mondott Bonaparte Lajos, midőn a december 2-iki államcsíny után büszkén vágta az európai uralkodók szemébe, hogy ő mentette meg Európa békéjét s törte össze a forradalmi hydra fejét.

Az 1849-iki forradalmak legyőzése után az európai forradalmárok konspirálni kezdtek.

Az európai, de főleg az olasz összeesküvésék éltető lelke Mazzini József volt. Csodálatos az a titkos kötelék, melylyel Olaszországot, és különösen Rómát behálózta Rómában Mazzini szervezete alapján minden római minden perczen harczkészen állott. Az egyes néposztályok a leghatározottabb elszántsággal és kitarással vonzódtak ahhoz a politikai organizációhoz, mely egyetlen és példátlan a történelemben, ha kiterjedését és tökéletességét tekintjük.

A levert, leigázott, földrcsüport olasz nép nem sóhajtozott, nem ölte borba buját, nem fenyegetődött hát mögött s nem mutatott köpenyeg alatt fügét, hanem el volt szánva komoly határozottsággal arra, hogy tenni fog.

A Mazzini által beléjük öntött szellem egészen katonai volt. A fiatalság felhagyott minden léhaskodással, mulatságos időtöltéssel, s szobájába vonulva, a haditudó-

mányokat tanulta, vagy onnan távozva, a szövetség ügyeit igyekezett minden tőle telhető erővel előmozdítani.

Épp ezért csakhamar önkéntes, kész hadsereg jön szervezve, és katonai engedelmességgel teljes titokban organizálva. Amily gyűlölt volt azelőtt az olasz nép előtt a katonai szolgálat, oly készséggel íratta be magát mindenki Mazzini zászlaja alá.

Az utolsó római felkelés, mely a francia beavatkozás által leveretett, de mely ellenében oly dicsőségesen védelmezte magát a római nép, nem hogy leverte volna a Tiber partján lakók bátorságát, hanem vitézségük érzetére és tudatára ébreszté őket, főleg pedig arra az elhatározásra, hogy hazájok szabadságáért és Olaszország egységéért az egész világgal készek megküzdeni.

Felébred bennük a nemzeti önérzet! Érezték, hogy ha egy egész nép valamit akar, akkor az a nép legyőzhetlen.

Amidőn Napóleon Kómát bevette, nem akadt egyetlenegy ember sem, ki el mert volna egy pisztolyt sütni. Ily satnyává, ily csenevészé és közönyössé tette a pápai kormány a római népet. És midőn 1849-ben egyfelől 35.000 francia ostromolta Rómát, másfelől a nápolyi király 30.000 emberrel már Velenczéig nyomult, s ott a spanyol tüzércsapatok kikötöttek, az osztrák pedig Bologna előtt állt; ennyi erő ellenében a rómaiaknak nem volt több 14.000 katonájuknál, és a nápolyi királyt elkergették, seregét semmivé tették és Róma, mely már akkor nem volt vár, sőt, melyet alig lehet csak kerített városnak is nevezni, hónapokon át tartotta magát a nép segítségével, ámbár falai oly alacsonyok, hogy 3000 sebesült közül 2068 a test alsó részén kapott sebet. És tartotta magát Róma a remény,

a győzelemre való kilátás reménye nélkül. Ily lelket tudott Mazzini a rómaiakba önteni!

Amidőn azután Garibaldi a nápolyi had ellen táborba szállott, így proklamációt bocsátott ki:

«Katonák! Az amit én ajánlok azoknak, kik követni fognak, ím a következő: Koplálás! fázás! vagy égető nap — semmi fizetés, semmi nyugalom, semmi szállás, semmi lőszer! E helyet örökös veszély, fáradság, forszírozott mars. Önkénytes szolgálat a szuronyal ágyú ellen, és halál; ki a hazát és dicsőséget szereti, kövessen.»

És az olasz ifjúság ezrei követték Garibaldit!

Ily szellemet költött fel Mazzini az előző években az olasz népben, és erre a szellemre alapítá később csodálatos organizációját.

És nem csatlakozott. Egész Rómában a legbámulatosabb egyetértés uralkodott 1849 után. Nem volt a véleménykülönbségnek nyoma sem arra nézve, hogy mit? — sem hogy miként? Ez a jelszó: «kell tenni!» Gyűlölet a pápai kormány ellen, ragaszkodás a republikánus intézményekhez s Olaszország egységébe vetett határtalan hit és bizalom, ezenfelül engedelmesség a főnök iránt, ez az, ami mindannyiukat összekötötte. Az első kiadott jelszóra készek lettek volna harczra kelni az egész világgal, ha kellett, egyedül és egyenkint is.

Azon határtalan bizalomnak, melylyel Mazzini s az általa alapított organizáció iránt viseltettek, titka abban volt, amit Rómában úton-útfélen «láthatatlan kormány»-nak neveztek.

Ez uralkodott az ötvenes évek elején Rómában, nem a pápa: ennek befolyása volt mindenütt észrevehető; és a láthatatlan kormány hatalma meglepő ellentétet képezett a látható kormány tehetetlenségével.

A láthatatlan kormánynak mindenütt volt szeme és keze; a közszolgálat minden ágazataiba bele nyúlt. Adót vetett ki s azt mindenki készséggel fizette; volt organizált hadereje; volt rendőrsége, voltak hírlapjai, melyek rendszeren nyomattak, szétküldettek, ámbár jól tudta mindenki, hogy a kinél azokból csak egyetlen számot találnak, annak útlevele már meg van írva a gályákra.

A pápa postahivatalai ekszpediáltak a láthatatlan kormány levelezéseit, a pápa gyorskocsijai szállították ágenseit.

Egy sor a láthatatlan kormány ágenseitől kinyitotta bárki előtt a zárt ajtókat, biztosította a pápa tisztviselőinek oltalmát s ha a láthatatlan kormány küldötte utazni akart, s már nem kapott helyet a gyorskocsin, a postaigazgató sietett kedvéért külön szekeret indítani.

Antonelli bíbornok egy alkalommal szemrehányást tett e miatt a visszas állapottok miatt a rendőrfőnököknek. Ez nyugodtan vállalt vonva, így válaszolt:

— Állásom bármely perezben rendelkezésére áll eminenciádnak! Ezekon a bajokon azonban képtelen vagyok segíteni én is, más is! Azelőtt a rendőrség vigyázott és kémkedett, most a rendőrség van kémlet és vigyázat alatt.

Egy alkalommal a láthatatlan kormánytól parancs érkezett, hogy senki ne dohányozzék. A reá következő napon egy szivar sem volt többé látható, kivéve az idegeneket, néhány kocsiban robogó papot, s a gályarabságot rendőrbiztossággal felcserélt sbirreket, senki sem szivarozott. Ennek következtében számos befogatás történt a dohányszás ellenei közül. A római nép a befogatásokra azzal felelt, hogy néhány sbirrt és feladót lekéselt az utcákon. Erre a kormány eltiltotta nemcsak a fegyver, de még a botviselést is. Ennek daczára, ugyanaznap este 7 órakor a Via Condottin leszúrtak egy embert, aki pár perczre rá meghalt.

A nép összetódult, reáismertek a meggyilkoltra, hogy sbirr és a sokaságban nem akadt senki, a ki elment volna a rendőrséghez bejelenteni, hogy az utcán holttest fekszik. Ott feküdt másnap reggelig.

A következő napon egy szivar sem volt többé Rómában látható, pedig a francia sereg akkor még ott volt.

A pápa szükségesnek látta seregét szaporítani, de semmi erőlködéssel sem volt képes 2000 embernél többet összetoborzani. E kétezer ember is azt üzente a láthatatlan kormánynak, hogy parancsoljon vele, ahol s a mikor tetszik.

Ép így volt a zsandárság is!

Nem lehet leírni a szíves tiszteletet, melylyel a pápai katonák tisztelegtek a forradalom korabeli tiszteknek, ha ezekkel találkozottak, ámbár kemény büntetés volt az ily fajta tisztelgésekre szabva.

Egy alkalommal egy angol hölgy érkezett Rómába. Amint híre terjedt, hogy ez a hölgy Mazzininek jó barátnője, attól a percztől kezdve nem akadt fogadós, mesterember vagy boltos, aki az angol nőtől pénzt fogadott volna el.

A befogatások mindennapiak voltak és a hol egy egész nemzet konspirál, ott lehetetlen, hogy a befogottak közt ne legyen összeesküvő is. De azért nem volt reá eset, hogy valakire a konspirációt rásüthették volna; nem volt eset, hogy valaki más vallott volna. Akit elfogtak, ment a börtönbe, gályára, vérpadra, de hallgatott.

Különben is, a láthatatlan kormány által szervezett organizáció olyan volt, hogy sokat elárulni majdnem lehetlenné vált. Az árulás lehetősége alig terjed túl két emberen s ha száz főnököt elfogtak, más lépett helyükbe, de a munka egy perczre sem akadt meg.

Freebsan angol konzul ajtaja mindig nyitva állt asylumul a politikai üldözöttek számára. Egy alkalommal egy

kardinális — a titkos rendőrség igazgatója — kereste fel az angol konzult s Antonelli bibornok nevében szemrehányást tett neki, hogy a kormány ellenségeinek menhelyet ad.

— Nem mérem politikai szimpathiához a humanitást, — felelt a derék angol. — Házam minden politikai üldözöttnek, mindig nyitva lesz. Ha holnap kiüt a forradalom, eminenciádat hasonló készséggel fogadom, s míg élek, házamnál senki sem fogja bántani.

— Komolyan mondja ezt? — kérdé csillogó szemekkel a pap.

— Komolyan uram!

— Becsületére ?

— Becsületemre.

— Ha így van, számítani fogok rá konzul ur! — s megrázta Freebsan kezét s missziójáról egészen meglepődve, vidor arczczal kezdte beszélni, minő álrühákat fog használni — ha kiüt a forradalom, s kérte a konzult emlékezzék reá, hogy megismerje s nagy hajlongások közt e szavakkal ment el:

— Jól van, igen jól van; számítok rá, számítok!

A láthatatlan kormány 10 millió líra kölcsönt parancsolt, s minden ember fizetett. A szegény hozta filléreit szívből. A gazdag nagy summát szívből s néhány rossz szellemű, sőt még papok is félelemből, mert senki sem bízik a kormány állandóságában, mindenki hiszi s ^{39/40}-ed része óhajtja s előmozdítja a forradalom győzelmét.

Az önkéntesek száma — erről a láthatatlan kormány jegyzéket vezetett — 150,000 emberre ment. Ezek egy intésre kész voltak sorba állani.

A londoni komité titkos utasítása.

Az európai forradalmárok főfészeke, az 1849-iki forradalom legyőzése után London volt. Itt lakott maga Mazzini is, akinek három lakása volt. Az egyiket ismerte mindenki; a másikat már csak bizalmas ügynökei, a harmadikat *még ezek sem*.

A republikánus-demokratikus forradalmi komité itt teljesen szervezve volt. Oly jól volt szervezve, mint a legelőkelőbb bankház vagy építészeti iroda. A forradalmi komité külön had-, pénz-, sajtó- s felszerelési irodákkal bírt s úgy pénzzel, mint fegyverekkel, nemkülönben a legapróbb részletekig kidolgozott tervekkel és utasításokkal látták el innen az összes európai összeesküvőket, forradalmárokat és vörös republikánusokat.

Az általános európai forradalom tervét már 1850 nyarán kidolgoztatta a londoni forradalmi komité; s e kitérés 1852 tavaszán — márczius idusára — volt elhatározva. Napóleon Lajos londoni kémjei útján erről jó előre értesült; s az európai kormányok előzetes hozzájárulásával azért csinálta a december 2-iki államsínyt, hogy a köztársasági eszme gyökeresen ki legyen gyomlálva Európa földjéből s hogy a hatalmaknak se kelljen folyton rettegésben élni az összeesküvőktől.

A londoni republikánus-demokratikus központi

bizottmány kebelében külön-külön iroda volt felállítva minden elnyomott és felszabadítandó ország újjászervezésére. Magyar- és Olaszország részére a terveket egy irodában dolgozták ki. Bécs Magyarországhoz volt sztrategiai szempontból csatolva.

És ebben volt a londoni komité legnagyobb hibája! Egy kaptafára akartak húzni minden nemzetet. Nem vették tekintetbe azt, hogy úgy a magyarnak, mint az olasznak, lengyelnek, francziának más és más nacionális jellege van, melyet összeesküvés esetén nem lehet kihagyni a számításból. Az olasz lelkes, kitartó, néma mint a sír, s ha kell, oldalba szúrja a rendőrt. A magyar lelkesedése szalmaláng, fecsegő mint egy kofa, kitartása nincs, s ha látja, hogy valaki ütlegeli a rendőrt, aki előbb őt pofozta, hát segítségére siet, mert civilizált államban a rend a fődolog. A londoni komité intéző férfiai előtt azonban ez mindegy volt. Mazzini forradalmi organizációja a várakozáson felül jól sikerült Rómában, tehát kipróbált dolog lévén, ezen az alapon kell szervezni az összes európai forradalmárokat.

Így is tették! Egy sizmára húztak mindent!

Ha a londoni központi komité a bécsi forradalmi főnöknek, vagy mint ők nevezték: az aula főnökének, küldött valami utasítást, az rendszeren két példányban érkezett; s e két példányból az egyik a pesti forradalmi főnök birtokában maradt.

Érdekesnek tartom a londoni republikánus-demokrata központi bizottságnak egy: «Exerciczium» cím alatt a bécsi forradalmárokhöz küldött rendeletét kivonatossan ismertetni. Ez a rendelet 1850 november 15-én kelt.

Az Exerciczium gyakorlati utasításokat ad arra

nézve, mi módon lehet legbiztosabban, minden feltűnés nélkül begyakorolni az összeesküvéket forradalmi sereggé, ha már Bécs városában és környékén van elegendő emberük. A legénységet először is zászlóaljakra, századokra és szakaszokra kell beosztani. Azután — rendeli az utasítás — úgy december közepén az első szakaszt pontban 3 órakor délután a Kohlmarkton és Grabenen át kell küldeni, mint egyszerű, lézengő sétálókat. A tisztek e közben az ellenkező oldalról jöjjenek szintén sétálva, s vigyázzák meg az alájuk beosztott legénység mozdulatait.

Ezalatt megjelenik a második szakasz, természetesen szintén sétálva, még pedig a Kärthnerthor felől, a Kärthner-strassén keresztül, az István-téren át, a Rothen-thurm-thor felé tartva. A 3-ik szakasz a 4-ikkel együtt ugyanezt a sétát teszi meg az utca másik oldalán, ellenkező irányban. Mindenki bot és fegyver nélkül jelenik meg, s lehetőleg úgy viselje magát, hogy feltűnést ne keltsen.

Ugyanekkor, mikor ez a belvárosban történik, a külvárosok valamelyikében szintén hasonló gyakorlatot kell tartani.

Ettől kezdve azután vásár- és ünnepnapokon a Bécs környékén levő összes csapatokat kell gyakorolni minden vonalon. Később ezeket a gyakorlatokat egyszerűre több zászlóaljjal kell a belvárosban tartani, mert idő, helyrajzi ismeret és gyorsaság által milliókat lehet meggazdálkodni, s ezrek vért megkímélni.

Ezenkívül apró csapatokból «városi guerillákat» kell szervezni. Ezek feladata első sorban, a különböző csapatok közt való összeköttetést fentartani. Ezeket a városi guerillákat a legokosabb és legelszántabb republikánusok vezessék. A guerillák kezdetben különböző

ürügyök alatt hatoljanak be a kiszemelt házak, paloták és középületek udvaraiba, a korridorokra, folyosókra és ha lehet a szobákba, hogy mindenről kellőképen tájékozva legyenek s a kitörés napján már tudják azt is, hol a hálósobája annak, a kit útból el akarnak tenni.

Ezenkívül a guerilláknak kötelessége a várost időnkint alarmírozni.

Megjegyzendő, hogy az aula főnöke s vele együtt különösen a valódi republikánusok kötelesek ügyelni, hogy a magántulajdon szent legyen s még szentebb egyesek élete, kivéve azokét, a kik előre ki vannak szemelve.

Ezeket azonban okvetlen fel kell találni bárhol; az udvarban, a szobában, az ágyban, a színházban, hangversenyen, bálban, fiakkerben, az utcán, avagy utazás közben is.

Épp ezért, a guerillákat a legügyesebb táborkari főnök vezetése alá kell rendelni. Az aula főnöke köteles egész addig rendes gyakorlatokat tartani a sereggel, a míg:

kitör a forradalom.

Nyugaton történhető véletlen esemény siettetheti a forradalom kitörését, ekkor az aula főnöke köteles saját belátása szerint megtenni minden szükséges intézkedést. Ellen esetben a kitörés napja innen lesz megjelölve. Mindenkét esetben az intézőknek a következőket kell főleg figyelembe venni:

I. Legelső és legfontosabb intézkedésnek tekintendő, hogy a guerilla vezérek akár kora reggel, akár késő este a parancsnokok lakásaiba nyomuljanak, s ezekkel röviden végezzenek. Halállal büntetendők főleg azok, kik 1848/9-ben parancsot adtak arra nézve, hogy

a katonaság a népre lőjjön; azok, kik okai voltak a kivégzéseknek s az ezer és ezerre menő élethossziglan tartó fogságnak. Azokat azonban, kik csak rendes ütközetben harczoltak, kímélni kell.

2. Ugyanez alkalommal el kell foglalni az irodákat; szükséges továbbá a jelzővonalak lerontása s az elfoglalt levéltárak elégetése.

3. Legnagyobb fontossággal bír a *Burg* elfoglalása, és.....

.....

Egyöntetűség, gyorsaság cs vörös köztársasági bátorság, és kivétel, nélkül minden nép visszanyeri jogait.

4. Mialatt ezeket az előmunkálatokat a nagyobb guerilla-csapatok elvégzik, azalatt az egész hadseregnek sorakozni, fegyverkezni s katonai rendben fel kell vonulni, hogy az ellenséget le lehessen fegyverezni.

Fegyverkezés és lefegyverzés.

A kitörés napján minden összeesküvő fegyveresen jelenik meg az aula főnöke által előre kijelölt helyen. Ezen a napon mindenkivel szemben terrorizmust kell gyakorolni. Ép ezért el kell foglalni:

1. A fegyvertárt, még pedig legelőször és a lehető legnagyobb gyorsasággal.

2. A kaszárnyákat! A kaszárnyáknak minden hozzáférhető ki- és bejárása eltorlaszolandó, még mielőtt a katonaság alarmírozva lenne. Ha ez nem volna lehetséges, a dobokat kell átmetszeni. Ha pedig a katonaság kivonul a kaszárnyákból, azokat akkor kell rohammal elfoglalni s a kaszárnyában hátramaradottakat a nép ügyének megnyerni.

3. A fel nem fegyverzett tüzér- és geniekatonaságot rögtön ki kell a kaszárnyákból szállásolni, s a felkeléshez való csatlakozásra felszólítva, *lehető gyorsan polgári öltönybe kell őket bujdatni.*

Itt azután az Exerciczium hosszasan és részletesen adja elő, miként kell az egyes bécsi kaszárnyákat elfoglalni.

A 4-ik pont az ágyúlafetták szétrombolásáról szól s a lőpor-laboratórium, gépek, öntőkályhák felgyújtását tárgyalja.

Az 5-ik és 6-ik pont a nemzeti bankkal foglalkozik, s főleg arra biztat, hogy a forgalomban levő pénzt és aranyat lehető gyorsan biztonságba kell helyezni. Ha pedig ez nem lehetséges, a Dunába kell sülyeszteni.

A 7-ik pont a pénzverde felgyújtását rendeli el; majd így folytatja:

8. Mialatt Bécsben ez történik, gondoskodva lesz arról, hogy a katonaság a monarchia legkiválóbb pontjain lefegyvereztessék.

9. Minden a mi mozgósítható, Bécsben összpontosítandó. Az esetben, ha a bécsi seregnek Bécs-Ujhely vagy másfelé ki kellene vonulni, kerülni kell minden összeütközést, míg az aula főnöke erre a szövetséges seregek tábornoki főnökétől rendeletet nem kap. A 10. pont arra nézve ad utasításokat, honnan szerezhetők be a fegyverek.

A II-ik pont azt tárgyalja, hogy bizony nagyon szükséges lenne a katonaságot is bevenni ebbe az egész dologba. Erre nézve pedig azt adja utasításul, hogy a katonasággal szépen, emberségesen kell bánni, s a hol lehet, kényeztetni, kitüntetni őket.

Főleg jó lenne, ha mentői több tisztet és altisztet nyerhetnének meg, de ennek daczára a proselitácsiálással nem szabad sok időt elvesztegetni. Néhány

tiszt tökéletesen elegendő, főleg, ha azok a tudományos (tüzér, génié) fegyvernemből valók.

Az «Exerciczium» végre még azt az utasítást adja, hogy a hadseregbe kényszerrel besorozott volt honvédekét értesíteni kell ezekről a dolgokról. Ezek csak szolgáljanak tovább is egész nyugodtan mindaddig, míg nem kapják meg az értesítést, mikor és mit kell tenniök. Más nézete van az utasításnak a tüzér- és genie-tisztekre vonatkozólag. Ezeknek — szerinte — le kell köszönniük; s ezt annyival könnyebben megtehetik, mert ismereteiknél fogva a föld kerekiségének minden pontján teljesen jó exisztentiát biztosíthatnak maguknak. Nem szükséges, hogy a despoták zsoldjáért szolgáljanak, mert az bizonyos, hogy a kormány minden népet egyformán nyom el, így tehát azokat is, akiknek gyermekeiből a szóban forgó tisztek kikerülnek.

Azok a tisztek azonban, kik az exercírozáson kívül egyebet nem tanultak, mint írni-olvasni és egy kicsit számolni, ezek azt mondják, hogy ha parancsot kapnak, hát még az édesapjukat is megölik; ezekre a gyalázatos tökfilkókra nem kell nagy súlyt fektetni.

Így hangzott a londoni központi forradalmi komité utasítása a bécsi aula főnökéhez.

A hazai mozgalom.

A londoni központi forradalmi komiténak eredetiben kezeim közt levő fentebb ismertetett utasításának végén e szavak állanak:

«Láttam Pesten novemberben 1851. A magyar honvéd-had rendezősege. Makk József ezredes.»

Azt a szerencsétlen forradalmi propagandát, mely egy féltuczat embert az akasztófára, százakat és százakat pedig a börtönökbe juttatott, Makk József volt honvéd-tüzérezredes kezdeményezte és szervezte.

Makk Józsefnek születéshelyét biztosan nem lehet tudni, még csak azt sem, hogy Magyarországon látott-e napvilágot. A szabadságharcz kitörése előtt altiszt volt az osztrák tüzéreknél. A márcziusi napok után cikkezni kezdett a lapokba s Jellasich betörésének hírére egy nyilatkozatban kijelenté, hogy ő a fővárost képes az általa begyakorolt honvéd-tüzérekkel Jellasich ellen megvédeni. Több csatában vett részt s oly kitűnő katonának bizonyult, hogy a kritikus napokban Kossuth őt Komáromba küldte, mint tüzér-ezredest, tüzérségi főparancsnoknak.

Itt Rózsafi Mátyással együtt a Komáromi Értesítőt alapította, s Majthényi tábornoknak, ki állítólag a várat át akarta adni az osztráknak, egy díszszemle alkal-

mával csákóját leverte fejéről, elfogatta, s kiharancsolta Komáromból.

Makk J. azonban a várparancsnokság előtt egyszerre csak gyanússá vált s elfogatott. Fogságban maradt egész addig, amidőn a világosi szomorú eset után Klapka is elkezdte az alkudozásokat az osztrákkal. Ekkor szabadon eresztették s ekkor ő Thaly Zsigmond ezredessel a «Csalóközi köztársaság» tervét és eszméjét dolgozta ki, de mely összeesküvés fölfedeztetvén, Thalyt Klapka elfogatta.

A midőn Makk értesült Thaly elfogatásáról, korbacscsal kezében rohant be Klapka szobájába s maga után bezárta az ajtót.

Mi történt köztük, mi nem? az sohasem került nyilvánosságra, annyi azonban bizonyos, hogy Makk távozása után Klapka Thaly Zsigmondot rögtön szabadon bocsátotta. A vár feladása után Thaly, Makk és Rózsafi a nélkül, hogy a biztonságukat fedező «Certificatot» igénybe vették volna, egy kocsin menekültek a várból s künn váltak el egymástól; Thaly szerencsésen eljutott Londonba, Makkot és Rózsafit azonban több ízben elfogták az osztrákok, míg végre sikerült nekik Oláhországba menekülni.

A magyarországi forradalmi propaganda fő mozgatói voltak Makkon kívül Gál Sándor, székely születésű ezredes, az oly szerencsétlen véget ért May százados és Piringer százados, kit szintén felakasztott később a katonaság lázítása miatt az osztrák.

Pesten, a negyvennyolczban szerepelt egyének egészen skartba voltak téve. Vagy fogságban, vagy vidékre internálva. Ezek tehát mit sem tudtak az összeesküvésről.

Az összeesküvést Varga István kezdte szervezni, aki 48 előtt Bécsben külügyi titkár volt.

Makknak legbizalmasabb embere Magos Ernő volt, egy épp oly rajongó és fanatikus forradalmár, mint maga Makk. A legbuzgóbb és legtevékenyebb ágens rajta kívül volt Jubál Károly, régebben a Kossuth-fiuk nevelője, s a Kossuth-család bizalmasa. Tudtak még a dolgról, többet-kevesebbet, Noszlopy, Sárközy, Andrásfi és egy csomó polgár és iparos.

Az összeesküvés valódi tűzhelye s kiinduló pontja Brussa volt, ahova honfitársaink közül többen menekültek a szabadságharcz leveretése után. Hosszabb ideig laktak itt: Várady József, Ruska, Velics Károly, Rózsafi Mátyás és Veress Károly. Gyakran megfordult itt az összeesküvés főnöke, a folyton bolyongó Makk; ritkábban Gál Sándor, aki rögtön Konstantinápolyba tette át főhadiszállását, amint Kossuth és társai elhagyták Kutahiát.

A Kossuthtal való összeköttetésre az első kezdeményező lépést Rózsafi Mátyás és Várady József tették meg.

Rózsafi egy rajongó egyén volt, aki Makkot, mint az istent tisztelte. Már komáromi szerkesztő korában is több ízben tett kísérletet arra nézve, hogy barátját, a *«nagy Makk vezért»* — mert rendesen csak így nevezte, — kiszabadíthassa fogságából.

A számkivetésben is első dolga az volt, hogy barátját, a Kutahiába internált kormányzó előtt az árlás vádjá alól tisztázza.

Épp ezért Rózsafi és Várady József 1850. decz. 1-én levelet írtak Kossuthnak, hogy *közügyben* szeretnének vele érintkezni.

Erre Kossuth nekik az alábbi levélben válaszolt:

Kutahia, decz. 23. 1850. *Rózsafi* Mátyás és *Várady* József uraknak.

Decz. 13-iki levelőket 20-án vettem. Kívánságukat illetőleg sajnálkozással jegyzem meg, hogy kegyetek számára ide útlevelet eszközölni teljességgel nincsen módomban; és általában is az osztrák oly minden emberiséget kivetkezett gyalázatos módokat használ mindennap különböző alakú és sokszor a legtisztább hazafiság színét is viselő veszélyes kiküldöttek által környezni, hogy a török kormány, mely személyemnek biztosítását becsületbeli kötelességének ismeri, kénytelen volt az idegenek érkezése iránt rendkívüli óvatosságot gyakorolni, — úgy htígy, ha ide jönnének is önök, legfőlebb azt eszközölhetném, hogy egy pár nap mulathassanak itten, de azt nem gátolhatnám, hogy mihamar elmenni ne kényteleníttessenek.

Állított közügyi megbízatásuk iránt, kérdésemre Szentgyörgyi százados úr azon felvilágosítást adta, hogy az Makkra vonatkozik s igazolása iránt való kérését tárgyalja.

Ezt sem közügynek nem vehetem, sem különben is azon kérésnek meg nem felelhetnék s Makk, mint hallom, különben is fogva lévén, az egész dolog nem időszerű.

Ha egyszer az isten haza vezérel, Makknak szabadságában állatik maga igazolására fellépni, de akkor is csak haditörvényszék előtt, próbákkal tisztíthatja ki magát az ellene fenforgott igen súlyos vádak alól, pusztá szóval nem.

Ha tehát ez a tárgy, mely iránt önök velem szólam akarnak, valamint nem hihetem, hogy önök e miatt tették volna ki magukat a számkivetésnek s kivándor-

lásnak, úgy különben is pénz hiányát említvén leveleikben, e miatt valóban kár volna az ideutazással akár maguknak, akár nekem néhány száz piaszternyi haszontalan sétaköltséget okozni, midőn én különben is annyira terhelve vagyok költségekkel, hogy nem bírásuk miatt igazán közügyi dolognak kell gyakran hátramaradást szenvedni.

Ha pedig, mint gyanítom, Makk üzenete csak mellékes, főczéljuk pedig önöknek, hogy jövendőjük iránt tanácsommal és segedelmekkel élni, ide ismét hiába jönnének, mert kimaradásukat a porta meg nem engedné, s az útiköltség tehát ismét veszett pénz volna. Tanácsom az, hogy önök nem siethetnek eléggé vissza Konstantinápolyba, hol eszközléseim folytán a magyar menekvők jövendője iránt éppen most végeldöntő határozat történik, melynek jótékonyágában részt vehetnek önök, ha ott lesznek az eldöntés perczében, de kiesnek belőle, ha ott nem lesznek.

Az én gondoskodásom — mikor annyi a szükség, annyi a szenvedő, természetesen csak tömegre vonatkozhatván, s egyes eldarabolást százaknak kárára nem engedhetvén.

E levél postán menvén, pénzt vele nem küldhetek — *ha hamar lesz privát alkalmam* (mit nem tudok), *200 piasztert fogok küldeni, de nem ideutazás végett.* Ez minden, amit tehetek. Hazafüüi üdvözlettel — *Kossuth* s. k.

Tény és igaz, hogy az osztrák kormány mindent elkövetett, hogy a menekültek életét Kutahiában elkésé-
rítse. Egy Jazmigi nevű gazember, a ki már Sumlában meg akarta Kossuthot gyilkoltatni, volt az osztrákok teljhatalmú bérencze. Ez időről-időre ellátogatott Konstantinápolyból Kutahiába, s ilyenkor a Kossuth környezetében levő osztrák kémek Szöllösy, Kossuth

volt titkára útján referáltak neki mindenről, a mi csak történt.

Ily kémek voltak Kossuth közelében Lorády (Eischl), ha jól tartom, volt székesfehérvári főjegyző és Hauszmann Ferencz, volt miniszteri tanácsos. Utóbbi jelenleg is él Budapesten.

Nem csoda tehát, ha Kossuth nagyon óvakodott az ismeretlen nevű és idegen emberektől.

Időközben azonban meggondolhatta magát s mégis czélszerűnek látta olyan honfitársával beszélgetni, a ki képes neki híreket, valódi híreket mondani a szegény, elnyomott, letiport hazából.

Épp ezért márcziusban az alábbi levelet intézte a Brüsszában lakó Rózsafihoz:

Kutahia, márcz. 21. 18\$ 1. E levelem vivője átadand önnek 200 piasztert útiköltségül, kérem jöjjön Kutahiába, de Teszkerével lássa el magát, különben mikorra megtudom, hogy megérkezett — el találják küldeni. Ihász alezredes Biró őrnagygyal künn laknak a városon — nem a kaszárnnyában — őket keresse fel, s általuk izenje be nekem megérkezését. — Isten önnel. *Kossuth*, s. k.

Kívül: Monsieur Mathias Rózsafi Brousse.

Ettől az időtől kezdve azután alig múlt el hónap, hogy egyik vagy másik emisszárius fel ne kereste volna Kutahiában Kossuthot.

Így, Rózsafi Mátyás alig kapta meg Brüsszában, Kossuthnak márczius 21-én kelt levelét, már 1851 márczius 29-én Kutahiában találjuk őt. Ott maradt april 2-áig, és ekkor Stambulba utazott

1851. június 22-én érkezett Kutahiába egy amerikai festő *szolgájával együtt*. A festő szolgája nem volt más, mint Makk József honvédtüzérezredes. Ő hat napot

töltött az internáltak közt s június 28-án az alatt az ürügy alatt, hogy gazdája, a festő részére Rómából festéket kell hoznia, — elutazott.

Ekkor adta Kossuth Makk Józsefnek az úgynevezett: «*nagy meghatalmazás*»-t, melyet Rózsafi Makk halála után a washingtoni múzeumban helyezett el, s melynek erejénél fogva Kossuth, Ihsz ezredes ellenjegyzése mellett felhatalmazza Makkot, hogy Magyarország haderejét szervezze és készítse elő egy felkelésre.

Augusztus 15-én érkezett Kutahiába Sztambulból Gál Sándor ezredes küldötte, Bodola Lajos százados, és 18-án tért vissza ugyancsak Konstantinápolyba.

Voltak ott még egy vagy több Ízben: Szentgyörgyi százados, Hajnal Róza, Nyújtó Mátyás huszárkapitány; Matheidesz eperjesi születésű honvédhadnagy, Dömötör őrnagy Belgrádból; végre az olasz ernigráció egy megbízottja Lépsi Hyppolit.

Így tehát a kutahiai száműzöttek főnöke, s azok között, kik azt hitték, hogy ábrándos kedélyük, és rajongásuk elegendő lesz majd arra, hogy egy elnyomott, bilincsekbe vert, katonai és fegyveres erővel legázolt és őrzött nemzetet felszabadíthassanak a szolgaság alól, az érintkezés és a kapocs megvolt.

Kossuthnak azonban az említetteken kívül is voltak még emisszáriusai, úgy Francia- mint Angolországban; s voltak főleg olyanok, akik a hazába vitték, s onnan hozták a híreket. A legjobb emisszáriusok egyike Figyelmessy kapitány volt. Ehhez küldte Makk által az alább következő levelet, s ő hozta be úgy a *terrvázlatot* mint az «*utasítást*» az országba, mely előadja hogy kell az összeesküvést szervezni. A levél így hangzik:

Kutahia. jun. 27. 1851.

Figyelmessy kapitány úrnak!

Kedves kapitány úr! Nagy hálával és lekötelezéssel vagyok mindazon szívességért s ragaszkodásért, melyet anyám, testvéreim s gyermekeim iránt folyvást tanúsított, — és a legmelegebb hálát mondom önnek mindazért, ami jót ön a szabadság üldözött mátyaival tőn.

Óhajtottam volna önt látni, jobbát szorítani; óhajtottam volna, hogy ön is lásson engem, lássa családomat s ha haza tér, szemellátása után mondhassa el honmaradt kedveseimnek, miként talált minket itt.

De az idők fontossága növekszik. Minden perezt megbecsülhetlen. És a haza és a szabadság mindeknek előtt.

Rég esdeklettem istennek egy emberért, kiből bizhassak. Megadta isten utasításában s ő tengelylyé vált, mely körül a világszabadság fontos kerekai fognak mozogni.

Önben bízom! Önnek tehát nem ide kell többé jönni, hanem oda menni, a hova társa, ki e levelet viszi, küldeni fogja, s teszi azt, mit o mondani fog.

Legyen ön hű és igaz. Elkövetkezik az elismerés ideje.

De ha a haza és szabadság ügyében való útja önt anyámhoz és testvéreimhez vezet, szálljon be hozzájuk s mondja meg nekik a következőket:

Én élek s élni fogok, mert Isten nagy dolgoknak eszközévé választott.

Én hiszek és bízom erősebben, mint valaha. Ez nem vakhit, nem babonás bizalom. De számítás.

Fogoly bár, de nem voltam tevékenytelen. Kezemben vannak a világmozgalom szálai. Az óra közégig. De a nemzetet készülve kell találnia.

Nem elég a jó szellem, készülni kell. Miként? meg fogja mondani az, akire bízva van.

Nagy munka következik, nem ingyen ajándék.

Hidjen kiki. Bízzék. Készüljön, engedelmeskedjék azoknak, mik tőlem jönnek.

Anyámtól, testvéreimtől csak egy levelet kaptam még márczius 6-ikáról.

Többet egyet sem. Mind elveszett. Hosekné is kénytelen volt a Dunába vetni, amelyeket hozott.

Hoseknét nem is láthattam, mert elmenő férjét már a tengerparton találta.

De a miket küldöttek általa, s két ládával Alleonhoz, két verschlaggal (élelemszereket) Schauflerhez, megkaptuk, de csak tegnap. Az élelmiszerek mind elromlottak, ami üvegben volt, mind eltört, semmit úgy sem használtuk volna, ki tudja, annyi hónapon át, ki turkált benne. Legkedvesebb kincsem anyám arczképe. De sírtam, midőn láttam, mily szomorúan komolylyá változott a mosolygó arczvonás. Én is megöregedtem nagyon — a test — de a lélek nem! Anyám képe oltárom. Megcsókolom naponta és imádkozom előtte életéért, — hogy lássa a napot, melyen fia bevégezte munkáját — addig is, ne legyen szomorú. Adjon hálát istennek, hogy fiát a gondviselés már eddig is annyinak eszközévé méltatta, mennyiért szenvedni, halni is méltó. Múltam is kitörülhetlen eredményekkel van a népbe beírva — ez is elég volna egy élet árául. — Nekem pedig még jövődöm is van. Ne szomorkodjék.

A világ minden diplomacziája daczára, szabad leszek, amikor kell, s ez nemsokára lesz.

Testvéreimet forró csókkal üdvözlöm s tudósítom, hogy házuknál, Zsuzsim házánál kém van — az bizonyos.

Legyenek óvakodók.

Levelet önnek nem adok — mert akadályul szolgálhatna önnek a határon — ezen levelet is tépje el, de tanulja meg.

Hanem nőm a kijelölt utak egyikén írt egy fontos levelet néhány hét előtt — s ír egyet ma — sok parabola van benne — értsék meg.

S most isten önnel. Legyen hü, óvatos, vállalkozó s kitartó s' legyen meggyőződve elismerésemről.

Kossuth s. k.

Az „Utasítás“ és „Tervvázlat“.

Egész nyugodtan konstatálhatjuk, hogy oly viszonyok között, a minők a világsi napok után hazánkban voltak, itt titkos összeesküvést kezdeni halálos véték volt.

— Nem volt reá talaj!

S ha mégis bizonyos mértékig a nemzet egy kis részecskéje bele is ment ebbe a mozgalomba, ez annak a jele, hogy még volt élet a nemzetben, s bár bizalmatlankodott, azért a jövőbe vetett hite még nem halványult el egészen.

Mert bizony furcsa viszonyok voltak akkor nálunk! Minden második ember kém és áruló volt. A magyar nemzet nyakára zúdították a szomszéd korona-tartományok gályarab erkölcsű s tolonczolni való söpredék népségét. Ezek megrontották, megmételtyezték, megölték a közszellemet, mert beleoltották a későbbi generációkba a szolgaság iránti hitet.

Pesten a lakosság negyedrésze a rendőrség szolgálatában állott. A kávéházi pinczértől s az utcái bér-szolgáltól kezdve, egész a későbbi híres Thaisz Elek főkapitányig mindenki boldog volt, ha árulkodhatott.

Ilyen viszonyok közt küldte be Kossuth Londonból kelteztve alábbi « *Utasítását* » a hazába.

1.

2.

3. *Nagynak* megmondandó, hogy kimondhatlanul csodálkozom látni, hogy tőlem akarnak pénzt, még pedig oly tetemes summát, meg nem gondolván, hogy még csak nem is értem oda (Amerikába), ahol pénzt csinálhatok, s hogy ha csinálhatok is, annak nem lehet rendeltetése hazaküldetni, hanem érte fegyvert, hajókat, etc. venni; s az Európával való összeköttetéseket és a harcra való előkészületeket vezetni.

Mazzini 10 millió líra kölcsönt csinált otthon Olaszországban; engem nemcsak nem segített egy fillérrel is hazám saját megszabadítása előkészületeiben, holott tudta, hogy fogoly voltam s szegény bujdosó vagyok! nemcsak egy fillért sem adott emigrációja számára (egyetlen nemzet a világon, mely erről nem gondoskodott), hanem még haza is tőlem kívánnak pénzt és egyelőre mindjárt csak 150,000 frtot. Felvilágosítást kérek, honnan ered e hit.

4. Látván, hogy *Nagy* József ily akcióra jó hazafi, annak igen örülünk, s azt méltánylom, de azon, hogy pénzt kíván tőlem, annál inkább csodálkozom, mivel eddig vele semmi politikai összeköttetésben nem voltam, s arról, hogy ő valami aktív szerepet viszen, mindekkorig egy szót sem tudtam s hogy minő szerepet viszen ? azt most sem tudom.

5. Ha valami komité van, *azt azonnal fel kell osztatni*. Semmi tanácskozási koncentrációját a revolucionális mozgalomnak meg nem engedhetem. Ez a haza veszélye volna. Szálakat adhatok csak egyes kezekbe.

Csomót senkiébe, mert senki sem ösmervén az összes hazai és európai körülményeket; senki nem intézkedhetik helyesen, csak én! a dolgok összefüggését pedig, kivált levél által, de különben is senkinek fel nem fedezhetem s így minden ily bizottmány csak zavart idézne elő intézkedésemben.

6. Jele ennek az, a mit hallok hogy a magyar banknóták beváltása végett való ideiglenes nyomtatványok munkában vannak. Ez merőben keresztülvágja intézkedéseim. Azt hát szimpliciter szüntessék meg.

7. Általában vezérelvül vegye mindenki, semmi olyast nem tenni, ami irányt szab, hanem irányt tőlem kell venni, mert én mások tévedéséért a felelősséget magamra nem vállalom.

8. A jóakaró és határozott hazafiaknak teendője ez volt volna:

a) A kormányzónak végrehajtókra van szüksége. A régi notabilitások elporlottak. Ő az ázsiai fogságban nem tudhatja, kik azok, a kik mernek is, akarnak is, tudnak is. Tehát szervezzük össze a jó embereket — küldjünk ki egyet hozzá, ki megvigye neveiket s kikérje rendeleteit számukra. Ezt nem tette senki.

b) Csináljuk meg a kapcsot az országban, állítsuk fel a láthatatlan kormány eszközeit az országban, hogy a kormányzó rendeletei egyszerre tudtul adathassanak az egész nemzetnek. Ezt sem tette senki.

c) Tudósítsuk mindenről, amit teszünk, hogy kombinálhassa terveit tetteinkkel. Ezt sem tette senki. *Mai napig sem tudom, mi történt nélkülem az országban.* Ezt pedig tudnom kell, mert ha én is intézkedem, mások is, Bábel tornya lesz belőle; elvész a haza.

9. Tehát ezeket supplálni kell s engem mihamarább mindenről a mi van, értesíteni.

10. Az európai kitörés ideje közég; ez kell, hogy organizálva készen találjon, szisztematikus slendrián tervekre nincs többé idő; a lelkesedés pedig nem elég. Kész erőnek kell lenni, mely az általam megszabandó perczen eldöntő csapással léphessen fel és melynek ismeretére operációmát bazírozhassam.

11. Fődolog tehát katonai organizáció, — minden egyéb semmi. — Nagy J. és barátaitól elvárom, hogy Budapestet organizálják, de nem mint komité, hanem mint egyes individuumok. így :

minden városrészben fel kell állítani egy katonai főnököt: «*Nap*».

Ez keres magának 4—5—6 «*órá*t». Egyik nem ismeri a másikat, mindenik csak *napját*. (Egy óra legalább is két századra terjed.)

Minden óra keres 4 *fertályt* egyik nem ismeri a másikat, sem a napot, csak a maga óráját. Minden fertály keres minél több «*perczeket*», egyik percz nem ismeri a másikat, mindenik csak fertályát. Semmi tanácskozás, semmi irás, így az árulás lehetetlen, egyetlen alap: eskü arra, hogy harczolni fog a haza függetlenségéért minden ellenség ellen, a hol s a mikor parancsoltaim fog, hűség a hazának, engedelmesség a kormányzónak.»

Többre nem kell terjedni.

Így legalább 12000 embert várok Budapesten. Mihelyt megindult a dolog, nekem jelentést kell tenni, különösen a «*napok*»-ról. Én rendelendek vezérül egy «*hetet*» és ezt el fogom látni a további működés szükségivel.

A fertályok az órának, az órák a napoknak, a

napok a hétnek jelentenek — a hét nekem. Így megy a parancs lefelé is. Meg fogom szabni a kitörés perczét s magam leszek jelen. Ki fogom adni a napiparancsot. Általános utasításul szolgálhat ez:

Hogy a kitörés perczében egyszerre óránként vagy naponként összegyűlve megtámadandnak egyszerre minden ellenséges detachmentot s minden kaszárnyát stb., hogy az ellenség magát ne koncentrálhassa, hanem detailban megsemmisíttessék. Aztán fogjuk magunkat a stratégikus pontokon koncentrálni.

Tehát minden óra már az organizáció alatt szemmel tartatja azon kaszárnyát, vagy depót, fegyvergyárt, ágyutelepet stb., melyet a kitörés perczében elfoglalnia kellend. Ismernie kell az épület belsejét, a ki- és bejárást, a parancsnokok lakását, az őrtanyákat, az erőt, az elhelyezést, a legénység fekhelyeit, a fegyverek, patrontások hol tartását stb., a katonaságba belecsepegtetni a fraternizációt stb., szóval ismerni saját erejüket és az ellenség erejét.

Ennyi kell, nem több. Ezt a fővárosban pénz nélkül megtehetik, másutt másokkal tetetem. Órákul keresni kell gyakorlott honvéd volt tisztet, mert harczhoz katonai vezérek kellene. Ez a teendő, ezt várom, ezt kívánom, a jelentéssel elvárom Budapest topographiai tervét.

12. Összeköttetés a kommandírozó adjutanturájával s generalstabjával; megszerezni az egész országban levő ellenséges haderő kimutatását s elhelyezését (Ordre de bataille). Ezért, ha megkapom s biztosítva tudom a mindenkori változások tudtul adását is, 1000—1500—2000 darab aranyat fizetek érte, ha a föld alól teremtem is.

13. Egy futár által, ki tegnap indult Belgrádnak, — proklamációt küldtem, — azt ki kell nyomatni.

14. Az első jelentést az organizációról s ordre de bataillerról — különös futár által megküldeni január végére ide, — a költséget viselem. Pénzt 40—50 ezer forintot is akkor küldhetek csak, de többet akkor sem.

15. El kell otthon mondani a világ közvéleményének állását irányomban. Biztosítom, hogy a kitörés egyöntetű lesz Európában, s orosz intervenczió lehetetlen — ezt már kivívtam — fél győzelem.

Több is lesz, csak organizálni — tudósítani s parancsomat várni — győzünk.

London, nov. 18., 1851.

Kossuth,
k o r m á n y z ó .

Különösen kívánom és rendelem, hogy hallgatni tudjanak, Az, ami békeidőben dicséretes nyíltszívűség, most ártalmas pletyka, mely sokszor kártékonyabb az árulásnál. Én ha haza megyek, jutalmatok, mint még senki sem; de büntetek is kérlelhetetlenül; kiki vessen számot magával és tudja meg, hogy hallgatni nem tudni, árulás.

Hogy állt az ügy bent a hazában?

Sárga, évtizedeken keresztül fakuló papiros akadt évekkal ezelőtt kezembe. Abból a korból származott, mikor az osztrák kormány egyik baklövést a másik után követte el, olyanokat, melyekből alig bírt kilábalni.

Nem egyéb ez, mint egy árulóvá lett összeesküvő jelentése, illetve önbeismerése az osztrák politika előtt. Már hogy a derék úr önszántából tette-e beismerő vallomásait, vagy kéz- és lábujjait kissé összeszorogatták finom angol harapófogókkal? ezt bajos volna kitudni. A vallomás eredetileg ékes német nyelvé s így hangzik:

«1849-ben, mint komáromi kapituláns, Pestre mentem. A Kossuth-családdal a régebbi időkből ismerős lévén, 1850-ben én voltam kiszemelve, hogy Makk ezredessel és Figyelmessy századossal Konstantinápolyba menjek, Meszlényiné asszony azonban visszatartott, azt mondván, hogy nem szabad kiutaznom, mert nagyobb szükség van reám idebenn az országban. A fentebb nevezett urak tehát nélkülem távoztak az országból.

Meszlényiné ekkor engem Nagy József, volt pesti kereskedőhöz küldött, azt mondván, hogy további utasításokkal ő fog ellátni.

Nagy erre a következőket tudatta velem: A kormányzó rendeletéből mindenáron pénzt kell az országban

szerezni. Továbbá, hogy Rózsa Sándort és embereit fel kell szerelni; végre, hogy erről a komáromi foglyok és a profősz már értesítve vannak.

Nekünk tehát, — mondá Nagy, — bankjegyeket kell készítenünk. Én, mint hazafi, vakon engedelmeskedtem. Az erre szükséges sajtókat Nagy Józset Keresztessy nevű szabómester házában állíttatta fel Burczel molnár által.

Miután Kossuth Pestre Figyelmessyt küldte, mint emisszáriust, ez látott engem a bankjegyekkel foglalkozni Burczel házában, aki szintén értesítve volt a dologról.

A bankjegyek legnagyobb részben Nagy Józsefhez lettek szállítva, hogy a fentebb említett célra fordítsa azokat.

A bankjegyeket a hazafiak minden ellenőrzés nélkül kezelték, a mit egyes individuumok felhasználva, saját céljaikra fordítottak. Ezt tudattam Nagy Józseffel, ez azonban a helyett, hogy beszüntette volna a nyomást, még egy újabb rizsma papírt hozott.

Ebben az időben hagyta el a Kossuth-család Magyarországot s a bankjegyekkel való visszaélésnek további következménye az lett, hogy az azzal foglalkozó egyének legnagyobb része el lőn fogva.

Én a fogságban értesültem róla, hogy Nagy még kellő időben elmenekült. A vizsgálat alatt több ízben intézték hozzám azt a kérdést: Vájjon a bankjegyek nem-e Kossuth rendeletére készültek, s én mindannyiszor azt válaszoltam, hogy ez «*magánvállalat*» volt.

Két évi sanyarú fogság után a sors visszaadta szabadságomat.»

Ennyit tartok szükségesnek közölni az ismeretlen önvallomásából. Szükségesnek tartottam pedig két okból.

Először is Kossuth fentebbi levelének 6-ik pontja-

bán megbotránkozva írja, hogy a «magyar banknóták beváltása végetti ideiglenes nyomtatványok — mint hallom — munkában vannak. Ez merőben keresztülvágja intézkedéseim. Azt hát szimplicziter szüntessék meg». Látható tehát, hogy Kossuthnak a Burczel molnár pinczéjében gyártott bankókról csak hírből volt tudomása.

Kiviláglik a fentebbi vallomásból továbbá még az, hogy Kossuth nevét abban a szomorú napokban csak az nem használta fel, az nem élt azzal vissza, aki nem akart.

Említettem fentebb, hogy a pesti mozgalom élén Jubál Károly, Magos Ernő és Varga István állottak. Utóbbi — meg vagyok győződve — szintén jogtalanul állította azt, hogy azért maradt a forradalom leverése után bent az országban, hogy Kossuth megbízásából forradalmat szítson.

Az az összeesküvési tervezet, mely mint «*Évszaki rendszer*» lőn ismeretes, s melynek csak egy részét látjuk Kossuth fentebbi levelében, Magyarországon még csak részben is alig-alig lett volna keresztülvihető. Egészen pedig éppen nem!

Ennek oka népünk jellemében, s a hazában levő viszonyokban rejlett.

Összeesküvés, — habár kisméretű, azonban mégis volt. Az összeesküvés élén egy titkos, láthatatlan kormány állott, melynek tagjait senki sem ismerte, de a társaság minden tagja esküvel kötelezte magát hive lenni a láthatatlan kormánynak.

Kossuth «Tervvázlatában» «napot», «órát», «negyed-órát» és «perczet» említ, s kijelenti, hogy ezeknek az élére ő maga nevez ki majd «hetet».

A magyarországi főnökök az évszaki rendszert rögtön úgy módosították, hogy egész Magyarorszá-

got fölosztották «*egy esztendőre*» Ebből Erdélyre esett három«*hónap*», a magyarországi megyékre kilencz«*hónap*».

Azonban tény, hogy az összeesküvésnek csak főnökei voltak s katonákra, tömegre nem bírtak sohasem szert tenni, tehát az összeesküvés Magyarországon voltaképen nem is létezett. Mert azt a leghatározottabban konstatálhatom, hogy a magyarországi kilencz hónap közül a pesti főnökök egyetlenegyét sem bírtak szervezni

Nem bírtak semmire sem menni, mert a terv impraktikus volt. Hogy még a legvehemensőbb forradalmárok is gyakorlatban mily kivihetetlennek tartották az «Évszaki rendszer» alapján a forradalom-csinálást, ez kitűnik az alábbi levélből, melyet e kor egyik vértanúja, a lelkes és szívós Noszlopy Gáspár intézett a dccz. 2-ki államcsíny után Jubál Károlyhoz, kit szintén e miatt az összeesküvés miatt akasztottak fel.

Noszlopy Gáspár levele így szól:

Tisztelt ügytárs úr!

K. családdal, de különösen M. nővel, a mint azt, önnek is tudnia kell, a múlt évi szeptember végétől fogva összeköttetésben állván, ez utóbbtól fölszólítást kaptam némely, a forradalomra alkalmazandó egyének forradalmi működés körüli nézeteim előadására.

Hazafiúi kötelességemnél fogva, szíves készséggel ebbéli kívánatát teljesítém, a mint ezt a múlt évi november 7-én felküldött s bizonyosan ön által is eléggé ismeretes előterjesztvényem igazolja.

Nehogy azonban a kívánt tárgyra vonatkozó véle-

ményem habozásával, részint ráfordítandó figyelmét egyszerre kifáraszszam, részint a felküldhetést nagyobb csomagban alkalmatlanná tegyem, két részre osztani jónak láttam.

Az első, fentebb is említett felküldés után a tisztelt nőtől azon megnyugtató választ, miszerint véleményem helyesletetik s azon kívánatot, miként elkezdett véleményezésemet folytassam, kapván, körülményeimhez lehetőleg múlt cvi nov. utolján egy fiatal ügybarát által felküldtük a kívánt vélemény folytatását.

Futárunk visszajöttével a legkeserűbb részvét, meglepetés s fájdalommal kellett értesülnünk, miként azon tisztelt család — kinek a felküldöttek átadandók lettek volna, befogatott.

E véletlenre nem lévén elkészülve, azt sem tudva, hogy az ő befogatásuk esetében kik fogják az ügyek kezdsét folytatni, e részben futárunknak utasítást sem adhattunk s ki 6 napi ott korhelykedése után a helyett, hogy végére járt volna, kinek leendett átadandó a küldemény, azt elégetni — ha, mint mondja, csakugyan igaz — nem átallotta.

Ezen valóban szomorú hírről értesülés után V. úrral minden véleményünk oda ment ki, hogy várni kell, és azon esetre, ha az ügy kezelésére van megbízott, az majd értesíteni fog.

Úgy is lett, elég hosszú 3 heti szünet után éppen az én távollétemben érkezvén meg P. úr, amint értesültem, ön által oly utasítással küldetett vissza fel, hogy elmenetele napjától számítva 10 nap múlva ide visszajövend, még pedig 2-od magával, az önök által megbízandóval, hogy az annyira szükséges, s halasztást nem szenvedő tárgyakról értekezessünk, s egymás irányában tisztába jöhessünk.

Én tehát a kitűzött harmadnapra ide megérkezvén, sajnosan tapasztaltam, miként nemhogy P. 2-od magával a kitűzött időre meg nem jelent, sőt maga egyedül is mind e mai napig meg nem érkezvén s csak egyetlen határozatlan levelével illetvén a tárgyat, a legnagyobb bizonytalansággal várankoztat.

Uraim! Engedjenek meg ha azt kérdezem tréfa-e vagy valóság s komoly dolog az, hogy önök forradalmat akarnak csinálni?

Az eddigi működésükből következtetve csak játék s tréfául tűnik fel inkább mint komoly dologul; vagy ha igen? — úgy mondhatom önöknek, hogy forradalmat nem így kell előkészíteni, hogy a felküldött futárt 6 hétig maguknál tartják, minket pedig a legnagyobb bizonytalanság s tértlenségek kínoztak.

Avagy azt hiszik önök, hogy még nincs itt az idő és hogy ha pénz lesz, akkor is elég idő leszen mindent végezni?

Nagyon csalódnak önök s úgy látszik, hogy a dolgot csak egy egyszerű oldalról — t. i., hogy ha pénz lesz, azzal működni fognak — tekintik.

Engedjenek meg önök, a dolog nem úgy áll.

A forradalmi működésnek két egymástól különböző oldala van, egyik az elvek felállítása és végmegállapítása, a második a megállapított elvek nyomán működésünknek életet adni, s igen világos, valamint ez utóbbit illetni pénz nélkül annyi, mint szerecsent fehérre mosni, úgy kétséget sem szenved, hogy az első, kivévén tán egy kis összefüvetelre szükséges útiköltséget, mit sem igényel.

De vájjon mi a dolog egyik oldalán is túlestünk-e?

Legkevésbé sem.

Vájjon mit mondanak önök arra, ha azt mondom, hogy önök felfogása szerinti működés nyomán ott fogunk állni, hogy ha majd zsákkal mérik is az aranyat, még sem, foghatnak boldogulni, mert majd késő lesz, s csak mint Bernát a mennykőhöz, úgy kapkodnak jobbra-balra.

Hiszen a pénz mint elkerülhetetlenül szükséges eszköz, a forradalomra csak kimért biztos úton s bizonyos körülmények közt használható fel üdvösen.

Ugyan kérem, gondolják meg önök, hol állanak e jelen perczen 3 havi működés után?

Ott, hogy a kerülettel még biztos összekötetési közlekedésben sincsenek, s pedig ez igen kényes oldala a működésnek, s első téglá, melyen az önök által építendő egész épület nyugvánd, ha ez nem leend szilárd, de omlékony, a fölébe rakandók mind utána fognak rogygni, mert úgy közlekedni, mint eddig önök velünk s mi is önökkel közlekedtünk, igen veszélyes állapot.

Ne feledjék el önök, hogy habár a véletlenre biztosan építeni nem lehet, de azért a számításból sem szabad kifeledni, mert vájjon ki állhat jól, hogy a már is zajongó és Napóleonnak mindennapi népboszantó rendeletével ingerült francia nép nem fog-e holnap, egy vagy két hétre kitörni? — Ki állhat arról jól, nem fogják-e és mikor ezen zarnokot föbe löni?

Csak egy golyó kell s a dolgok iszonyú változás s rohammal fejlődnek, és ez esetben önök éppen úgy meg lennének lepve, mint a francia forradalmárok az államcsíny által; ellenkezőleg pedig, ha a dolgok későbbre fejlődnek is ki, készen lenni sohasem árt.

Kérem önöket, vegyék tekintetbe, hogy hazánknak két kerületéről és pedig mivel a legtöbb magyar éllemmel bírók, több mint fél magyar hazáról van szó —

vegyék szemügyre, hogy kivált Dunántúlnak, hol én tán sikerrel működendek, legszebb tengeri reményeink védelmére legelsőbben és legerősebben kell talpra állni.

És mégis önök — tudva — mert hiszen tudniok kell, hogy mily sok a végezni való tárgy s elvek megvitatása, s állapítása áll fenn számunkra — csak egy légyottra sem érdemesítenek.

Vagy tán önök nélkülözni akarnak minket?

Ha úgy volna, önökhöz csak két kérésem van: egyik az, hogy e tekintetben legyenek őszinték, s higgyék el, hogy még csak neheztelni sem fogunk; másik pedig az, hogy kedves hazánkat mentse meg nélkülünk, és én imádni fogom önöket.

Hogy ezen felszólalásra nem irigység, hivatalvágy, gáncsoskodás és hánykolódás, avagy bármely neme a lenézés és pökhendiségnek vezérelt, sőt inkább az ügyiránti legforróbb, őszinte kitörő részvétem, s ön ismeretlen személyéhez való bizalom: legyen ön meggyőződve, valamint arról is, hogy mi a központnak felsőségét mindenkor és mindenben elismerendjük, de részünkről az ügy érdekében több figyelmet óhajtunk.

Lelkemnek egy szent vágya van, a hazát megmentve láthatni, s a szabad hazában polgári magányban élni, míg a haza velem ismét nem parancsoland; forradalomban pedig soha sem kívántam s kívánandók magasabban állani, mint a mennyire a nép bizalma méltat.

S végre is kérem tehát önöket, végezzük el, mielőbb az elvégezendőket, nehogy úgy járjunk mint az egyszeri ember, hogy elébb lovakat vett s aztán jutott eszébe, hogy szekere nincsen, mely elé lovait foghatná.

Szóval — legyünk előbb tisztában mindenfelől, s

készítsünk biztos utat; ha pénzünk lesz, a kész úton könnyű leend gyorsan haladni.

A többi aprólékos, de azért szinte igen érdekes közlendőnkön kívül mennyi s minő végezni valóm van hátra, azt ön a már egyszer elégetett, de azért híven lerajzolt véleményem előadásából át fogja látni, mely így következik:

«Az említettem harmadik forradalmi elv körüli nézeteim előadásával teljesítem ígéretemet, hogy ezzel egyszersmind hazám iránt oly kedves, mint legszentebb kötelességemet is teljesíthessem; mert ha tudnám is, hogy szavam a pusztában elhangzotthoz hasonló sorsban részesülend: ezen polgári tartozásomat mégis örömmel rovom le, hogy így Szólhassak mindenkoron: Dixi, salvavi animam.

Mi sem szolgálhatott volna nagyobb megnyugtatósomra, mint arról értesülni, hogy előadott igénytelen nézeteim azon magasabb szemmel — ki a világszabadság megváltó messiásául küldetett el — találkozóznak; vajha ezen alább előadott nézeteim is figyelemre méltattatnának.

Ki kell tehát mondanunk mindenek felett: «Aki nincs velünk: az mind ellenünk». Ennek folytán a «Nincs irgalom» elvét.

Mért nem követte ezen elvet kormányunk a múltban?

Hogy a múltra igazságos ítéletet mondhassunk, jövőre pedig biztos kilátást ígérhessünk, meg kell valanunk: A hatalommal, melynek birtokába a népek sorsát intéző istenség reményünkön felül juttatott, élni nem tudánk s a végzet által számunkra kimért forradalmi ösvényen haladni bátoritanok és gyávák voltunk.

Mert a kormánynak elve volt: Morális hatást sze-

rezni ügyünknek kívülről, vagyis nemzetünket, mint a szabadságra megérettet s példányát a civilizációnak igyekezett felmutatni a világ előtt; míg belőlről egyedül az ügy igazságát elegendőnek vélvén a haza ellen párt-ütött értelmiség népiségek lefegyverezésére: nyilt tért engedett az árulásnak, mely mint az elhanyagolt seb, a nemzettest minden ereibe magát befészkelvén, utóbb vérébe is átment, szóval kormányunk úgy tett, mint az orvos, ki minden simptómák igazolása szerint, belső nyavalyában sínlődő betegét, mit sem figyelve a betegség belső változásaira, folytonosan külső szerekkel gyógyítja, mi által az érintetlen maradt valódi betegség gyógyíthatatlanná válván, nincs orvosi segély többé a beteg számára, mely azt a sírtól megmenthetné; és az érdeklött kesergőknek a hideg ágynál a jövődő feltámadásban helyezett kétes remény halotti mosolya jut egyedüli vigaszul.

Kábaság volna tagadni, hogy minden nemzet íőttörekvésének kell lenni — ha a világ szél lenne — általa elsodortatni és megsemmisülni nem akar — hogy a világ civilizált nemzetei közt a maga helyét kiérdemelhesse, s azt, hogy kormányunknak is ebbeli törekvése, — addig, míg az ügy igazsága bebizonyítására használt tollharczot a szuronyok nem váltották fel, — czélszerű és méltánylandó ne lett volna; továbbá a már megtörtént temetkezés után, a leendő feltámadásra ebbeli működése következtében külföldön eddig is aratott sikert: de azt sem fogjuk eltagadhatni, hogy ezen politikai törekvéssel azonkívül, hogy a nemzet áldozata lett csak a külföld befolyása alatt visszanyerhető szabadságunkat — a nemzetre hárulandó s a függetlenség szeplőjét viselendő kötelezettségeken s azon drága nemzeti kincsünk

elvesztésén — hogy a magyar magát megvédni s szabadságát kivívni képes — vásároltunk meg.

Szerintem, ha forradalmi kormányunk forradalmilag fellépni, vagyis a nemzettestbe magát befészkelte fenesebet, az *árulást*, még a maga mákszemnyi kicsiségében avagy utóbb is, midőn már szembetűnőleg terjedni kezdett, kivágni; — de hogy példában beszéljek: ha seregeit mindjárt az első kápolnai árulásakor s másokat is árulás-úton kaptakon rögtön kivégeztetni, s több ilyszerű működés által egy árulás gyökerestől, úgy hogy annak még csak hírmondója se maradjon — kiirtani elég erélyes lett volna, árulás nélkül hazáját oly hön szerető s érte mindent áldozni kész, s czélszerűen felhasználandott magyar nemzetemmel az osztrákokat is legyőzendette s hazánkról a gyászos sorsot, melyre jutott, elhárította volna.

Ez oly világos, mint az: hogy 2-szer 2 = 4.

Részemről, habár a haditudományokban s dolgokban magamnak más szerepet, mint melyet az ötödik kerék játszik a kocsiban, nem igényiek, annyit mondhatok azon lelkes katonai erővel s oly életteljes s hazáját imádó népelemmel, mint a magyar, mely mint a világtenger, ámenéi víz kifolyik belőle, ugyanannyi, sőt több befolyik általa folytonosan fentartatván, kifogyhatlan, a nemzet szabadságát, kivívásáérti felelősséget még azon feltétel alatt is magamra merészelttem volna vállalni, ha sarkamban az akasztófa előre felállítva, akár pedig Atilla ősapánkat a csata elveszte után, eleven testemet megemésztendő, máglya megrakva lett volna.

Ez erős meggyőződésem, sőt hitem!

S felhívom a haza minden bölcsét, ítéljék meg, legjobb eszköz lett volna-e Európa, sőt az egész világ előtt a morális hatás megszerzésére s ügyünk igazsága

kapacitálására, sőt arra, hogy az egész világ aljas diplomáciája előttünk kalapot emeljen, a muszkákat megverni.

Azon időtől fogva, midőn a magyart az régi szellem szállta meg, hogy származása bölcsőjét elhagyva, magának új hazát keressen, s e honban letelepedve, Európának a romboló viharok ellen áttörhetlen védbástyául szolgáljon, mióta sorsát intéző istene időnkint megteremtő számára a viszonyokat — melyekkel azért, hogy azok őt megedzzék, nagygyá s hatalmassá növeljék — megküzdnie kellett, sajátos rossz tulajdona volt e nemzetnek, hogy az ég cikázó villámaiban nyilatkozó isten ostorának, sújtó átkának tekintő s helyzete képzelt zordonságából magát megzavartatni engedvén, rendeltetését felfogni s viszonyaiba magát beletalálni — melyért oly sokszor lakolnia kellett, soha nem tudta.

Bár története számos példáin okulva, megtanulta is, hogy isten mit sem szokott drágábban adni nemzeteknek, mint a szabadságot, melyért áldozatul vért kíván, s ezért vérével nem is fukarkodott, mégis áldozata nyújtásában soha sem követte azon módot, mely az isten előtt kedvessé s gyümölcsözővé tehetné volna

Ha a nemzet virágával a mohácsi téren megjelent Tomory dicsvágya s hiú lelkében nem a gondolat, hogy a haza csak úgy legyen megmentve, ha ő mentheti meg, de egy szentebb hazafi-érzelem honol, hogy a haza minden áron megmentessék s e végre ha Zápolyát, ki segédhadával már Szegedig előnyomult, bevárja, s ezzel a haza megmentése dicsőségét megosztani elég nagylelkű: e nemzet fukartalanul elszórt áldozata daczára nem sülyedett volna sírja mélyéig.

Ha az 1848/9-iki forradalmi kormány forradalmi

helyzetébe magát beetalálva, a nemzet vérét kiszívó s már egyszer halálos lankadásra juttató nádályoknak nyakát szegi: oly sok áldozatunk mellett nem lettünk volna kénytelenek a mohácsi gyászt újjal felcserélni.

De félre tőlem gyászos múltunk szomorú képei, tünjetek el, s ne üdözzétek bánatában már úgy is kifáradt lelkemet, hiszen én meghajlok előttetek, s töredelmes szívvel vallom meg közel múltunkban nem saját lelkem sugallatából elkövetett hibámat s ünnepestélyes fogadást teszek előttetek, hogy bár a múlt többé meg nem történtté nem tehető, de legszentebb intés leend lelkemnek a jövődőre.

Ismétlem tehát, nekünk ki kell mondanunk: «A ki nincs velünk az mind ellenünk» s ennek folytán a «nincs irgalom» elvét.

Erre nekünk mind isteni, mind emberi törvények szerint jogunk van, mert mi a nép igazait s szabadságát, melyet magától az istentől öröklött követeljük s védjük a zsarnokok ellen: aki ezt eltulajdonítani, vagy elnyomására aljas érdekekből segédkezet nyújtani elég merész, az magát a nép gyilkosává tette; s mint ilyen, kell hogy irgalom nélkül haljon meg, mert különben egyesek életének nyújtandó kegyelmünkkel az egész nemzet sírját ásandjuk meg.

Fel kell használni a legnagyobb terrorizmust, mint azt ők mi ellenünk tették s fogják tenni; mert ha ők elég megátalkodottak a terrorizmust eszközül használni az igazság és szabadság ellen: kell, hogy elég lelki erővel bírjunk mi is azt felhasználni eszközül a zsarnokok ellen, a szabadság érdekében.

Az ne háborítsa meg lelkünk nyugalmát, hogy céljaink elérésére szükséges eszközök végrehajtása túl-

szigorának kevésbé vétkesek, avagy ártatlanok is áldozatul eshetnek.

De hát vájjon azok, kiket a zsarnok a szent ügy védelméért kivégeztetett s még ezután fog, nem mind ártatlanul haltak s fognak-e meghalni? Vagy azok a sok becsületes közhonvédek, kik a csatatéren maradtak, nem mind ártatlanul múltak ki?

Már pedig forradalomban élet és élet közt, ha a közjó úgy kívánja, semmi különbség, ugyannyira, hogy ha a közjó azt kívánná, miként valamely ártatlan embernek mint bűnösnek halni kell, kötelessége volna jólélekkel meghalni.

Mert az állam érdeke a legfőbb érdek, melynek a legutolsó földi értéktől kezdve, a legdrágább földi kincsig az életig, mindent kell hogy alája rendeljünk

Mit mondanának az olyan gazdáról, ki csupán azért, nehogy a munkások kikerülhetlenül talpuk alá esendő búzát eltiporják, a konkolyt ki nem irtatná?

Nekünk isteni jogunk van magunkat a salaktól megtisztítani, mint az ügyes kertésznek minden szál gyomot kiirtani, hogy a hasznos növényt el ne nyomja.

Illő: Ki hazáját nem szereti, az annak irgalmában se részesüljön.

Az általam felállított okokkal támogatott s elveken épült ezen három forradalmi tétel kifejezése után önként következik a kérdés:

Miként kell a forradalomra elkerülhetlenül szükséges előkészületi működési kört rendezni és életbe léptetni f

Mielőtt e kérdésre saját gyakorlatból s a nép életéből, melyen alapulhat, csak a forradalom, merített nézeteimet előadnám, engedje meg ön, hogy a köz-

lött terveket bonczkés alá vévén, felettük szemlét tartassanak, egyedül azon nyilvánítás s kérésem mellett, miként véleményemet s igénytelen tanácsomat erőszakolni nincs szándékom és hogy keblem tisztaságáról legyen ön meggyőződve.

A közlött előkészületi tervek — teoretice tekintve — oly nagyszerűek s mondhatni dicsőök, amilyenek csak oly lángész szüleményei lehetnek, mely azokat alkotá. de gyakorlati szempontból felvéve, részemről, amennyire a népet, s ennek külön elemeit, múlt, s jelen viszonyát ismerem és a jövőre kiláthatok, némely részben kivihetetlennek tartom.

Állításomat okokkal fogom támogatni.

Ha jól fogom fel, a közlött tervek, a forradalom előkészítésében működő polgári tiszti személyzet körét határozván meg egyedül, a katonai működési kört ettől különválasztottnak tekinthetem.

Lássuk tehát az elsőt, a polgári tiszti személyzet körét meghatározó tervezetet gyakorlatilag.

Ha nem tévedek, az esztendő ad utasításokat az *évnegyedeknek*, ezek a *heteknek*, melyek tovább a *napoknak*, mik ismét az *óráknak*, végre ezek a *perceknek*, mindezek pedig az utolsótól vissza felfelé jelentésüket is megtenni a tudva levő írásminta szerint minden 14 nap alatt, még pedig a feladott 100 pontok közül legalább 50-re tartoznak.

Ha felteszszük is azon esetet, melyet még bizonyosan nem tudok, hogy a *peresek* jelentéseiket felváltva teendik meg az *óráknak* és így tehát csak ezektől kezdve a kimért úton s a kiadott írásminta szerinti részletes jelentések az *évnegyedekig* elérkeznek pontosan a kitűzött határnapra, ami azonban távolabb eső vidé-

kekre, mint p o. e kerületben Kraszna, Máramaros és Ugocsára nézve, hova őszi és téli időben csupán eljutni io nap nem elég — teljes lehetetlenség: az *évnegyedeinek* mégis az ily úton hozzájuk befolyt jelentésekből a magukét azon írásminta szerint, mely egy szó áttételére 4—5 percnyi időt vészén igénybe, megtenni nem hogy 14 nap — melyből 10-et a részleteknek kell, hogy engedjen — de sőt egy hónap sem elegendő; ha csak — minden *hétre* legkevesebb egyet számítva, 12 írnot nem tartanak.

Igen, de hát azért hiszik, hogy az *évnegyed* a keze alatti összes kezekben nem képes 12 olyanokul ismert egyéneket, kikre életét, vagyonát feltehesse, találni, még az a körülmény is méltánylandó gátul szolgál, miként habár ezen évnegyednek elzárt pusztai helyzetét vesszük is fel — közfigyelem gerjesztése nélkül csupán a cselédségre nézve is feltűnés tekintetéből házánál 12 egyént nem tarthat, annyival inkább, mivel a csendőrök, kik titkos kémek is egyszersmind, minden urasági majort egy hétben egyszer meglátogatni tartoznak.

De a 12 írnoton kívül még legkevesebb minden megyére nézve, minthogy egyiknek a másikról tudnia nem szabad, külön két futárt; a központtal való összeköttetésénél fogva szinte kettőt s így összesen 28-at tartani kellettén ugyan; kérem önt, fejtse meg, hogy lehetne az kivihető úgy, hogy a titkos kémek, csendőrök, vagy hazaárulók figyelmét elkerüljük.

Ily nagy csoportozat (complot) legalkalmasabb arra, hogy a terv elárultassék.

A városok, faluk pedig még nagyobb felügyelet alatt állanak.

És higye meg ön, ez szóról szóra így áll, ez a

gyakorlati életből van merítve. És így ez oldalról a közlőt terv, ha kivihető is, de mindenesetre az egyéni vagyon és életen kívül az ügy veszélyeztetésével.

De hogy túlszigorú bírálattal, vagy szörszálhasogatással ne vádoltathassam s tegyük fel, hogy a felhozott fentebbi okok nem elegendők, a tervezet kivihetősége ellen felhozom a tervezet második oldalát, vagyis a *peresek* működéséig lehető hálózatát.

Vegyük fel hazánk egyik legnépesebb, lelkesebb, s tisztább magyar elemű városát, Debreczent, és azt, hogy ezen város tízezer fegyverfogható egyént kiállíthat s egy ezer működő *pereset* vészén igénybe. Ugyan kérem önt, gondolja meg csak, mivel a kérdő pontokról való tudomás megszerzésének ezek az igazi forrásai, tehát velük is az egészet egyenkint közölni kelletik, minő felcsigázott hittel kellene bírnia annak, ki meg tudna nyugodni abban, hogy azon ezer perczek által az egész népességgel való összeköttetésük reájuk a városi előljárátság befolyása, s a köztük rajongó számos és rossz szellemű értelmisége mellett az ügy — ha azt elhiszszük is, hogy ezer közt egy áruló sem leend — de véletlenül, de mégis el ne árúltassék.

Hazánkban így működni annyi volna, mint az egész tervet nyilvánosan dobra ütni.

Ki ezt nem hiszi, az nem ismeri a hazát, népét -s annak viszonyait s mint ilyen ne avatkozzék forradalmi működésbe.

Engem egész Dunán túl legtúlzóbb forradalmárnak tartanak, de azért ily reménytelen kártyavárat nem építenék.

Még engedékenyebb leszek.

Tegyék fel, hogy a magyarság közt és mindenütt

árulás nélkül kivihető: azt csak képtelenség volna mégis hinni, hogy Krassó, Máramaros s Ugocsában és másutt az oláh és rác népségek közt, melyek, ha az osztráknak már nem barátai is, de a magyarhoz sem viseltetnek általában, kivált a papjaik jó hajlammal — kivihető lenne? — Már pedig a tervezet szerint ez minden részeire a magyar birodalomnak kiterjesztendő lévén, a külön népségek közt is hasonló működést igényel.

Ugyan próbálja bárki: Temesváron, Nagybecskerekben s Kikindán talál-e egy helyütt öt-hatszáz perczet — pedig ennyi okvetlenül kell — s ha talál, bízza meg csak őket s közölje velük az utasításokat; meg fogja látni kevés idő múlva szomorú következményeit is.

Nyíltan kimondom, aki ily tervezeti működés mellett megbízást fogad el, az egyszersmind előre készüljön is minden használhatás reménye nélkül hazájáért meghalni.

De tovább megyek.

A 100 pontból álló utasítások közt van a leendő adó és a magyar bankjegyekről is szó.

Akarom hinni, hogy ezen pontok a rögtöni működéssel nem fognak kapcsolatban állani és csak későbbre valók, valamint azt, hogy ezek legfeljebb is az évnegyedekkel közölhetők: de hát kérem, ugyan mire való ezt ily előre s szükségtelenül közleni, ki merészel arról jót állani, hogy a legjobb hiszem mellett is nem lesz-e valamelyik *évnegyed* áruló, ki a tervet a németeknek átadván, a felhozott pontok szerint anyagot nyújtand ellenünk, a nép közt természetesen ezerfélekép eltorzítva, — reklamálhatni, mikép mi is a dohány egyedárúság, bélyegadó stb.-vel csakúgy akarjuk a népet terhelni, mint jelenleg van.

Vájjon mi szükség az annyira csiklandós magyar

bankjegyek jövőjét tapétára hozni? Hiszen az emberi természettel járt szokott dolog, hogy az évnegyedek s a hetek közt többek fognak lenni olyanok, kik e tárgyban részint maguk, részint atyjukfia, sógoruk, de tán komájukra nézve is érdekelve lévén, csupán biztatás és kecsegtetési szándékból kifecseghetik, míg végre az érdeslelkű zsidók, s ezeknek szemtelen üzérkedésük után a policzia figyelmét is magára vonja; s így anélkül, hogy ezt tenni szükséges lett volna, vagy általa legkevesebbet is használtunk volna, az ügyet veszélyeztetjük.

Ugyan minek ott kezdeni a forradalmi működést, hol bevégezni kellene?

Ezen pontokat az Utasításokból kihagyni, célszerűnek látnám.

De különben is előbb meg kell fognunk a medvét, hogy ihassunk a bőrére.

Ezen tervet életbe léptetni nem minden kifogás nélkül lehet Olaszországban.

Igen, de Olaszország és Magyarország közt nagy különbség van, azt forradalmi viszonyai kiképezték a forradalomra úgy, hogy bármely más országnál 50 évvel előbbre áll. Míg e nemzet csak egy forradalmat állott ki, ott egy nyelv, egy érdek s a mi több, egy hit is csatol a nemzethez mindenkit; itt mi tarkatollú madárhoz hasonlítunk, ott már lámpással kell árulót keresni; nekünk pedig becsületes hazafit; ott az árulónak élni nem szabad volt, biztosan uralkodnak; ott madárszárnyakon lehet közlekedni, míg nálunk, kivált az alföldön, teljes lehetetlenséggel kell küzdeni.

S mégis ily előnyök s különbség daczára, Olaszországban is történtek árulások.

A magyarok szent Istenére, a haza nevében kérem önöket, higgyék el, nincs egy hajszálnyi kockázatnyi való is, mert ha a kétségbeesés, a remény közti küzdelemben már-már fásulni kezdett nemzetünk még egyszer a sírba dülend, maga az Isten se költetheti többé fel; kérem önöket, ne képzeljék a hazát saját és az ügy rovására oly rózsaszínben, melynek az élet meg nem felelhet, ne álmodjanak oly veszélyes, édes álmodat, mintha hazánkban árulás nem történhetnék! de azért mindig a legszörnyű rosszat és ehhez mérjék terveiket, melyeket alkalmazzanak az élethez lehető leghíven: akkor a siker biztosítva lesz.

Hiszen a legközelebbi napokban is Csernovits ellen — ki semmi több, mint egy családi magányába vonult közönyös polgár — száz pontból álló vádat nyújtott be egy bizonyos egyén a policziához; hátha még a fentebbi tervezetnek egész a nyilvánosságig kiterjedő hálózatánál fogva oly sok beavatott egyén működend, miféle véget várhatunk?

Én szívemből minden jót óhajtok, de — s adja isten, hogy rossz próféta legyek — ily működés mellett kevés sikert várok.

Ami pedig a tervezet másik, az elsőtől elkülönözött ágát, az előkészületi működés katonai oldalát illeti, arra nézve, mivel sem tervet nem láttam, sem elveket, melyek ebből kiindulnak, nem hallottam — mitsem szólhatok; de a forradalmi előkészületi működésekre vonatkozó saját nézeteim előadásával kapcsolatban kifejtendem: mikor és mi teendője leendő körnek is.

Azért tehát nézetem szerint e forradalomra szükséges előkészületi működés mikéntjére.

Ha megállapodtunk ezen elvek elfogadásában,

hogy óvatosak — még pedig lehető legóvatosabbak fogunk lenni az egyének — kik a forradalom kerekeit képezik — megválasztásában; hogy részleteiben összhangzó kormányzás által fogunk működni s végre a majd nyílttá válendő forradalomra nézve: «aki nincs velünk, az mind ellenünk» és így a «nincs irgalom» elvét sajátunkká tettük, ezen elvekre alapítandó előkészületi működésünk sikere e kettőtől feltételeztetik:

1. A titoktól, vagyis úgy intézkedni, hogy semmi legkisebb része működési körünknek véletlenül, akár árulás útján fel ne fedeztessék.

2. Az előkészületi működésben alkalmazandó terv lehető legnagyobb egyszerűsítésétől.

Magában értetődően, hogy mindezeknek czélszerűen megállapított alkalmazása mellett a «kivihetőség» ezen egy szótól: «pénz» függ, mely mindennek a rugója.

És ha már most tudjuk, hogy a titok és a leg-egyszerűbb terv — nem mondom másutt, de hazánkban mindenesetre — biztosíthatja csak működésünk sikerét, kell, hogy tudjuk azt is, mi módon eszközölhetnénk, hogy tervünk titokban maradjon és miképpen kellene hát tervünket egyszerűsíteni.

Hogy az egész működés titokban maradandóságáról, mind az ügynek sikert, mind a működésnek biztosságot eszközölhessünk, se több, se kevesebb nem kell, mint az általam osztályozott hazai értelmiség 2-ik osztályának 3. pontja alatt lerajzolt jellemű egyénekre bízni az ügyek kezelését és így az óvatosság elvét követni; de tettel is, azaz nem holmi teljes életében osztrák szolgálatot, sőt mi több, adminisztrátori hivatalt viselt Boiczky-féle egyéneket állítani az ügy mellé; vagy ha igen, úgy ily támaszok mellet csak az ügy bukása bizonyos.

Oh! ha lebilincselte lelkem szárnyra kelhetne s elszállhatna túl a tengereken ahhoz, akinek kezében hazám sorsa letéve van: lángoló lelkem hevével hazám érdekében lefesztem neki a rémet, mely rút alakjával álmaimban is üldöz; megmutatnám neki, hogy e szörnyeteg tett engem hazámban bujdosóvá, sőt hontalanná; elmondanám neki, hogy hazánk jövőjére, ha mit előlegezni akarnak, e szörnyetegtől kell őrizkednünk; ha pedig azt megmenteni is akarjuk: ezt meg kell gyilkolnunk; ah! de lelkemnek — ki elébe a sors áthághatlan bástyát állított — a kebel tüzét, mely lángcsapáisaival kínozza, szenvedni kell.

A közlött tervvel annak lényegére és több vonásaira nézve az enyém, amint azt ön a részleteiben összhangzó kormányzás általi működésre vonatkozólag — mielőtt e tervről tudomásom lett volna, tett nézeteim előadásában feltalálhatja, sokban megegyez ugyan, de némely pontban, melyek részint kivihetlenség, részint veszélyesek és a mennyire én hazánk körülményeihez képest oly végletekig nem terjeszkedném, különbözők.

Tervem rajza tehát ez:

Legyen egy központ, mely az egészet a forradalom előkészítésében kormányozza; legyen 4 kerületi főbiztos, kik egyedül csak a központtal — minden megyében egy albiztos s ezek a kerületi főbiztossal, s legyen végre a megyei biztosok által népi és egyéni viszonyok ismerete szerint minden nagyobb városokban legfeljebb 3, községek és helységekben pedig legfeljebb 2 kinevezendő községi biztos, kik az albiztosokkal álljanak közvetlen érintkezésben.

Ez elegendő arra, hogy az egész ország a központi kormány kezében legyen.

Főczél, hogy a központi kormány a néppel magát összekötetésbe tegye, minél kevesebb közvetítő által jut el pedig a néphez, a siker annál biztosabb, s a közlekedés annál gyorsabb.

Arra, hogy a központi kormány az egész néppel biztos — mert ez legyen a főézet — összekötetésben állhasson, a magyar érzelmű népre nézve elegendő minden községben vagy helységben egy, legfeljebb két becsületes, értelmes egyén: az idegen ajkú népségeknél pedig ennyivel többet egy helységben, az ügy veszélyeztetése nélkül alkalmast úgy sem lehet találni.

A központi kormánynak a néppel ily egyszerű de mégis czélszerű és biztos összekötéseinek fogva az előkészületi működésben, vagyis a forradalom kitöréséig feladatai lehetnek és kell, hogy legyenek.

1- ször. A népre hatni, hogy ez felvilágosíttassék és értesíttessék a forradalom viszonyairól, felhívassék és bátoríttassék, hogy a kívánt órában készen legyen, hirdetmények által, midőn ezt a központi kormány czélszerűnek látja.

És vájjon az ilyen hirdetményeknek a nép közti elterjedését nem a legtanácsosabb-e egy és a legbecsületesebb egyénre bízni a városnak, községnek, vagy helységnek, hogy annak forrására, honnan a hirdetmények erednek, semmi módon rá ne jöhessenek.

2- ször. Megtudni minden városnak, községnek, avagy helységnek közérületét s a nép forradalmi számát és ennek nyomán azt, hogy a forradalom bennük mily erőre számíthat biztosan és minden perczen.

Ki merné kétségbe hozni, hogy egy becsületes józan életű, hazafias érzelmű értelmes polgártárs ezen pontra is kimerítő tudósítást, kivált ha megyei biztosa-

tól előleges utasítást is kapott — tenni képes ne volna.

3- szor. Végére járni az utolsó faluig, kik a nyílt árulók, kik a kétszínűek, kik a közönyösök, és hányan vannak, hogy a forradalom kitörését megelőzőleg azt is tudni lehessen, minden helységben, kiket kell felmagasztalni, büntetni, szóval ártalmatlanná tenni.

A ki e pontról hiteles tudósítást akar szerezni, csak a népet kell megkérdezni s erről egy lángkeblű polgártárs a legbiztosabb jelentést tenni képes.

4- szer. És végre néhány nappal a forradalmat megelőzőleg, a népet rendezni, a felkelés napjáról értesíteni és a helyet, hová csatlakozás végett mennie kell, tudtára adni.

De váljon a városnak, községnek és nagyhelységnek bizalmát bíró jóérelmű egyén, ezideig alkalmasakul kitapasztalt és már ekkor többedmagával nem legképesebb s biztosabb-e a nép rendezésére, fellármázására, és arra, hogy a kijelölt helyre elvezérelje.

Szóval, minden városban, községben vagy helységben elegendő egy-kettő, legfeljebb három egyén arra, hogy a központi kormány intézkedéseiben célzt érhessen és ez lehetőleg egyszerűsített s így legbiztosabb ut, hogy árulás nélkül rajta haladhasson.

És ez minden, amit főleg a központi kormánynak tudni és tenni kell, más apróságokról, ha érdekelve volna, azon az úton, melyen a főbkekről értesült, tudomást szerezhet és intézkedhetik, egyébiránt kicsiségekkel bíbelődni annyit tesz, mint a működést hátráltatni.

Ezen egyszerűsített terv mellett látom csak egyedül a közlött titkos írásminta szerint lehetőnek a közlekedést, még pedig — mivel különben is szükségtelen

gyakrabban, — minden 3 hétben egy utasítás adás — és jelentéstétel végett minden egyes helységről, kivévn ha valami rendkívüli adná magát elő.

Ennyiből kell tehát állani az egész tervnek, melylyel a forradalmat előidézhetjük s készíthetjük sikerrel, a ki többre terjeszkedik az mindent koczkára teszen a nélkül, hogy arra a szükség kényszerítette volna, mert a magyar nép mindenütt készen áll, csak a perczet várja, előre szervezni pedig, hogy katonailag kiállhasson, nálunk több mint abszurdum!

Azt tehát, hogy ezen polgári működési körön kívül s ettől külön választva, katonai működési kör létezhessen, mely az országot a forradalom kitöréséig katonai lábra állíthassa s rendezze — megvallom, nem érthetem, kivévn a Bakony és Mátra barlangjaiban lehető előleges csapatalakításokat.

Ki ezt lehetőnek tartja, az nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy Magyarországbán 20 ezer titkos kém van és hogy ennek ivénél több benszülött, az még most is az 1849-iki aug. 13-ika előtti nagy és hatalmas Magyarországbán látja magát, a midőn mind a mellett, hogy akkor is minden lépten egy-egy árulóra bukkanunk, a kormány mégis a kezében levő hatalommal mind a kül, mind a belellenséggel is, ha akart volna, szembe szállhatott: és még akkor is mennyi tért elfoglalt, annyira használhatta fel a népet s rendezkedhetett katonailag, hát most midőn egy talpalatnyi földnek sem vagyunk s a forradalom kiütéséig nem is lehetünk birtokában most, midőn az egész nép lenyomva, a hatalom pedig az árulók és zsarnok kezeiben van: ugyan, hogy lehetne magunkat oly szabad téren működhetőkül ismernünk, amiként a zsarnok uralma alatt a hazát katonailag rendezhessük.

Ha az eszköznek a czélt feláldozni akarjuk, úgy próbáljuk meg; de különben ne.

Vegyük fel a dolgot gyakorlati oldalról, vagyis azt, hogy ezt miként tehetnök?

A kormány kivét az egész országra 3 vagy 400 ezer újonczot, évégett minden kerületben egy fő katonai személyt megbíz s ezek viszont a kerületükben fekvő megyékre nézve egy elsőbrangú tisztet s ezen megyeiek pedig minden községre nézve egyet szinte kijelölendnek, hogy a kiállítandó újonczmennyiséget írja össze: lehetetlen azt anélkül tenni, hogy minden helységben az apákkal s azokkal, kik katonául följegyezve lesznek, mihez tartás végett ne tudassák, lehetlen anélkül, hogy minden helység újonczaival a zászlóalj számát, melyhez tartozni, s a tisztek neveit, kiknek mindjárt az első perczben, midőn kívántatni fog engedelmeskedni fognak, ne kerüljék, és már ezek után a legvérmesebb reményeink mellett, azt nem is véve tekintetbe, hogy a titkos kémeknek, árulóknak, vagy a helységben tanyázó csendőröknek tudomására juthat avagy azon, mindenesetre előfordulandó körülményt, miként majd minden helységben fog egy pár, a katonáskodástól idegenkedő egyén lenni, kik saját személyük mentiségére nézve a czélt, melyre őt felszólítani akarják, elárulandják, vájjon ezen kikerülhetlenül tartható esetben nem dülne-e az egész terv dugába?

Ez mint terv, papiroson megállhat, de a gyakorlati életben kivihetetlen.

Hogy a katonai működési kör mennyiben állhat fenn, és miként kivihető csak, elmondom saját nézetemet.

Ha a fentebbi működés ezen tervrajzom, akár pedig más, csak sikert sikert biztosító terv nyomán, a köz-

ponti kormány magát a néppel érintkezésbe tette, a leírt módon a népre hatott, a forradalom mérlegében súlyozható néperőre nézve általános tekintettel tisztába jött, s ott álland, hogy a forradalmi zászlót, mikor akarja, kitűzheti, mielőtt ezt tenné, minden kerületi fő s megyei albiztosok mellé egy-egy katonai személyt nevezzen ki, kik a végperczekben kijelölt helyeiket elfoglalván, a biztosok által felállított néptömeg vezényletét átvegyék, a népnek katonaságra alkalmas részét különválasztva a nemzetőröktől, katonailag rögtön rendezzék, s a nemzetőrség felett is czélszerűen intézkedjenek; a kerületi és megyei biztosok pedig a maguk területére visszavonulván, a már előre elkészített tervük nyomán a megyei tisztikart a lehető leggyorsabban rendezvén, a polgári hatalmat, mely a katonai erő forrása s alapja — megragadják.

Magában értetődik, hogy a néperővel ott, hol kenyértörésre kerül a dolog, az ellenséget is meg kell verni, s az elfoglalandó téren rendelkezni.

Ha a kerületi vagy megyei biztosok között lennének olyanok, kik a nép lelkesültségére bizalmuknál fogva hatván, arra is alkalmasok, hogy a népet a csatában is vezényeljék s az ellenséget megverjék, mely tulajdonságról a múlt forradalomban a néperő által kivívott csatái tanúságot tenni elegendők, az ilyen egyént tisztí ranggal felruházni s katonai minőségben is használni, annyival inkább érdekében álland a kormánynak, minél bizonyosabb az, hogy mint kerületi, vagy megyei biztos, a nép bizalmánál fogva, mint katona is egyszersmind egy személyben, kétszeres haszonnal és gyorsasággal működhet. Ezen tapasztalást a múlt forradalomban merítettem, mert ha nekem azon katonai néperőhöz, melyet

magamnak teremtettem, katonai rangom is lett volna, csudákat tehettem volna.

És ily értelemben vettem én a katonai rang szükségességét a biztosokra nézve.

Nagyon természetes és világos, hogy ha a forradalom kivívása után, midőn beáll annak ideje, hogy az ország magát rendezze, két rangot egy személy nem viselhet; de addig a dolog egyszerűsítése, s a sikerért ezt tenni a forradalmi kormány feladata.

Az ügyek élére állítandó egyéneket illetőleg mind a jelen, mind a jövőre nézve kell, hogy a kormány ne a folyamodók és hízelgők sorozata szerint, de a becsületes egyének felkeresése által töltsse be a hivatalokat, a tetre kész szerény hazafiakat magányukból elő kell idézni.

A fentebb leírtak szerint tehát a forradalom kitörésekor nyílik meg a tér, melyen a hazafi lángoló érzelmeihez mérheti tetteit, melyen rögtönözni és mint isten a világot, kell neki is úgy szólván semmiből az ügynek erőt és hatalmat szerezni.

Midőn már a forradalom rendezése után az kiütni fog s a népek milliói talpon lesznek, akkor lesz idő és alkalom a fentebb kifejtett elvek s okoknál fogva a «Nincs irgalom» elvét foganatosítani.

Szerintem a kitörés napjától a lehető legrövidebb idő alatt a népet helyéből ki kell indítani, még akkor és ott is, midőn és ahol ezt a körülmény nem szükségelné, mert ez egyetlen módja van a népnek foglalkozást adni és a zavaroktól visszatartani.

Tapasztalásom szerint ismerek egy egyetlen módot ugyan az ingerültség lecsillapítására, de nem elegendő annak végképeni elenyésztésére.

Mert kell és igazságos is, hogy az árulók, gazok miatt oly sokat szenvedett nép boszúja és vérszomja kielégíttessék s így kedélye lecsillapíttassék.

Azon napon tehát, melyen minden vidék népe a kijelölt helyre összesereglend táborba — igen! azon nap leend a magyar nép még eddig soha nem élvezett dicső napja, melyen a nép nyomorát megsokallott s boszúra ingerlett istenség le fog szálni mennyei trónjáról népei közé, ítéletet teendő az igazak és elkárhozottak közt és az isten színe előtt leborult nép megtisztulva kelend fel.

Igen uram! ekkor a nép fővezére a forradalom kiütéséig kipuhatolt és a néppel mit sem gyanítva — a helyszínén megjelenendő gazok névjegyzéke szerint, a nép igazolása után minden irgalom nélkül felakasztat mindenkit, a kinek a haza úgy sem volt kedves, a — többi meg nem kaphatott, vagy csekélyebb vétkesekre nézve a vértörvényszék működése veendő igénybe; mert:

Illő, ki hazáját nem szereti, az annak irgalmában se részesüljön.

Ily egyszerű működés által a nép fogja mintegy teljesíteni a bíraskodást s így «ubi omnes peccant, nemo peccat» — ha az ügy rosszul dőlne el: a tán minden megyében működendő biztosokon kívül — ha kik ezek közül is megkaphatok lesznek — oly sok hazafi nem fogna áldozatul esni, nem, habár minden jót reményiünk is, de az ellenkezőre el kell készülni, még pedig úgy, hogy minél kevesebb áldozatot húzzon maga után.

És végre a forradalom kiütését megelőző hirdetésekben ki kell mondani a múltakat feledve, mindenki hazafiassága a jelentől számítandó, azért, hogy a főbb gazok hurokra kerüljenek.

Ha ellenségeinkkel mérközni akarunk, az övékhez

hasonló fegyverrel kell élnünk, ő nekik minden szavuk hazugság, hitszegés, s így irányukban mi sem tartozunk becsületbeli kötelezettséggel.

Az egyetlen mód őket, kik a magyar nagylelkűségre építik még most is gazságukat — megkaphatni, s így gyökerestől kiirthatni.

A múlt elég tanúságot nyújtott, hogy az ármányos gazság ellenében becsületességgel küzdeni képtelenség!»

Az összeesküvők azonban nem hallgattak a gyakorlati ember tanácsára, hanem mentek eszméik, ábrándjaik után vakon.

A balavásári szüret 1851-ben.

Noszlopy Gáspár leveléből látható, miként igazam volt, midőn azt állítám, hogy a magyarországi kilencz *hó?iap* közül egyetlen egy sem volt képes rendesen szervezkedni.

Nem így az erdélyi rész! Erdély három részre osztatván: *Első hónap* volt a Székelyföld; a *második* a Maroson inneni; a *harmadik* a Maroson túli rész. Minden hónapnak az élén egy főnök állott, ez is a pesti láthatatlan kormány megbízottjától neveztetvén ki, holott Kossuth még a «*hét*» kinevezését is magának tartá fönn. A székelyföldi *hónap* négy «*hétre*» oszlott: Csik, Maros, Udvarhely és Háromszékre.

A Székelyföld szervezése Balavásáron, Horváth Károly, lelkes, fiatal székely patriczius szüretjén történt.

Horváth Károly fényes szüretet rendezett. Ott volt négy-öt megye apraja-nagyja. Az öregek búsultak a hazáért, a nénikék beszélgettek, a fiatalság tánczolt, amidőn alkonyat felé a háziúr ott hagyta vendégeit, s a félreeső vinczellérházba ment.

Hűvösen lengett az októberi szellő, a nap már leáldozott, a madarak búcsúdallamukat hallatták. A fiatal Horváth Károly kinyitotta a vinczellérház ajtaját s megállt, a mulatók felé tekintve, merengett. Jobb

karját az ajtófélfához támasztá s szép fejét reá hajtá. Szemeit az égre emelte, s gyönyörrel látszott élvezni a kellemes őszi éj kimondhatlan varázsát. A fiatal házi gazda homlokára lángbetűkkel van felírva a férfias elhatározottság. Arczvonásai ugyancsak ezt árulják el.

A homályból egy alak bontakozott ki, ez *Molnár* József, volt honvédtiszt; azután egy másik, ez *Török* János, Horváth Károlynak szeretett tanára, most barátja, őt követte *Btró* Mihály, majd *Török* János sógora *Gálfy* Mihály.

Amidőn utóbbi a vinczellérházhoz ért, oda szólt Horváthhoz:

— Megérkezett! pár percz múlva itt lesz.

Az őt férfiú belépett a vinczellérházba s rövid ideig várakozott.

A közben még egy alak közeledett s biczczenő léptekkel tartott a vinczellérház felé. Az alak oda érve, háromszor kopogott az ajtón, kettőt gyorsan egymásután s egyet kissé később, a «szabad» szóra benyitott.

Az idegen elfogulatlanul tette le nagy karbonári kalapját s az ott levők közt megpillantván *Török* Jánost ezzel titkos jelt váltva, mondá:

— Engem Magas Ernőnek hívnak. Pestről jövök megbízásból s tudatom önnel, hogy mindnyájan egészségsek vagyunk, mint a «*makk*».

Török János felállott, megszorítá kezét, így szólt:

— Beszélhet nyíltan, ezek mind biztos, a legbiztosabb embereink.

— A mai értekezletükre küldött a titkos kormány, — folytatá Magas Ernő; s ez értekezlet célja tudtommal a Székelyföld szervezése.

— Mindenek előtt engedjék bebizonyítanom, hogy

csakugyan én vagyok, akire önök várakoztak. Török János előre értesítve volt jöttömről. Ilyen dologban az óvatosság a fő. Még az apámban sem bízom. Török egy jelt kapott, egy kétfelé vágott *makkot*, azzal az utasítással, hogy annak köteles engedelmeskedni, aki a makk elvágott felét oda illeszti a nála levő félhez.

Magas Ernő egyideig valami kis bugyelárisfélébcn keresgélt, azután egy apróságot nyújtott át Török Jánosnak.

Török, a szabálytalanul ketté vágott félmakkot egybeillesztve, mondá:

— Igen, uram, ön a tejhatalmú küldött. Tessék helyet foglalni, s kérjük rendeleteit. Ez a mi kedves házi gazdánk, Horváth Károly, ő lesz Háromszék főnöke; ez Biró Mihály, a marosszéki főnök; sógoromat Gálfy Mihályt, ki Udvarhelyszéket fogja szervezni, már ismeri; ez pedig Molnár József honvéd barátunk, a kit a katonai főnökségre kértem fel, ha ugyan a legmagasabb láthatatlan kormány ez iránt másként nem óhajt intézkedni.

Magas Ernő kihagyta beszélni Török Jánost, azután mintegy két ujjnyi széles, négy ujjnyi hosszú, kicsiny kártyapapírt vont elő zsebéből s így szólt:

— Engedjék még meg önök, hogy a legfőbb helyről kapott hitelesítő iratot is felmutathassam, ezzel a kártyapapírt oda nyújtá a közelében ülő Horváth Károlynak, ki azt hangosan felolvasta:

«E sorok felmutatója Magas Ernő. Ő tudja legtitkosabb gondolataimat, a legszebb reményeimet. Hallgassanak az ő szavára, mert mindenben az én utasításaimat adja elő. Az, aki csak hazájáért él. *Makk* ezredes.»'

Magas Ernő ezután felállt, s pathetikus hangon következőket mondá:

— Barátaim! Két nemzet él egymás szomszédságában. Az egyik anyagilag rá van szorulva a másikra, s épp ezért amennyire csak lehet, szivattyúzza szomszédját. Utóbbi végre megunta s le akarta rázni a testén hízó szipolyt. Harczra került a dolog! A szabadságáért, jogaiért, függetlenségéért küzdött népnek el kellett buknia a harczban. Önök jól tudják, hogy e leveret nemzet a mi hazánk.

Sokan vagyunk, kik ebbe a leveretésbe nem bírtunk belenyugodni. De nemcsak mi magyarok vagyunk elégedetlenek. Elégedetlen Európa valamennyi népe, s csak az adott jelre várnak, hogy lerázzák a zsarnokok bilincseit. A forradalmi párt teljesen szervezve van Bécsben is. Nekünk magyaroknak az volt a legnagyobb bajunk, hogy sokáig nem bírtunk alkalmas vezért találni. Végre találtunk! És hálát adhatunk az istennek, hogy éppen őt találtuk. A kiszemelt vezér sorait most olvasta föl önöknek egyik barátunk. A vezérnek első dolga volt elmenni arra a hosszú útra, mely Pesttől Kuthaiáig tart. Ott értekezett, ott beszélte meg hazánk ügyét azzal, aki több mint ember, aki az istennek második fia, mert ő Magyarország megváltója. Makk vezér öt napig volt a nagy fogoly körében, s megkapta tőle utasításait és terveit s elválásuk előtt jobbát vállára téve, így szólt hozzá: — Makk ezredes! Ön most haza fog menni. És visszatérve a hazába, szervezi a magyar forradalmi sereget. Ismerem az ön ügyességét és tevékenységét a tanításban, s tudom, hogy egy oly elszánt ember, mint ön, mire képes. Ön lesz a parancsnoka a nemzeti hadseregnek.

— És mit kell tennem, kormányzó úr, — kérde Makk vezér, — ha készen leszek a sereg szervezésével?

— Várnia kell, *míg én jövök* az európai szövetséges sereggel. Igen! Egy napon hallani fogja ön az Európa nyugatán történő eseményeket; hallani fogja, hogy a föld megmozdul, hogy a francziák átkeltek a Rajnán s egyesültek a német seregekkel és rohamléptekkel sietnek a dunavidéki elnyomott népek felszabadítására. Ekkor kell kitörnie a felkelésnek és három hét alatt szabad lesz úgy Ausztria, mint Magyarország s a dunai fejedelemségek apró népcsoportjai.

Makk ezredes tiszteletteljesen megcsókolta a próféta szent kezét, visszatért a hazába és *Magyarországon teljesen szervezte a felkelést*. Ezeket kellett önöknek elmondani barátaim s most láthatják, hogy önökön a sor, mert a vitéz székelyek sohasem maradhatnak hátra, ha a haza megmentéséről van szó.

Az öt férfiú pár perczig hallgatott, azután Török János szólt röviden, de határozottan:

— Egész más dolog az, tehetségünkhöz képest hazánknak szolgálni s ismét más, életünket egyetlen egy eszmének szentelni. Az előbbi kötelessége minden magyarnak, mi azonban ez utóbbi helyzetben vagyunk. Mi életünket Magyarország függetlenségének szenteltük. Velünk rendelkezhet a láthatatlan kormány.

— De — jegyzé meg Bíró Mihály — hátha más kezekbe tenné le a küldött úr a hatalmat; olyanokba, melyek talán nagyobb eredményeket lesznek képesek felmutatni, mint aminőt mi birtunk.

A jelenvoltagekat e megjegyzés kínosan érinté. Horváth Károly arcza fájdalmasan vonaglott össze. Ez a pár szó az önbizalom, esetleg a gyávaság nyilatkozata lehetett. Magas Ernő törte meg a csendet:

— Barátaim! Ismerem eléggé Erdélyt, s főleg ismerem

rem a Székelyföldet, s tudom, hogy nincs e bérezés hazában ember, aki a szent ügy szolgálatában jobban s nemesebben fel tudná használni erejét, mint épp ti. Én nem ismerek jellemesebb, önzetlenebb hazafiakat, mint ti vagytok. Ti hazátok szabadságát és függetlenségét s talán ezáltal más nemzetek felszabadítását fogjátok kivinni.

Magas Ernő után még a lelkes, fiatal Horváth Károly emelt szót:

— Uraim! egy szóval ki lehet fejezni azt a megoldatlan gordiusi csomót, amelynek lelkes emberek életüket szentelik. Ez pedig nem más, mint az emberben levő ösztön a szabadság, a függetlenség után. Ebben rejlik nemcsak korunk, de a jövő évtizedek harca is. Nehány ember azt hiszi, ura a tömegnek, ura milliónak, pedig ez csak fikció! Hisz a hatalmasok, a királyok részére sem ragyog más nap az égén, mint a legszegényebb székely pikszidárius részére. Ez melegíti a biborszőnyeges palota urát, ez a szalmafüdeles kunyhó lakóját. Ez a nap világít nekik is, kik magukat földi isteneknek képzelik. A hajdankorban a népek nem érezték a szabadság, a függetlenség szükségét. De ma már annyira terjedt a polgárosultság, hogy az úgy vonzza maga után a szabadság vágyát, mint mágnes a vasat. A szabadság eszméje el van vetve Európában mindenfelé. Igen! nemcsak el van vetve, de az utolsó forradalmak jól meg is trágyázták vérrel, így hát ki fog kelni, s bő termést ad. Bármilyen következzék, reám számíthatnak. Én nemcsak apostola akarok lenni a haza függetlenségének, de ha kell, leszek martirja, leszek vértanúja. Hisz rendesen a vértanúk sírján terem meg a nemzeti szabadság virága! Igen! Mert az emberek ezrei, száz-

ezrei, milliói elhalhatnak, elvérezhetnek, de a szabadság és függetlenség eszméje örök! Az élni fog, mert az halhatatlan.

Ezzel véget ért a szóbeszéd s az összeesküvés gyakorlati kivitelét kezdték meghányi-vetni. Meg is beszéltek mindent a legapróbb részletekig. Úgy történt minden, a hogy már maguk közt előre megállapították. Erdélyt illetőleg, főnök lett Török János, a Háromszéken Horváth Károly, Udvarhelyszéken Gálfy Mihály és Marosszéken Biró Mihály. A láthatatlan kormány küldöttének nézete csak a katonai főnökséget illetőleg tért el a Török véleményétől. Ő azt óhajtotta, hogy nyerjék meg az Erdélyben lakó híres honvédezredest, Földváry Károlyt.

Megállapították továbbá a titkos kormány postáállomásait; s az egész összeesküvést az évszaki rendszer alapján szervezték.

Magas Ernő ezután átadta Töröknek az emigránsok és a hazafiak levelezésének titkos kulcsát, mely a következő volt:

Kossuth = Ramvay.

Summa = a sereg száma.

Ha ember kell — könyvvivőt keres.

Ha az idő közel van — Hamburgon keresztül utazván, az utón 2000 font sterlinget elvesztett. A becsületes megtaláló — idő alatt M. O. K. betűk alatt küldje Brüsszelbe.

Ha a kutya rosszul hajt, azaz ha baj van = Levante Ferencz megbízottja Pammer Alajoshoz ajánltatik Borgstreet Adelheid által.

Ha futár kívülről indul — nevelőnő ajánlkozik. A dátum az indulás. Főismertető jel J. N. D.

Ha Kossuth Napóleonnal szövetkezett — Mától

fogva A. F. Brechten fogja jegyezni a «Brechten és társa» cézet.

Ha az emigránsok közt visszavonás van = B. és társa gyarmatáru üzletéből X. vagy Y. úr kilépett.

Ha ebben az évben semmire sincs kilátás, s ha az egész dolog bizonytalan = Texasba kellenek gazdasági gépgyárosok; jel M. O. K. betűk.

Ha sietni kell, mert az idő már közel van = Rainford ajánlja liqueur-gyárát Hamburgban.

A megérkezést ez jelenti — Házassági jelentés: R. Adoli Siegreich nőül vette Ramvay Karolinát. Datum a megérkezés napja.

Katonai hálózat = Brüsszel.

Kossuth anyja — Mária.

Zsuzsi — Beata.

Lujza = Ágnes.

Átadott végre Magas Ernő az összeesküvők főnökének értékesítés végett nagyobb mennyiségű amerikai Kossuth-dollárt, s egy csomó apró, kékes papirosra litografizott nyugtatványt, melynek szövege így hangzik:

. . . . szám. Nyugtatvány. Huszonkilencz darab száz forintos magyar pénzjegyről, mely a Haza megszabadítására a magyar álladalomnak kölcsön adott. Megtérítése 1852. január 1-ső napjától számítandó 5°/_o-töli kamattal a közállomány nevében biztosittatik, s a független kormány helyreállításával ezen nyugtatvány, minden közállományi pénztárnál készpénz gyanánt névszerinti értékben elfogadtatik. Szeptember I. 1855. A nemzet nevében

Kossuth Lajos kormányzó, s. k.

Az összeesküvők a láthatatlan kormány postái és

levelezéseire nézve a következő intézkedéseket határozták: A futárok és emisszáriusok rendszeren nyugat felől jöttek: Hamburg, Bécs, Pest, Kolozsvár, Marosvásárhely és a brassói vonalon; s azután kelet felé vonultak tovább: Jászvásár, Ploest, Bukarest, Foksány, Galacz, Brussa és Konstantinápoly felé. A közbeeső kisebb állomásokon tehát megbízható emberekről gondoskodtak.

Határozatba ment az is, — még pedig az elárulás elleni óvatossági és elővigyázati szempontból, — hogy három ember együtt sohasem beszélhet az összeesküvésről. Az iratokat és az ügyrendet csak a hónapok és hetek olvashatták és ismerhették. Az alsóbbrendű összeesküvőknek csak annyit kell és szabad tudni, hogy mikor legyen készen felfegyverkezve, de ezeknek az egész szervezetről fogalommal sem volt szabad bírniok.

Magas Ernő mielőtt távozott volna, tudatta a székely forradalmi főnökökkel, hogy a forradalom kitörése jövő évre van tervezve egész Európában, akkor azután felszabadul a zsarnokság alól minden nép; független lesz a magyar haza is, nem lesznek többé kénytelenek idegenben bujdosni a haza legjobbjai.

Hajnalodott, midőn a székely főnökök eltávoztak a vinczellér-házból.

A következő napon már egész más színezetet vett fel a balavásári szüret. Nem gondolt ott azzal senki, van-e még a tőkén szőlő? Az a jelszó kezdett divatos szójárás lenni a vendégek között: «Lesz még szőlő és lágykenyér!»

És annak daczára, hogy leszüreteltek, a szüret mégis hetekig tartott.

A jelenlevők nagyobbára részesévé lettek az összeesküvésnek. Komolyan vette a reábízott fontos fel-

A g g á l y o k .

Futólag említém már, hogy az összeesküvés volta-képeni szárait Makk József ezredesen kívül még Gál Sándor tartotta kezeiben. Gál és Makk félvén az osztrák kémektől, kezdetben csak igen kevés embert avattak titkaikba. De nagyképűsködő fontoskodásuk többet ártott, mint használt az ügynek. Ha Makk vagy Gál valakit beavattak titkukba, ez már harmadnapra túlozva mondta el valamelyik barátjának vagy ismerő-sének a legnagyobb titok leple alatt, hogy az erdélyi havasok közt a besorozás elől bujkáló honvédek, szervez-kedtek. Már ez, ha tovább adta a mesét, nem buj-dosó honvédekről regélt, hanem a havasok közt levő organizált guerilla-csapatokról, ágyukról, ezer és ezer fegyverről, s tudja az isten még miről.

Ehhez hasonló álhirek keringtek a hazában is, a hol épp a külföldiekkel ellenkezőleg: törökországi magyar seregről, Bem tábornok hazajöveteléről és francia és angol segítségről álmodoztak.

De álljunk meg egy perczre! S emeljünk kalapot azok előtt, kiket megillet.

Voltak ezekben a szomorú napokban oly vakmerő hazafiak, akik életüket egyik nap a másik után foly-vást koczára téve vitték a vásárra. Pedig tudták, ha

elcsípiük őket, részükre abszolúte nincs kegyelem. Ezek bebizonyították, hogy a honszeretet egy kis ambícióval párosulva, mi mindenre nem képes. Mert pénzért, rideg anyagi jutalomért ugyan soha sem lehetett volna olyan embert kapni, aki a főnökök életveszélyes megbízását végrehajtotta volna.

Rózsafi, Ruzitska Mátyás, kinek nevét már több ízben említettem s ki csak a múlt évben halt el Amerikában, több ízben mint francia kereskedelmi ágens utazta be Magyarországot. Figyelmessy Fülöp kapitány szintén néhányszor jött be a hazába; még pedig rendesen mint lengyel zsidó, oly találó maszkban, hogy még a zsidók sem voltak képesek ráismerni. Második útja alkalmával egy orthodox zsidó papnál volt kénytelen végigkoplalni és imádkozni a hosszú napot.

— Jobban forgattam a szemeimet, gyorsabban hajtogattam a derekamat, ámbár majd ketté tört, mint ő az ebadta — mondá nekem az öreg Figyelmessy negyven év múlva.

Makk József ezredes, a mint az osztrákok fogságából menekült, már Ruscsukban organizálni kezdte az összeesküvést; de szükségesnek látván, hogy közelebb legyen Erdélyhez; azért Ruscsukban Szarka Lászlót hagyván megbízottjaként, abból a célból, hogy a Konstantinápolyban levő Gál Sándorral az összeköttetést fentarthassa, ő maga Bukarestbe tette át főhadiszállását.

Makk József nem mint idegen, ismeretlen érkezett meg Bukarestbe. Ügynökei: Rózsafi, Várady Jóska és Szentgyörgyi százados már előzetesen tudatták Nagy József Bukarestben lakó gazdag szabómester hazánki fiával, hogy «Makk vezér» hozzá fog szállni.

Makknak már ekkor kezében volt Kossuthnak fen-

tebb említett proklamációja a «Nagy meghatalmazás», melyben a nemzet felszólíttatik, hogy organizálja magát s Makk József ezredesnek, mint a felállítandó magyar sereg főparancsnokának mindenben engedelmessédjék.

Makk hosszabb ideig lakott már Bukarestben Nagy Józsefnél; futárai és emisszáriusai az alatt az idő alatt jöttek mentek. Több ügynöke érkezett tudósításokkal Konstantinápolyból, néhányat pedig nyomtatványokkal és proklamációkkal Erdélybe küldött.

Az embereknek még privát dolgaiba is az orrát beleütni szerető osztrák diplomácia azonban, egy véletlen folytán nyomára jött annak, hogy Makk Bukarestben tartózkodik s hogy «forral is valamit». Ez volt az első fonál az osztrák rendőrség kezében. Ezen a fonálon indultak el, s fedezték fel később az egész összeesküvést.

A Makk ügye röviden ez:

Szarka László, Makk ruscsuki ágense, egy körültekintő, szemfüles ember, ki minden dolgában rendkívüli elővigyázattal szokott eljárni, nehogy akár magát, akár az ügyet kompromittálja. Igazi kivétel volt, a halgatni nem tudó, fecsegő magyar emigránsok között.

Makk egy alkalommal levélben kérde Szarkától, kikre számíthat biztosan? továbbá, mit gondol, mely utón juthat ő, Makk, leggyorsabban Szerbiába, mert ott is szervezni akarja a felkelést? Szarka László megírta jelentését Makknak, de nagyobb biztonság okáért levelét két borítékba téve, Nagy József nevére címezte, s maga vitte át Ruscsukból Giurgevóba, s ott a postára akarta feladni.

Szegény Szarka! ez az óvatos, előrelátó ember belement a csapdába, mert nem tudta, hogy Giurgevóban a ragály miatt vesztegár van. Amint oda ért, leve-

lestől letartóztatták, s midőn azt mondta, hogy ő csak azt a levelet hozta át, hogy a postára feladja, s megy mindjárt vissza Ruscsukba, akkor megfogták, elvették tőle a levelet és szemeláltára felbontották.

Szarka lélekjelenetének köszönheti, hogy megmenekült. Vallatás közben azt mondta, hogy ő cseléd, aki se írni, se olvasni nem tud; reá parancsoltak, adja fel a postára a levelet, hát kötelessége volt engedelmeskedni. El is bocsátották rögtön.

Levelét azonban elküldték az osztrák agencziára!

Annak következtében azután, pár nappal később a bukaresti osztrák konzul megmotoztatta Nagy József házát — s bár a derék, becsületes szabómester előre értesítve volt, hogy házmotózás lesz nála — megfoghatlan könnyelműségből Makkot mégsem távolította el házából, hanem tovább is rejtegeté.

Amidőn az oláh csendőrök Nagy József házában első szobájába léptek, Makk ezredes a mellékbenyílóban proklamációkat csomagolt egy ládába, melyekét egy éppen kintlevő örmény hazánkfíától (a később szintén elfogott Lászlótól) akart Erdélybe beküldeni.

Kicsi híja, hogy a vakmerő kalandort ott menten nyakon nem csípték.

Csakis Nagy József hidegvére és lélekjelenléte mentette meg Makkot. A derék öreg hazafi, látván az ezredes kínos meglepetését, felkapott egy kész nadrágot, az ölébe dobta Makknak, s oláhuul ráparancsolt, hogy vigye azt mielőbb haza ehhez és ehhez a bojárhoz.

Makk balkarjára vette a nadrágot, azt se mondta: befellegzett, hanem mint szabó legény, egész nyugodtan távozott.

Makk nyomaira azonban rátaláltak a csendőrök,

mert Nagy József számlái közt ráakadtak Makknak egy 500 aranyról szóló nyugtájára, s nagy mennyiségű Kossuth-bankóra.

Az első nyom tehát megvolt.

S hogy az osztrák policzia valami nyomon van, azt megtudták a hazafiakkal összeköttetésben levő emigránsok is. Kitűnik ez Kossuth nővérének, Zsulavszky-nénak Jubál Károlyhoz intézett alábbi figyelmeztető leveléből:

«Kedves barátom! Elhagyám végre Brüsszelt, s benne anyámat, s kedves beteg Susimat, Luizát, s megérintve Londont, honnan most írok, útba vagyok végre Amerika felé, hol e perczig Lajos is van. Lehet igen könnyen, hogy utamban eltévesztem őt, mert már várják vissza, de több okom van hinni, hogy még ott találok, s higgyétek, semmi sem fájna inkább, mint vele nem találkozni, ki iránt nemcsak a testvéri érzet, de nehéz, küzdelmes életének kísérletei között is megőrzött becsületes emberszerető szive is százszorosán vonz, hozzá szólhatni, a megértés bizonyosságával, arról, mi keble érzeménye. Ő New-Yorkban lévén, most június 20-án egy felolvasást tartott, melynek bejövő jövedelme családja élelmére volt szánva, s így szóltak az annonceok is, erre saját tudósítását jegyzem le: «annak kihirdetése, hogy hazafiúi kötelességeim között mint kenyérkereső lépek anyám és testvérem számára, s azon hódolat a demokrácia elvének, hogy családom itt dolgozni fog, s dolog után élend, roppant szimpátiát okozott, s a tegnapi nap sikere becsületes igyekezetem diadalai közt a jelentékenyek egyike» — ezt írja ő — s azt melléje, hogy én egy 150 holdas földbirtokocskának fundus instructusát a kezdésre elkerülhetetlenekből, Susi, és

Luiza egy nevelőintézetet nyitandnak ebből, mely, ha mindnyája kisszerű is, kezünkbe adja a módot, mely szerint becsületes, hozzánk illő megvonulással kikereshetjük saját fáradtságunk után a mindennapi kenyeret, ez több, mint vártam, mert én, tudjátok, Lajos segedelmére semmit sem számíték, bár tudhatnám önt, kedves barátom, ezen módnak birtokában, de ez szegény hazánkban nem megy úgy, mint itt. Vagy bár hozhatnálak ki titeket, kik lelkünknek kedvesek vagytok a méltatlan sors elől.

Noha még csak azt sem ígérhetném. Thaly kezét fogva Perczellel, Batthyány Szemerével, zavarni fogja a népet. Napóleon deczemberi streichja csakugyan elhalasztotta a harc idejét, de nem bizonyos mennyire, ha nem történt volna az, már most küzdenénk, egyéb-iránt bizonytalan, de minden perczen várható, legyetek erősek és jók, mint eddig, ha tudósítást küldtük, csak Ramvaynak küldjétek, mert múlt leveleteket is föltárták, s elolvasták azok, kik ugyan nem rosszakarátúak, éppen nem; de kikhez éppen nem szólt, én mindent megteszek, hogy hamarabb tudósíthassalak benneteket hogylétünkről, ti ellenben kedves barátom, mielőbb becsületes lelketektől telik, küldjétek a pénzt, mit Ígértetek, hidjétek, nem nehezíteném éltetek, de nem is képzelitek, helyzetünk a sáska irányában mily borzasztó — ne legyetek hitetlenekbe rostáljátok meg, ki hozzátok szól. Azon ember, kit mi kiindulásunkkor a Mátra alatt hittünk, nincs Magyarhonban többé, — olvastok-e lapot? az Oest. deutsche Post most nagyon üres talán még a jelentésektől is. Ami nincs, lesz! majd csak tartalmasabb lesz az is. Csókollak kedveseim! vegyétek szívesen e keveset — majd legközelebb többet azon úton, melyet kijelöltem,

csak egy hét múlva. Legyetek vigyázok. Az ég veletek, s hazánkkal. Pólit csokolom!»

De nemcsak az volt a baj, hogy a rendőrség nyomára jött a dolgoknak: sokkal nagyobb volt ennél a Napoleon-féle december 2-iki államcsíny, s főleg az, hogy Kossuth amerikai körútjáról visszatérvén, tájékozni kezdte magát körülményesebben a hazai ügyek iránt, s ekkor látta be, hogy mily gyenge kezekbe került Pesten az összeesküvés ügyeinek vezetése.

Oly kezekbe, melyek igen is képesek arra, hogy annak egyes szálait méginkább összebonyolítsák, de arra sem nem termettek, sem hivatva nincsenek, hogy azt rendbe szedjék, rendben tartsák.

Épp ezért Londonba érkeve rögtön egy erélyes hangú levelet intézett a láthatatlan kormány fejéhez, melyben meghagyja neki, hogy ha csakugyan volna komité, azt rögtön fel kell oszlatni, s azonkívül *szüntessenek be* rögtön minden további működést mindaddig, míg tőle újabb rendeletet nem kapnak. Egyúttal felszólítja, hogy tegyenek neki mindenről jelentést, a mi eddig az országban történt. E levél vétele után kapták meg az erdélyiek is Pestről a rendeletet, hogy minden mozgalmat be kell szüntetni.

A levél így szól:

«Három hónapba kerül egy levél fordulata s mégis csak keveset írhatni, mit nem lehet merni levélre bízni, s az érzésnek is hallgatni kell.

Azért szárazon, de szabatosan.

Míg én külföldön, fogságom daczára, a világgal az összeköttetést akként viszem, hogy Stokholmtól Amerikáig a világ közvéleménye felkarol, s nevemet a világszabadság reményeivel összeköti, mint főtényezőt:

míg a legközelebbi európai jövendőnek szálait kezemben egyesítem.

míg Angliában milliók vesznek körül lázas cntuziazmussal, minővel még hazánkban sem találkozóm soha;

míg itt akként viszem a dolgot, hogy itt, ahol e szótól: «republikánus», borzadtak mint ördög a tömjéntől, én azt, hogy republikánus vagyok s nemzetem mást mint reszpublikát nem akarhat, százezerek előtt nyilván bevallhatom, bevallom, anélkül, hogy az irántam való hitből, ragaszkodásból legkevesebbet is veszítenék;

míg e szerint sikerül a világmozgalom sarkpontjára emelnem azon elvet, hogy minden nemzetnek szuverén joga van saját magáról rendelkezni s abba semmi külhatalomnak avatkozni nem szabad;

míg ezen elvnek tiszteletben tartására — Angliát s Amerikát egyesítem — kiknek politikája eddig még soha egyesítve nem volt;

míg e szerint ellenségünk lába alól elveszem az egyetlen alapot, melyen nyugodott, amelyre támaszkodott: a czárt, a dolgot odaviszem, hogy ügyeinkbe vagy nem avatkozhatandik, vagy ha mégis akarna, védelmünkben a világ hatalmával találkozandik;

míg ezáltal a háborúnak háromnegyedét már megnyerem, mielőtt a háború kiütött volna;

míg a török határszéleknek, melyek ellenünkben hadműveleti bázisul szolgáltak, neutralitását biztosítom;

míg nemzetekkel szövetkezem s az eldöntő munkálatokra egységet hozok;

míg organizálok mindenhol, ahol hazai elemmel találkozom, rendelek, készíték mindent, ami a tette okvetlenül kell s mi otthon nincs és nem lehet;

míg ezt mind eszközlöm pénz nélkül, mert havonkint ezen pénz (a török kegyelméből) volt minden, amiből élni, társaimat tartanom, ágenseimet fizetnem, futárokat küldenem és mindent cselekednem kellett:

addig mi történik otthon? Semmi, semmi? Nem, rosszabb ezerszerte, mint semmi.

Két dolog oly szembeötlő volt, hogy lehetetlen volt nem látni:

1. Hogy a lelkesedés nem hadsereg. — Lelkesedve kell lenni a hadseregnek, de hogy lelkesedhessen, lennie kell. A lelkesedést nem lehet sem strázsára, sem csatarendbe állítani. Pedig csatarend kell, kész és rendezett

2. Hogy ha tőlem várja a nemzet megszabadítását, az eszközöket kezemre kell szolgáltatnia.

Eszköz kettő: *emberek*, kikben nemcsak hűség és elszántság van, hanem *tehetség* is, tehetni sokat, mert sok bizalommal találkoznak, és *pénz*, nem százazrek, hanem csak annyi, hogy azon embereket mozgásba tehessem.

Mi történt mindkettőre nézve? Két év alatt s ez is csak ezelőtt négy hónappal, egyetlen egy ember jő ki szolgálatát ajánlani: Makk. Előtte Rózsafí, amazt a múltért exkulpálnis ajánlkozását meghozni és Figyelmessy, mint aki Makkot kihozta.

Ez minden. Makk tudtotokkal jött ki, tudtátok, hogy meg fogom ragadni az alkalmat, hálát adva istennek, hogy i 5 millió közül végre akadt *egy ember*, tudtátok, hogy eszköz nélkül nem mozdulhatok, tehát használni fogom őt; de neked voltak észrevételeid használhatóságára nézve (mint mostani leveledből látom), de azt nem közlöd velem, tudva, hogy bizalmammal ruházandom fel, de aztán mikor tudjátok, hogy felruháztam (hogy ne?

hiszen ő volt maga egyedül, aki életjelt adott s eljött), akkor csepegtetik keblembé az aggodalom magvait iránta; tudjátok pedig, hogy ha a világ más részéről, honnan három hónap kell egy levélre, csak úgy forgatom az embereket, anélkül hogy tudnám, meddig ment már otthon a cselekvésben? minő kezek mozognak? s meddig mentek? lehetetlen, hogy keresztül-kasul ne zavarjak mindent. Figyelmessy pedig, ki őt megmentette, kihozta nekem avégett, hogy használjam, miután kapva az alkalmon, használom, eljő, azt mondván, hogy iszákos, veszedelmes, áruló stb. Ez boszantó. És mindkettő kit ajánl helyette? Egy ismeretlen homályos embert, B. K.-t. Ez igen becsületes ember lehet s talán jó titoknoka is lehetne egy *főnöknek*, de ki soha oly téren nem élt, melyen népbizalmat tettleg (pedig csak így lehet) érdemelhetni, ki ha parancsolni akarna, kinevetik, ha pedig éppen törzstisztekkel, tábornokokkal akarna rendelkezni (pedig hadi dolog minden, a mi kell), azt kérdeznék tőle, tudja-e ön, mi az a katonai organizmus, s ha megbízatásomat mutatná elő, azt kellene hinniök, hogy megbolondultam, hogy ily embernek adom kezébe egy katonai reorganizáció gombolyagát. És az egész magyar házából két év alatt ez minden eszköz, amit szerezni tudtatok? Óh! hiszen ez borzasztó! borzasztó!

A másik a pénz. Hát két év alatt a sok jó hazafi, a nagy lelkesedés, ti magyarok mindazon avatkozással, melyet ismételt kérésem — rendeletem ellenére, a mint látom, folytatni meg nem szüntetek, mire ment? a helyett, hogy nekem a cselekvés ezen nélkülözhetlen eszközt kiszolgáltató, vagy csak e szegény menekülteknek éhenhalástóli megmentésére egy fillérrel járulna (egyetlen nemzet, mely erről nem gondoskodott), eladják nóm

kocsiját, hogy annak árán egy levélvivőt kiküldjenek, mi végett? hogy mondja meg, küldjek pénzt, én a száműzött koldus, haza a nemzetnek. Küldenek egy másik futárt, mi végett? hogy mondja meg, — küldjek pénzt! pénzt! pénzt! küldenek egy harmadikat, ki azzal jön, hogy valami két fiatal ember érkezvén tőlem (tőlem?) haza, azoknak számára 400 frtot kértek tőle, mondván, hogy én majd megfizetem — tehát fizessem — és mi végett küldték ezt hozzám azon üzenettel, hogy küldjék általa 150,000 frtot. Mindenható Isten! Hát megbolondult az egész világ!? vagy engem tartanak tolvajnak, ki ellopván a világ pénzét, hogy százezerenkint szórjam jobbra, balra magam körül?

És ilyenek a tevékenység szálai? Ez az elkeseredett, lelkesült milliók közepettei két éves tevékenység gyümölcse. Ez. az előkészület, melyre a megszabadulás nagy munkáját alapíthattam.

Elborzadok, a lelkem minden erélyét össze kell szednem, hogy kétségbe ne essek.

És ha legalább semmi sem történt volna, hogy a földet legalább nem dudvamaggal tele szórva, de parlagon találnám, hanem nem úgy van, látom mindenből, hogy történik valami, történik (irtózatossá tébolyodott gondolat) emberekből, kik nem nyughatnak semmi utasításaimra, történik hivatkozás, miket nem adtam soha, velem való összeköttetésre támaszkodnak emberek, kikkel semmi összeköttetésben nem vagyok, holmi ideiglenes nyugláványokról, présekről stb. hallok beszélni, mik pénzügyi kreditumomat elmondják, lépéseket sejtnek, mik intézkedéseimet keresztül vagdalják, szóval vezérkedési aspirációkai, fondorkodásokat, gyermekes könnyelműséget, nevetséges, fonák terveket s játékokat egy nemzet nagy ügyével s mindezt

irányomban, egy homály vészén körül, melyből azt látom, hogy nevemet jónak látják takaróul használni, de azt gondolják, hogy elég, ha velem elefántot játszhatnak, vagy lefeljebb arra valónak nézzenek, hogy nekik pénz t küldjék semmiből.

Isten ments meg a tébolyodástól a gondolat felett, hogy ily nagy ügygyel egy ok nélküli nagy komédia játszatik.

Meg kell magamat ismertetnem.

Nagy a hivatás, melyet a gondviselés számomra kijelölt, nemzetem szabadsága összekötve a világgal népem bizalma s a világ közvéleménye kötelességgé teszi e terhes hivatást túlszerénykedésből magamtól el nem utasítanom. Mert nincs ember, a ki koncentrálhassa magában a bizalmat, megérdemelve, vagy érdemtelesen; mindegy, egyetlen a világ történetében.

Elfoglalom hát a helyet minden kötelességeivel, veszélyeivel, felelősségével, de mert felelősség által hatalmával is, melyet kérlelhetetlen szigorral s vas következetességgel fogok gyakorolni, megmondván mindenkinek, hogy keservesen, irtózatosan csalatkozni fog, aki azt gondolja, hogy én csak amolyan zászlócska leszek, kit más viszen; csak név, melyet más használhat, mások bolondságaiért nem akarok lenni felelős.

Tudom a jelen szükségét s a siker feltételeit s megtanultam a múltból a kérlelhetetlen szigor szükségét.

Lássa kiki, velem akar-e lenni, vagy ellenem, vagy indifferens. Ellent ellennek tekintek, tiporjon el, ha tud, ha nem, istenemre én tiprom el. Közömbösséget nem tűrök, mert a nemzet által választott kormányzó vagyok, ki a haza iránti kötelességeket mindenkitől megköve-

telem s aki vonakodik, mint kötelességszegőt megbüntetem. Aki velem akar lenni, attól bizalmat kívánok szívem és eszem iránt. Nem foghatja fel senki egy vagy más rendeletem mint függ össze a többi szálakkal. Mert csomót senkinek kezébe nem adok. Azért senki se kérdezze, miért ez? Miért amaz? Hanem engedelmeskedjék pontosan, habozás nélkül. Engedetlenséget nagyobb bűnnek veszek, mint ellenségeskedést, mert az ellenség ellenség, de a barát, kire számítok, ha engedetlenkedik, kalkulusomat rontotta meg, megcsalt. Aki megcsal, vagy elárul, meghal, ha Ferencz József palástja alá búvik is.

Magamban s csak magamban koncentrálok minden szálát, mert hogy én meg nem csalom e nemzetet, hogy sem Monk, sem Napóleon, sem Görgei nem leszek, azt tudom, de más szívébe nem látok. Azért magam fogom a sereget vezetni, magam végzem a kormányzói és a fővezéri kötelességeket, míg a haza meg lesz mentve. Felállítom a függetlenséget és szabadságot, republikai állásban összehívom a nemzetet a sorsáról intézkedni s magam megyek szántani.

Ez az alap — ez mindenkinek alkalmazásul szolgáljon. Mit tettem és teszek én itt, vagy amott, azt senkinek sem mondom meg. Mindenkinek csak azt, mit kell tennie. Ezért ezek a kormányzónak pontos engedelmességgel teljesítendő rendeletéi:

1. A terv vagyis tervnek lenni akaró teoretikus elmélkedés egyszerűen félrevetetik. — A mi fő volna benne — a statisztikai adatgyűjtés — az késő — 12 órakor tálni kell, most 11 óra. Másik része pedig, a komitébeni koncentrácionális, vagyis inkább cenztrálizációnális törekvés rossz, impraktikus, veszedelmes.

A koncentrácionális pont én vagyok, mást nemcsak nem teremtek, de nem is tűrök.

2. Ha tehát valami cenztrálkomité létezik, különben is felhatalmazásom nélkül létező; azt ezennel határozottan eloszlatom, s eloszlatottnak nyilatkozatom.

3. Azonban megkívánom s parancsolom, hogy nekem eddigi működéséről, minden tetteiről, összeköttetéseiről, összeköttetésének hálózatáról, vidékeiről, személyeiről s eredményeiről minden okoskodás nélkül szabatos, rövid, pontos, száraz jelentést tegyen haladéktalanul, miszerint lássam, mi van benne, a mit rendeltetésem hálózatába hasznosnak beleilleszthetek.

4. A hazámban két hatalom van. Egyik az erőszaki, az idegen osztráké, másik a jogszerű, a melyet a nemzet választott, a kormányzó. — Amaz bitorló, ez a nemzetet képviseli, hatását az erőszak akadályozhatja, de a kűtfő jogszerűségét el nem enyésztheti. Ez most a *láthatatlan kormány*. Rendelkezései iránt engedelmessékedni hazafiúi kötelesség.

A láthatatlan kormánynak eszközökre van szüksége, melyek által rendeleteit időnkint a néppel tudathassa. Minden faluban kell lenni, ki a láthatatlan kormánynak orgánuma. Ére különféle vidékeken, különféle rendelkezéseket tettem, a szupponált komitének pedig ezt rendelem: hogy

a) a kikkel összeköttetésben van, azoknak adja tudtára saját maga feloszlatását, e parancsaimat s azt, hogy megvárom tőlük, hogy mindenki a maga érdekében a láthatatlan kormánynak ily orgánumokat felállít s deczember végével ide jelentést teszen — tudósítani fog, ki az, aki által ő és vidéke rendeleteimet veendi. A helységenkinti orgánumok azokat tudatni fogják

helységekben mindenkivel csak négy szem közt, s effektuálni — az orgánumok ellátásáról gondoskodni fogok. Semmit nem szabad tenniök, a mit nem parancsolok. Közéig a leszámolás ideje. Mindenkinek fog méretni érdeme szerint.

b) A komité tagjai nem mint komité — mert ezennel megszüntetik s minden további összejövelele megtiltatik, — hanem mint egyes hazafiak, kiki a maga vidékén hasonló orgánumok fölállítására s jelentés-tételre utasittatik.

c) Családomnak, mely különben is kémekkel van körülvéve, s melynek avatkozása a hazának semmi jót, de veszélyt igen sokat szülhetne, minden politikai avatkozás ezennel ismételve megtiltatván: csak annyiban történik reá hivatkozás, hogy ő fogja megmondhatni melyik utón juthatnak hozzám a 3., 4. a) és b) alatti jelentések, — továbbá rendeleteim azoknak útján fognak menni azon vidékekre, melyekre a jelentés kiterjedend, kiket a jelentésből kiszemelendek.

5. Általában a teendő csak kettő, melyet várok:

a) a láthatatlan kormányok individuális és nem kollegiális orgánumok, melyek senkiben, hanem mind csak én bennem koncentráltatnak, hogy és miképp, az az én gondom. Tudnom kell hát: mi az, a mi kívülem s nélkülem történt.

b) Katonai organizáció, rendezett haderő, melynek csatarendjét ismerjem, s annak alapján szolgálándó első csatát s első győzelmét rendezhessem, vezényelhessem kombinative minden pontokon. Ezen organizáció a tudvalevő időfelosztási rendszer szerint történik. Vannak immáron rendeletek téve. De ha a feloszlott komité egyes tagjai ily organizációra vidékeiken, kivált

pedig a fővárosban képesek, annak megtételére s jelentéstételre utasítani.

c) Kettő a teendő, a többi vagy késő, vagy nem szükséges, minden egyéb az én gondom.

d) A fentebb rendelt jelentésekkel együtt kívánom egyes biztos hazafiúi indulatú, kész, rezignált, tevékeny, kivált a nemzeti hadseregben szolgált egyének neveit s holtalálhatóságukat és állapotukat feljelengetni.

7. A magyar papírpénz után már magam tevén rendelkezéseket, de minden ilyes tudtom nélküli avatkozást csak rosszalhatván — a kormányzói körbe történt hivatlan avatkozásnak megfeddés mellett, *minden e részben a mint hallom, tett előkészületi intézkedések ezennel betiltatnak.*

8. Minden egyes hazafi kötelességének ismeri készen lenni felhívásomat és parancsomat várni a fellépésre, mert a nemzet vérével játszani, az ország jövődjét időelőtti kitörésekkel kompromittálni több mint bűn, csak én tudom a világ ügyeinek kombinációja szerint a cselekvés perezét meghatározni. De vigasztalásul mondhatom, hogy a megváltás percze egész közel van. — Akármit hallanak, hogy én ide vagy oda megyek, mindig meg kell emlékeznünk, hogy én csak oda megyek, hol az idő szerint tennem legszükségesebb, de a kellő perezben hon leszek, első a veszélyben, lobogó, fegyverrel kezemben. Ki az a ezudar, ki nem követend? Követnie kell, mert ítélni fogok ki-ki érdeme szerint.

9. A komité vagy akármi czenralis akczionalis eszme megszüntetvén, a pénzigényeknek visszautasítása magában következik. Minden egyes megbízottam, mint szinte azok is, kiket a várt jelentésből használhatóknak felismerendek, általam a szükségesekkel el fognak láttatni.

Általában nem lehet eléggé mrgebotránkoznom a

*pénzbeli vélt hatalmam iránt táplált ferde fogalmak felett. Tudják, hogy egy fillért nem hoztam a hazából, tudják, hogy két évig fogoly valék, tudják, hogy csak három hete vagyok szabad és hogy az alatt fontosabb dolgom volt, mint házról-házra pénzt koldulni, tudják, hogy egy nagy kölcsön realizációja ha sikerül is (a mi még kérdés), hónapokba kerül; tudják, hogy azok, a miket a haza számára külföldön készítendők, milliókat kívánnak, és tudják, hogy ha pénzem lesz, vagy inkább kreditem, azon milliókat külföldön kell vásárlásokba s erőgyűjtésbe investálnom s mégis csak úgy küldik szegény privát erszényem rovására az embereket hozzám, hogy még haza is én küldjék pénzt még pedig igen szerény kívánsággal csak 150,000 forintot *legalább*, mint a komité mondja! Ez elég megfoghatatlan fonák-ság, és annak kulcsa iránt magyarázatot kívánok.*

Ezen rendeleteim miképpen teljesítéséből mérendem ragaszkodásukat hozzám, hűségüket a hazához s azt ha haszonvehető férfiak-e vagy csak hiú viszketeg által valának indítva oly avatkozásokra, melyek semmi jót nem szültek, de az én intézkedéseimet sok tekintetben igen veszélyesen keresztül-kasul vagdalták.

Kossuth Lajos s. k.»

El fogatások.

Hogy Makk ezredes megkapta s olvasta a levelet, azt biztosan állíthatom, mert a levél végén ott van kézjegye, az ő sajátos «M» betűje.

Piringer-Pataky és a vállalkozó szellemű, szerencsétlen May százados ebben az időben külső országokban utazgattak, hogy a katonaságot fellátsák. Az osztrák rendőrség elfogta mindkettőt. Piringerrel hamar végzett. A katonaság lázításán tetten éretvén, — rögtön felakasztották. Szegény May százados sorsa sokkal tragikusabb. Börtönbe vetették, s kínpadra vonták. Nem vallott! Hanem éjjel meggyújtotta maga alatt szalmazsákját, s egy jajszó, egy sóhaj nélkül égette magát össze, ez az ókori hős saját máglyáján. Börtönőrei reggelre megszenesedett holttestét találták csak fel.

S daczára annak, hogy az osztrák rendőrségnek ekkor már biztos adatai voltak arról, hogy az országban összeesküvés van készülöben, sőt novemberben egyes gyanús individuumokat már szemmel is tartottak, az erdélyi főnökök erről idejekorán hirt kapván, oly ügyesen el tudtak titkolni mindent, s oly bölcsen viselték magukat, hogy az erdélyi katonai parancsnokság nem volt képes semminek sem a nyomára akadni.

Nem volt képes nyomra akadni, annak daczára,

hogy Bécsből az összeesküvők majdnem teljes névsorát leküldték az erdélyi katonai parancsnoknak.

Biztos tudomásom van róla, hogy 1851 decemberében rendelet ment szét a megyefőnökhöz, melyben figyelmeztetik őket felsőbb helyről, hogy Kossuth és az emigráció készül valamire. Kezdetben ugyan azt hitték, hogy csak bizonyos lázító érmekeket veretnek, s ezeket akarják a nép közt terjeszteni.

Erre vonatkozólag álljon itt egy báró Augusz Antal által a cs. kir. megyefőnökök részére kiadott rendelet: «1042. felm. sz. Nagys. X. úrnak Y. megye cs. kir. főnökének. Felsőbb helyre érkezett tudósítás szerint Londonban Magyarországra nézve egy angol forradalmi komité alakult, melynek célja Magyarországon a földművelő népre a forradalom érdekében hatni s abban a forradalmi szellemet ébren tartani.

Ezen komité a fentebbi cél elérésére rendkívüli módokat használ; jelenleg érczmetiszvényeket készített Viktória angol királynő másodszültött fiának arczképével s eme körirattal; «V. Béla Magyarország királya», az egyik oldalon, s a magyar czimer koronával a másik oldalon, mely érczmetiszvények terjesztése Magyarországon nagy mennyiségben szándékolatik.

Erről *felsőbb rendelet* folytán oly utasítással tudósítom nagyságodat, miként a fentebb leírt érczmetiszvények iránt kormányzati területén a legéberebb felügyeletet rendelvén, föltalálások esetén azokat koboztassa el, tulajdonosaikat s terjesztőiket pedig azonnal jelentse föl. Pesten, decz. 18-án, 1851.

Augusz m. k.

S hogy a megye-főnökhöz nemcsak ez az egy ren-

delet érkezett a forradalmi érmek tárgyában, de sőt, hogy már előbb is szimatoltak valamit, kitűnik Szeged város akkori főkapitányának alábbi jelentéséből:

144. cin. sz. Nagys. Bonyhád István urnák, Csongrád megye csász. kir. főnökének. Folyó évi ápril 30-án 79. eln. sz. a felsőbb meghagyás következtében tett abbeli rendelkezésére, melyben Augsburgból Magyarhonba becsempészni szándékolt azon ércmetszvények, melyeknek egyik oldalán Kossuth arc képe következő fölirással: «*Kossuth a magyarok vezére*», másik oldalán a magyar korona: «*Egy korona, egy isten, egy honunk; c háromságnak híven hódolunk*», fölirással ellátva vannak, elkobzása meghagyva lévén, — engedelmesen jelentem, hogy ily ércmetszvények a városban nem találtattak.

Szegeden, 1851. augusztus 28-án.

Farkas János m. k. főkapitány.

Hogy mily éberséget fejtett ki Európaszerte a rendőrség, az a következő és utolsó rendeletből tűnik ki, melyet megszerezni bírtam.

228. felm. sz. Nagys. X. úrnak Y. megye cs. kir. főnökének.

Felsőbb helyről nyert értesülés szerint, a jelenleg Amerikában tartózkodó izgató Kossuth által 1, 5, 10, 50, 100, egész 1000 dollárú papírpénz bocsátatott volna ki. E papírpénz az izgatónak sajátkezű aláírásával vagyon ellátva, s a később alakítani célzott magyar köztársaság nemzeti jövedelmei által biztosítva, és addig 4 százalékot kamatoz. Miután nem valószínűtlen, hogy a papírpénz szinte Magyarországra becsempésztetni szándékol-

tátik, hivatali hűségénél fogva komolyan felhívatik nagyságod, hogy e pénznem netaláni előfordulását a legkitűnőbb figyelemmel kísérvén, fölталálás esetén azt azonnal foglaltassa le; ugyancsak ezúttal annak honnan származtát kipuhatolván, annak tovább terjesztői ellen is a leglelkiismeretesebb és legszigorúbb nyomozást rendelje el, de egyszersmind annak birtokosát vagy azzal egyetértésben levőt is név szerint haladéktalanul följelentvén.

Egyébként alig léssen szükség nagyságodat e részben figyelmeztetni, miszerint az ez érdemben tovább intézendő rendeletek kiadásának és az eszközlendő nyomozatoknak a czélt nem kockáztató, lehető legnagyobb óvatossággal kellend történniük, nehogy idő előtti közhírréjutas által alkalom adassák az e részben való hatósági intézkedések kijátzására. Pesten, márcz. 18-án, 1852.

Augusz m. k.

Leírja ezután a Kossuth által terjeszteni szándékolt bankjegyeket. Mutatványul közlöm az egy dolláros leírását: Felül a két sarokban a korona nélküli magyar czimer, a hogy az 1848. ápril 14-iki függetlenségi nyilatkozat kimondása után hivatalosan használták. Két oldalt, tizenhárom-tizenhárom csillag között, melyek az amerikai konfederált státusokat jelképezik, látható a köztársaság alakja, fején frígiai süveggel, jobbában karddal, balkezében lándzsával, jobb lábát a földön fekvő király fejére helyezi, melyről a korona már le van ütve. A köztársaságot jelképző alak győzelmét a király fölött ez a három szó egészíti ki, mely alattuk olvasható: «*Sic semper tyrannis*». Balról Kossuth körszakállas álló alakja látható, jobbában irattekercset tart, bal kezével egy asztalra támaszkodik. A bankjegyre angolul a következők vannak írva:

Kelt *New-Yorkban*. Egy év múlva, amint a független magyar kormány tényleges működését megkezdte, a bankjegy tulajdonosa egy dollárt jogosan követelhet akár a nemzeti bank, akár annak londoni, vagy new-yorki ügynökségétől; vagy kicserélheti azokat ötven dollár és ennél nagyobb összegekben 4%-os kötlevelekért, fizetendők tiz egyenlő évi részletekben egy év múlva a főt említett esemény bekövetkezése után. *Kossuth Lajos*.

A többi, illetve nagyobb értéket képviselő bankjegyek fölrata szintén ilyen volt, csak az alakok és csoportozatok változtak mindegyiken, úgy, hogy kiállításra nézve teljesen eltértek egymástól.

De most nézzük, mit csinált az erdélyi hadparancsnokság. Az erdélyi katonai parancsnokság a bécsiek minden remegő és ijedt leiratára egyszerűen csak azt válaszolta: Legyenek tökéletesen nyugodtak; Erdélyben nyoma sincsen semmi összeesküvésnek, Erdélyben mindenki csendben van.

A bécsi körök azonban jobban lévén a dolgokról értesülve, éppen nem voltak nyugodtak, hanem Heydta bárót bízták meg a katonai parancsnokság megkerülésével, hogy a titkos rendőrség segítségével iparkodjék ő valami biztos nyomra akadni.

Heydta báró olyan volt, mintha a húsevő négy lábú állatcsaládból származott volna. Egyike azoknak az osztrák zsoldosoknak, kiknek hosszú sora Caraffa és Heiszteren át Haynauig mind azon törte fejét, milyen válogatott tortúrákkal fogyaszthatná ő is ezt a nyomorult magyar nemzetet. Haja fehérkékes fakó, fülei hosszúak, vékonyak, mint egy darab papiros és a fejhez simulok. Szemei sohasem néztek egy pontra, hanem

folyton ide s tova jártak, mindig titok után látszottak kutatni, — ezzel gazdájuk belső lélekállapotát tükrözvén vissza. Orra és alsó ajka olyan volt, mint egy kopóé. Az egész ember már az első perczben ármányosságot mutatott; — mondá egyike azoknak, kiknek szintén szomorú találkája volt vele. Ez a raffinírozott spiczli-erkölcsökkel' kibélelt úr befészkelte magát a Haller gróf testvérektől elharácsolt fehér-egyházi kastélyba s ott kezdte meg munkáját.

Számtalan előkelő egyént ránczigáltatott ki éjnek idején ágyából; s félmeztelen, öltözetlen hurczoltatta a fagyos téli éjszakákon maga elé áldozatait. Ott azután a legválogatottabb módokon vallatta, faggatta szegény agyon- és agyonrémített boldogtalanokat.

Kik tet.tek ez alkalommal vallomást, kik nem? azt sohasem fogjuk biztosan megtudni, mert a kihallgatások és vallomásokra vonatkozó akták később vagy meg lettek semmisítve, vagy olyan biztos helyre vannak elrejtve, ahol idegen szem nem férhet hozzájuk.

A Székelyföldön úgy abban a korban, miként ma is, mindenki meg van arról győződve, hogy a maros -széki főnök, Biró Mihály árulta el Heydtának az összeesküvést; ugyanaz a Biró Mihály, aki jelenvolt Horváth Károlynál a balavásári szüreten akkor, midőn Magos Ernő a láthatatlan kormány nevében a Székelyföld szervezésének keresztülvitele miatt ott megjelent.

Tény különben az is, hogy Bonaparte Lajos deczember 2-iki államcsínyje megsemmisíté az európai republikánus-demokraták összes forradalmi reményeit, s az osztrák kormány lassan-lassan felocsúdván dermedés-szerű ijedtségéből, erélyes rendszabályokhoz fogott.

1852. évi január 24-én éjjel tömeges elfogatások

történtek az összbirodalomban mindenfelé, de főleg Erdélyben.

Így: elfogták Maros-Vásárhelyen *Török Jánost*, *Toppler* Simon és *Dobolyi* Sándor 1848/49-iki országgyűlési képviselőket. *Andrássy* Ráfaelt, a népszerű francziskánus-gvardiánt, kit a nép csak «*Ráfi pap*»-nak nevezett, *Albert* János református lelkészt, *Demjén* Lajost és *Hajnal* Rózát, Makknak ezt az ügyes női emisszáriusát, akire a policziának nagyon is fáj a foga.

Maros-széken: a jelenleg is még életben levő *Kebelei Nagy* Sámuel, ezt a tiszta lelkű önzetlen hazafit, aki *Törököt* és *Horváth Károlyt* oly gyakran intette óvatosságra és elővigyázatra, s kérte, ne adjanak vakon hitelt a rajongó és fanatikus Makk ezredesnek.

Martonoson *Gálfi* Mihályt.

Háromszéken: *Csernátoni Cseh* Sándort

A Csikban: *Páter Veresst*, a csiksomlyói zárda főnökét, a kit azzal gyanúsítottak, hogy ő nyomatta zárdájában a forradalmi proklamációkat.

Udvarhelyszéken: *Bereczki* Sándort, *Dáné* Károlyt, és *Bányai* Antalt.

Kisküküllőmegyében: *Beregszászi* Imrét.

Kolozsvárt: *Minorich* Károlyt, *Lugossy* Józsefet, a bámulatos szépségű *Cziriáknét* és *Kenderessyné-Boér* Ninát.

Pesten: *Magos* Ernőt, *Tubái* Károlyt és *Andrásfy-Bécsben: Simon* Eleket.

Lembeighben: Smaglovsky grófot.

Hogy mily erős volt az egymásba vetett hitük s bizalmuk az összeesküvőknek, kitűnik abból a mondhatni önfeláldozóan férfias eljárásból, a mit a hősrlelkű *Horváth Károly* cselekedett.

A balavásári megállapodások után Horváth Károly öcscsét, Gyulát beadta kozsra Maros-Vásárhelyre Török Jánoshoz. Oka ennek az volt, hogy a két férfiú minden feltűnés nélkül akkor jöhessen össze, a mikor akar. Ha Horváth Károly Marosvásárhelyre jövén, egyenest Török Jánoshoz szállt, ez nem üthet szeget senki fejébe, mert hisz Gyula öcscsét akarta látni.

Horváth Károly az elfogatásokra következő hajnalban érkezett Marosvásárhelyre, s mint rendesen, ekkor is Török Jánoshoz szállott. Ott megdöbbenve hallotta, hogy Törököt elfogták.

A helyett, hogy menekülésre csak gondolt volna is, fogta magát, s minden legkisebb elfogultság nélkül beállított a vásárhelyi katonai parancsnokhoz, Schóbel tábornokhoz, s merész hangon vonta kérdőre:

— Miért fogták el barátomat, Törököt?

A tábornok flegmatice végighallgatta Horváth Károlyt, azután felvette asztaláról a csengetyűjét s azt megrázva mondá:

— Sajnálom önt, de kérdésére nemcsak nem felelhetek, de önt le is tartóztatom. Az éjjel már keresték önt, fiatal ember, háromszéki birtokán. Nézze! itt van az elfogatási parancs, a mit ön ellen kiadtak. Ezalatt bejött a parancsörtiszt, s pár percz múlva Horváth Károlyt is fegyveres katonák kísérték a várba.

S mialatt a hazában az elfogatások, vallatások és börtönzések új korszaka beköszöntött, azalatt Kossuth, ki ekkor Amerikában volt, lázas sietséggel működött azon, hogy mielőbb betörhessen a hazába, s a nemzeti zászlót kitűzze a független haza földjére.

Tanúbizonyága annak az alábbi levél, melyet volt hadsegédéhez, Asbóth Sándorhoz intézett:

Washington, 1852. jan. 5.

Kedves alezredes úr!

A prototív typographiát minden betűkkel s
egész készülettel azonnal expedálja Konstantiná-
polyba ily cím alatt:

Cesare Parinni
Direzioni dei napori Francesci

Constantinopoli, in Galata.

De az egész expedíciót úgy kell tenni, hogy
senki még csak ne is számítsa, hogy tőlem
megyen.

A Collirre ezen jegy megyen: «S. B. 800».
Frankirozni kell, ha nincs rá pénz, kérjen Gacchi-
tól addig, míg tudván, mennyi az összeg, azonnal
kifizetem.

Kérem, azonnal rendeljen egy másik typo-
graphiát ugyanazon áron nekem. Szíves barátsággal

Kossuth.

Az osztrák pedig ezalatt újabb áldozatokat szedett.

Hat héttel az első elfogatások után márczius 13-án
elfogták Marosvásárhelyen: *Deák* Farkast, *Muzsnai* Pált,
Nagy Dánielt, *Horváth* Gáspárt, *Koos* Ferenczet, *Albert*
Mártont, *Szász* Károlyt, *László* Ignácot, *Bodor* Józsefet.
Ugyanekkor íogdosták még össze a következőket: *Föld-
váry* Károlyt, a 3-ik zászlóalj híres ezredesét, kit sza-
badságharcunkban «a hősök hősé»-nek neveztek; továbbá
Kisgörgényi *Hagy* Lajost, *Orbán* Józsefet, *Molnár* Józsefet,
Filep Albertét, *Dósa* Sándort, *Elekes* Józsefet, *Árkosi*

Mózes, *Varga* Zsigmondot, *Marosi* Jánost, *Bedő* Sándort, *Pap* Jánost, *Palkó* Györgyöt, *Gál* Antalt, *Makkal* Andrást, *Lengyel* Ádámot, *Mészáros*. Károlyt, *Könnye* Alajos piaristát, *Száva* Farkast, *Boncza* Imrét, *Tarsoly* Gábort, *Patrubán* Márton, *Beke* Dénest, *Csiky* Aront, *Solymossy* Istvánt, *Boér* Antalt, ki mint képviselő 1849-ben már halálra volt ítélve; *Fmna* Jánost, *Boér* Jánost, *Réz* Sámuel, *Zeyk* Lászlót, *Kese* Eleket, *Raubner* Ferdinánd bárót s az isten tudja még kiket.

És sajátságos dolog, hogy ezeket az elfogadásokat oly titokban tudták országszerte tartani, hogy a pesti új-épületben levő foglyoknak, akik, pedig egész kényelmesen akkor érintkeztek a külvilággal, amikor akartak, — ha elegendő pénzük volt, — még csak legkisebb sejtelmük sem volt az Erdélyben lefolyó szomorú eseményekről. Azt igen jól tudták, hogy kívül a hazában «készül valami»; a «lesz még szőlő, és lágy kenyér» jelszó már jó régen áthatott a tömlöcz falain; de hogy ezeket az előkészületeket az árulás már újból semmivé tette, azt még csak álmodni sem merték; mily különös jóstehetsége volt annak a szegény Noszlopy Gáspárnak, a ki Jubálhoz intézett levelében már előzetesen azon aggályának, előérzetének ad kifejezést: «hátha a főnökök egyike lesz árulóvá!»

Így történt!

Az akkori viszonyok jellemzésére szükségesnek tartjuk közölni az alábbi leveleket, melyeket az újépületben elzárt foglyok intéztek az összeesküvés egyik szabdalóban levő főnökéhez.

A levelek vékony hártypapírra vannak írva s oly kicsire voltak összehajtogatva, mint egy játékdominó fele.

Az egyik levél így hangzik:

I.

Igen tisztelt drága barátom uram! E soraim átadója bírja azon titok kulcsát, melyet mi ketten Löwy iránt tudunk. Kérem ezért önt, legyen ezen úr iránt *határtalan* bizalommal, mert ő ezt megérdemli, s legyen az iránt bizonyos, hogy méltatlanra becses bizalmát pazarolni nem fogja. A többit ön bölcs belátására bízom. Nemeskeblű férfiul Isten önnel addig is, míg ölelhetni fogja önt szerény, szenvedő barátja *Milassin* József. Pest, 1852. ápril 14-én. Kívül: *T. Vágási Tóth* József, hites ügyvéd urnák. Pesten, új piac 14. sz., I. em. Wráni ház.

A második levél már érdekesebb. Ebből tűnik ki hogy az összeesküvésbe beavatott foglyoknak sejtelve sem volt arról, hogy Jubál és Magos Ernő már fogva vannak. Nem csuda! Ezeket külön-külön magánzárkában tartották, honnan csak olyankor hozták fel, ha *mcgvil-lanyozták őket egy kicsit*, hogy vallomásra bírják szégyeneket.

II.

1852. 14/4.

Kedvesem! A gondviselés titkos utait imádom, hogy kegyes volt megnyitni börtönöm ajtait számomra s ide vezetett, mert ezáltal tehetek elnyomott hazámnak mostani körülményei között egy eléggé meg nem becsülhető szolgálatot. Mintegy tizezer fegyver és egy pár üteg ágyúhoz és egy elhatározott értelmes vezérhez juthatásának a kulcsát adom a kezedbe, használd ezt úgy, a mint eszed és jellemedről meg van győződve barátod. Driguet Péter,

mostan Szimics Károly név alatt Bács vármegyében Almáson lakik, mint segédje uradalmi ügyvéd Milassin Zsigmondnak, — a forradalom alatt gömöri és szepesi csapatok főpénztárnoka lévén — a komáromi vár megadása után 14 napig tartván fenn magát, minden névvel nevezendő fegyvereit, ágyúit, municzióját — biztos helyre elrejtette. Ezzel érintkezésbe teszed magadat e szerint: a jövő hónap elején fel fog ide jönni a Petykó (mert ez leszen a neve) principálisa s akkor fel fogja magával hozni a fegyverek neme és száma jegyzékét — de Petykót otthon hagyja, mivel neki a levegő itten vészes. Ugyanezen principálistól fogod hozzá elküldeni felszólító rendeletet; innen fogsz tudósítani a feljövők szállásáról — titkokat ezekkel nem közlendesz, csupán pecsét alatt adandód által rendeleitedet; 2-szor itten Pesten lakik egy pálinkaégető Löwy nevű zsidó, ki a magyar időben fegyverszállító lévén, utolsó négyezer darab szuronyos fegyverből álló szállítmánya 1849-iki július folytán érvén ide, a németnek nem adta át, hanem Pesten kívül, biztos helyen rejtve tartja. Ezen ide zárt kis ezédula megmutatja, hogy kivel kell magad érintkezésbe tenned, természetesen egyelőre szondiroznod kell az embert s ha ezt tetted, Ígérd az ügy változásával jutalmazását. Ezen ember pesti térparancsnok volt a mi világunkban, mostan, mint azelőtt, egyszerű ügyvéd, Tóth József, lakik az ujjiaczon Wráni háznál, amely 14. szám alatt van, a lépcsőzetten felmenve, czíme egy pléhtáblán szemedbe fog tűnni, mi dön a konzignáció kezében s a Löwynek egyezkedés készen. Lajost tudósítani szükségesnek tartom, kedve-

seidet csókolom; e titkokat a kis levél írója, szobapajtásomtól tudom, a Tóthnak szóló levelet, minek-utánna ő elolvasta, te magad égesd el s minthogy Damokles kardja feletted is lebeg, e rendeletimet is lángoknak áldozd. Isten veled, csókol igaz barátod.

(Aláírás olvashatlan.)

De e sorok írója csak Milassin József szobapajtása lehetett.

27/4. 852.

Kedvesem! Petykónak gömöri kereskedéséből a múlt héten eloroztak 14 mázsa grízt, és négyszáz nyársat; részint ezért, részint tartott itteni hitellezőitől, jelenleg útját vesztette, de tudósításokat — a bizalom helyreállítása tekintetéből, csütörtökön délután, pontban négy órakor az újtéren, a 11. szám alatt, a Milaszin asszonyság szállásán egy gyönyörű, magas, barna leánynak, Lidia kisasszonynak, át fog adatni, — de ezt ne mulaszd. Petykónak, a konstituozás s mindenekbeni evidens állást fogod injungálni s arról kell meggyőznöd őt, hogy részünkről árulástól ne tartson, tudósítson az orzást eszközlő pap nevéről. Mindenekbe vesse magát a L—s rendelkezése alá s az annak idején kapandó útmutatást és kijelölendő szerepet pontosan teljesítse és hogy L—s tisztán megírta jövetelét — — a Petykó holtartózkodását ne tudakold; egyéb körülményeket, ha akarsz tudni, Lidi adand annak idejében: a Petykónak küldendő elhatározó rendelet elküldésében nem fog lenni (két szó olvashatatlant), a légyottot el ne mulaszd . . . Lidi pénteken reggel indul innen, azért csütörtökön a felszólasztó

s biztosító rendeletet készen vidd magaddal — Fekete Péternek címezve. A konzignációt a jövő héten várom, s akkor néked kézbesítendem. Hát Lévyvel hogy állsz? úgy látom, tartasz a vélemi érintkezéstől s nem is csodálom, pedig a szenvedőnek a vigasz gyógyító ír. Isten veled — kedve-seiddel együtt csókol s Isten oltalmába ajánl barátod — Lakod számát és hollétét szeretném tudni.

Kívül e szó: vigasztalódnak.

E harmadik levélhez: «Tudnivalók» cím alatt egy utasítás-féle volt zárva, a mely arról értesített, hogy a Hujts-féle, az «öreg asszonyt» érdeklő kötelezvényt a «nőm»-től kell elkérni. Tudatta továbbá azt, hogy Jubál Károly ásványgyűjteményét az «angol intézet» számára megvette Zaphirnak a neje, aki a Perger-házban lakik, (a policziális épület mellett) a 2-ik emeleten. Ez ekkoráig még nem fizetett. Egy «zongora» van Dorner posztókereskedőnél eladásul kitéve. A «Gusztai»-nak a Vadász-kürtben levő gyorsutazási intézet kezelője által biztosan lehet írni. Ha Petykónak szüksége lenne «butellákra» ezeket a következő helyen lehet találni. A Józsefvárosban a templomot elhagyva jobbra jön a mező-utcza, s ennek balszegletén a 2-ik számú házban a jobb felőli szegletben lakik egy kisedd termetű ember, kinél is 7 darab rövid, kettő dupla van letéve.

A Burczel molnárnénál szintén van 5—6 darab hosszú és rövid. Általveendők szinte 8 font «fog»-porral együtt. A Hajnal sarkantyusnál többfélék vannak; úgyszintén 1 és félfont por. Decsinyinél két skatulya «labdacs», a ki is kézbesíteni fogja.

Már 1852. július közepén Meszlényi Zsuzsánna egy aggályteljes levelet intézett Varga Istvánhoz, a ki a bécsi

forradalom kitörése előtt Pulszky mellett volt a külügyminisztériumban titkár s Becs elfoglalása után visszatérvén a hazába, daczára annak, hogy nagyon kompromittálva volt, a szabadságharc leveretése után sem emigrált. Ő is egyik intézője volt ennek a bűnös könnyelműséggel szítogatott összeesküvésnek. Varga csak később, a korona feltalálása után menekült külföldre s Londonban telepedett le, — s épp ezért sokan — főleg Figyelmessy és gróf Teleky Sándor, — azzal gyanúsították, hogy ő árulta el a koronát.

Meszlényi Zsuzsánna levélben a legnagyobb idegességgel tudakozódik Varga Istvántól az iránt, hogy «Jubál Károly ásványgyűjteményének az ára ki lett-e már fizetve?» Ez szintén megállapított jelszó volt.

Továbbá, igen kéri Vargát, hogy a Nagy Józsefnél maradt «kötelezvényt küldje meg neki», mert fél, hogy valami kellemetlenség származhatik később belőle. Választ az ismert «kereskedelmi cég» útján kér.

Világosan kivehető e levélből, hogy a kint levők ekkor már komolyan nyugtalankodtak úgy Jubál Károly, mint többi barátaiknak sorsa miatt.

S hogy a hazában működő egyes főnökök mily könnyelműen, mondhatni lelkiismeretlenül informálták Kossuthot a bent levő viszonyokról, arról tanúságot tesz Kossuth alábbi levele, mely még mindig a hazából vett «jó hírekről» tesz említést.

Nagyon természetes, hogy az ily individuumok nem akarhattak egyebet, mint hogy a viszonyokkal teljesen ismeretlen szegény hontalant megrabolhassák pár ezer forintig.

Kossuth proklamációi.

Hogy Kossuth a felkelés és betörés dolgát mily komolyan vette, az kiviláglik abból, hogy még a legapróbb részletekre is kiterjeszté figyelmét. Így főfontosságúnak tartotta azt, hogy a horvátok a kitörés esetén egyesítsék erejüket a mienkkel. E czélból Londonból külön futár által egy nyilatkozatot küldött a befolyásos horvát férfiaknak, melyben minden lehető engedményt megad, s felszólítja az illetékes férfiakat, tegyék magukat e nyilatkozat alapján vele érintkezésbe. A New-Yorkban kelt német nyelvű nyilatkozat így hangzik:

Nyilatkozat a horvát és szlavón nemzethez!

Lehetetlen elhinni, hogy a vitéz és szabadságszerető horvát és szlavón nemzet ne lenne hajlandó magyar testvéreinek kezet nyújtani arra, hogy a szolgaság jármát összetörjék. Azt a jármot, mely mindkettőjüket egyenlően nyomja el annyival is inkább, mert a derék horvátok és szlavonok nemcsak el vannak nyomva, hanem meg is lettek csalva, és az általuk kiontott vért az osztrák ház szabadságuk elkobzásával és a terhes adókkal hálálja meg. A harcz ideje közeleg!

E harcz a népek küzdelme lesz a despoták ellen, a vitéz horvátok és szlovének talán csak nem feledkeznek meg legszentebb jogaikról, s nem fognak a zsarnok oldalán küzdeni. Én nem hihetem ezt; épp azért felszólí-

tóm a horvát-szlavon nemzetet, a despoták elleni küzdelemben részt venni.

Hogy azonban már előzetesen is elejét vegyék mindentéle bizalmatlanságnak, — nemzetem nevében ezennel ünnepélyesen kijelentem, — s nemzetem ígéretemet szentnek fogja tartani, hogy a magyarok semmi egyebet nem kívánnak, minthogy a horvátok és szlavonok segítsenek nekik a Habsburgok jármát lerázni. Mihelyest ez megtörtént, a magyarok készek a horvátokkal és szlavónokkal egyenlő államjogi alapon és független önkormányzat alapján, úgy, miként az amerikai Egyesült Államok vannak, szövetkezni; vagy pedig, ha a horvátok és szlovének a régi állapotokat megunták volna, akkor a horvátok és szlavonok történelmi és természetes területét, mint független szomszéd államot elismerni, — azzal az egyetlen kikötéssel, hogy Fiume teljesen szabad maradjon, s joga legyen választani, hogy független kereskedelmi város akar-e maradni, vagy pedig a magyar, vagy horvát szuverainitásnak veti magát alá? Első esetben Magyarország csak azt kívánja Horvátországtól, hogy az ország kereskedelmi forgalma a kikötő várossal biztosíttassék, az utolsóban pedig, hogy Magyarország a horvát kikötőt terményei és kereskedelmi cikkei szállítására mindkét nemzet előnyére használhassa.

E nyilatkozatom következtében elvárom, hogy azok, kik fel vannak hatalmazva a horvát és szlavón nemzet nevében beszélni, — összeköttetésbe fogják magukat velem tenni.

New-York, 1852. július 9.

Kossuth L.

Közlöm itt Kossuthnak fentebb már említett levelét, melyben még teljesen rózsás színben látja a hazai állapotokat. E levél szintén Asbóth Sándorhoz volt intézve:

London, 1852. július 28.

Kedves alezredes úr!

Felteszem, hogy tudósítása már útban van arról, megkapta-e a pénzt, s Sacchi egészen kifizetett-e Nelson úr által, s a 6000 fegyver átment-e a többihez? ezt hát várva, addig, míg jelentését kapom, erről nem írok, hanem történt jelentését várva, intézkedem azonnal.

Most csak két dologról:

Egy millió dollárnyi kölcsön bund-okra van sürgető szükségem; a bundok ügye egy filadelüai komité kezében lévén letéve: Hajnik, mint illető manipuláns kap ma tőlem utasítást, azt effektuáltatni. A levélre Írtam, hogy Hajnik távollétében önnek adassék át. Kérem tehát ez esetben, a Hajniknak írott levelet magának Írott gyanánt tekinteni, s a benne foglalt utasítás szerint cselekedni. A dolog igen fontos, egy perez halasztást sem szenved

Hazulról igen jó hírek jöttek, úgy látszik, hamarabb lesz dolgunk, mint gondoltam.

Szíves barátja

Kossuth.

És Kossuthnak egy hat nappal később kelt, s a hazába beküldött felhívásából megtudjuk azt is, mire kellett neki az az «egy millió forintnyi kölcsön bund»

amiről Asbóthhoz intézett levelében említést tesz. A felhívás, mely sötétes kék kisebb fajtájú levélpapírra van lithografrozva, így hangzik:

London, aug. 4. 1852.

A hazafiak kívánságára beküldöttem a hazába kölcsönjegyeket az Amerikában kibocsátottakból, hogy értékük által a Haza jogszerű függetlensége helyreállításának szükségei pótoltsanak.

Felszólítom önt, hogy e kölcsönben részt vegyen. Meg fog ön e jegyekkel kínálatni. Hazafinak ez egy szó elég. Hazafi nem tehet kevesebbet, mint hogy egy kevés pénzt ad kölcsön a hazának.

Egyébként akárminő politikai párthoz tartozék valaki, azt lehetetlen nem éreznie, hogy a legnagyobb botrány volna, ha a magyar annyit sem tenne hazájáért, mint idegen tett, kinél a magyar hon java végetti kölcsön-jegyek vevőre találnak.

Hogy Magyarhon jelen természetelleni állapotának előbb utóbb meg kell változni, arról a világon senkisésem kételkedik. Jó erről meg nem feledkezni! Lehetnek a hazában, kiknek múltjuk a nemzet előtt engesztelést kíván, vannak, kiknek hazafiságuk nem ismeretes. Előrelátó ember át fogja látni, hogy jelen kompromisszió nélkül tanácsos tenni, valamit, mi annak idejében bizonyosságul szolgálhasson, hogy a haza nem volt megvetve, elfeledve.

A nemzet igazságos, kinek-kinek mérend érdeme szerint, hazafiúi üdvözlettel

Kossuth Lajos, s. k.

Ez volt az előzetes értesítés, hogy az amerikai dolárokat be fogják küldeni a hazába.

A dollárokat Kossuth Konstantinápolyba küldte s onnan expediálta be a hazába Gál Sándor az alábbi levél kíséretében:

Erdély szabadító hadsereg főparancsnokától.

Sztambul, szept. 1. 1852.

Tisztelt honfitárs!

Meggyőződvn, hogy ön azon jeles hazafiak egyike, kik legerélyesebb tevékenységgel működnek a haza felszabadítása- és függetlensége kivívása ügyében, ezennel sietek önt, Magyarország kormányzója nevében, szent és igazságos ügyünk érdekében, a következőkre bizalommal felkérni:

1. Ide mellékelve küldöm a kormányzótól a nemzethez intézett *Szózatot*, melyből ügyünk fejlődését bővebben átláthatni. Szíveskedjék körében óvatosan köröztetni.

2. Azon kormányzói körlevél nyomán szükségesnek látom következő utasítást adni:

a) A két millió pengő f. értékű kölcsönjegyek a Hazába beküldetvén, azokból Erdély, a partium, Szathmár és Máramaros megyékre esik 200.000 pf. Ezen 200.000 pf. értékű jegyekből Szathmár, Máramaros és a partiumra esik 50.000 pfrt, a Székelyföldre szinte 50.000 pfrt, és a vármegyékre 1,000.000 pengőforint.

b) Az 50.000 értékű jegyek ön kezéhez érkezvén, igyekezzék a legmegbizottabb emberek útján azokat akár pengő pénzért, akár osztrák bankjegyekért eladatni.

c) Az eladónak utazási költsége fedezésén

kívül 6 százalék fáradsága jutalmául abból, amit eladnak, vagy külön költség-likvidáció nélkül 10 százalék megengedhető; nagyobb, legalább is ezer dollár, vagy 2000 pft eladásánál, ha a vevő kívánja, 10—25% közti diskontó engedélyezhető.

d) A kölcsönjegyek értékösszege felerészben a kormányzóhoz kiküldendő, felerészben pedig otthon az organizációi hadkészülésre, ellenség megnyerésére s titokkitudási czélokra fordítandó.

De minthogy külföldön az előkészületekre még tetemes pénzerő szükségeltetik, a 'bejövendő pénzt akkép kell kezelni, hogy valameddig az öszszeg fele még ki nem küldetett, az «orgánumok» vagy háromtagú bizottmányok (melyek a nevezett három fő részeiben az országnak a pénzkezelésre azonnal megalakítandók) mindig csak 20 százalékot lesznek jogosítva a belső költségek fedezésére fordítani, azonban ennek is negyedrésztét tartalékpénztár gyanánt megőrzendik. Mert azon rendezők, kik a bizottmány körén túl állanak és működnek, arra fognak utalványoztatni. E szerint mindig 80 százalék kiküldendő biztos futár által, akár hozzám Konstantinápolyba, akár Londonba, mert mindenütt jelen vagyok. Mely célra az adresszek ide mellékelve chiffrekben közöltetnek. Mihelyt 10.000 pft. mind a három fő részeiben az országnak, azaz 30 000 pft. érő el van adva, azonnal meg kell kezdeni a kiküldetést.

c) A futár semmi írásbeli jelentést ne hozzon, csupán Szerbiában vegye azokat kézhez, ha volnának; Belgrádban kihez menjen, az adressze megküldetik.

f) Ha az összegnek fele, azaz 100,000 pengő frt ki van küldve, más fele a hazában a forradalom előkészítésére fordítandó, de mindig úgy, hogy az összegnek negyede tartalékpénzül gondviseltessék.

g) Minden visszaélések meggátlása végett, azon tartalékpénzből, az illető bizottmányok előtt csupán a kormányzó vagy saját utalványozásom leend érvényes.

h) Hogy a bizottmányok működéseikben egymást ne akadályozzák, kiszabott körén egyik se vágjon túl.

Mindenki, aki az európai dolgok jelen fejleményét, de különösen az Oriens veszélyezését a muszka és osztrákok által tekinti, átlátandja, hogy soha kedvezőbben nem állott Magyarország sorsa: óvatosságból sokat nem írhatok a jelen állásáról, csupán annyit előre mondhatok, hogy már *nyolczvan-ezer ember* rendelkezésünkre áll, melylyel, mihelyt a háború kiüt, azonnal betörhetünk a hazába.

Meg vagyok győződve, hogy a nép akkor rendezve lesz, és azonnal csatlakozhatik rendezett sereggel — a betörő erőhöz. Ennyi a sikere csupán egyhónapi fáradozásomnak. Miként, mikor és hol? azt ne kívánja most senki tudni! Csak akarat, kitérés és bizalom, — de mi a legfőbb, mindenekfelett pénz kívántatik az óriási mozgalom előidézésére!

Akkor, midőn a kormányzó *Szózatát* írta, még nem tudta az Oriensen eljárásom sikerét és pedig az amerikai pártfogáson kívül ez, ami megmenti hazánkat és ezen kedvező állása ügyünknek a

magyar kormány hitelét kimondhatlanul növesztenek — remélem!

Hazaifüi üdvözetem mellett biztosíthatom önt, hogy a haza keleti szárnyán vaskezekkel fogom megragadni a hadvezérlet gyepölójét! Hű barátja

Gál Sándor s. k,

A levél végén nagyobb és szétszórt betűkkel:

A m ű k ö d ő o r g á n u m o k h o z !

1. Mindenekelőtt az egymásközi közlekedés és velem London vagy Konstantinápoly felé felállítandó.

2. A hadorganizáció csupán a falusi biztosokig kiterjesztendő — most egyelőre a tömegek organizációját csak akkor kell munkába venni, ha a háború kiüt — ami különben nemsokára megtörténhetik.

3. Az oláhsággal és az osztrák katonasággal jól kell élni; azokat meg kell mindenáron nyerni.

4. Legalább minden hónapban egyszer hozzám a működések eredményéről jelentést kell küldeni.

5. A háború kiütésekor tetemes erővel törhetünk be, már is 40 ezer ember áll rendelkezésünk alatt, mely erő fog még kívül növekedni.

Ezen autográf levelek a kormányzótól a kételkedő egyéneknek és nagykereskedőknek megküldendő.

Gál Sándornak ez a levele nyíltan feltárja azt, hogy ki volt a lelkiismeretlen csaló és ámitó.

Levelében a számokat illetőleg maga magával jön ellentétbe, mert egyrészt a *h)* pont alatt azt mondja, hogy már «nyolczvanezer» ember áll rendelkezésére, a

levél végén a titkos utásításban már elfeledi ezt és leolvasztja a rendelkezésére levő sereg számát 40 ezerre. Ezenkívül Kossuth határozottan megtiltotta a bizottmányok alakítását, Gál Sándor pedig, daczára annak, hogy lehetetlenség, miként ő 1852. szeptember i-én ne tudta volna Konstantinápolyban azt, hogy az erdélyi és magyarországi főnökök egy része, azonkívül száz és száz ártatlan fogatott el, Gál Sándor egyenest ajánlja a bizottmányok alakítását, s elég lelkiismeretlen még több embert dönteni bajba, csakhogy néhány ezer forintot szerezzon. Igen! igen! Gál Sándor vezette félre úgy a távol levő Kossuthot, mint a hiszékeny s lelkesülni tudó hazafiakat, kiknek ártatlan vére az ő lelkén szárad.

Kossuth „Szózat“-a a magyar néphez.

Kossuth Lajos szózata, melyről Gál Sándor levelében említést tesz, mely a képzelhető legapróbb betűkkel van nyomtatva, így hangzik:

Szózat!

Kossuth Lajos — a magyar nemzetnek üdvözet!

Kedves hazámiai, szeretett véreim!

Nyolcz hónapi távoliét után, melynek minden percze kedves elnyomott hazánk megszabadításának előkészítésére vala szentelve,, visszatértem a szabad Amerikából Európába, hogy a szabadság után sóvárgó többi népeknek vezéreivel egyetértőleg, idejét és módját elrendezzem azon előkészületek aratásának, miket fáradhatlan és semmi szenvedések és semmi viszontagságok által ki nem fárasztandó hazafiúi hűséggel hazánk számára vettem.

Utam a szabad Amerikában s törekvéseim eredményei csaknem mesésen csodálatosak. Én a száműzött szegény magyar ama távol világrész nagy, szabad és hatalmas nemzeteinél oly megtiszteltetésben részesültem, minőkben még ember nem részesült és semmi koronás zsarnok nem fog részesülni soha; de én ezeket csak annyiban becsülöm, a mennyiben eszközül szolgál-

tanak a világ részvétét hazánk ügyének megnyerni, s a magyar nevet az egész világon tiszteltté, becsültté s kedvessé tenni. És a magyar név tisztelt és becsült most elnyomatásunk napjaiban, mint históriánk legfényesebb napjaiban sem volt soha. A magyar nemzet a világszabadság előbástyájának, hazánk függetlensége a világ függetlensége tengelyének cl van ismerve.

Én a világszabadság apostola s vezére gyanánt fogadtatám két világrész nemzetei által. Nem önérdememért, hanem azon hősiesség erőnél és elhatározásnál fogva, melynek nemzetem kebelében buzogásáról a világot meggyőzőn sikerült. Én nekem, ha önmagam, ha gyermekeim, ha családom jólétére gondolni is képes volnék, míg hazánk szenved, csak kezemet kell vala kinyújtanom, hogy tisztelet s becsülettől környezve, békés és nyugalmas jólétben éljem le viszontagságos életem alkonyát. De én azt felelém: «A magyar hazájának él, vagy nem él!» Honom szabadsága az én boldogságom. Határán kívül üdvöt nem ismerek. Midőn népem, kinek hű szolgálja vagyok, a kormányzóság nehéz tisztét tette vállaimra, esküt mondtam Isten és a nép előtt, hogy hazám függetlensége valósításának szentelem életemet. E föltételemben nem ingat meg semmi.

Én eskümhöz hű maradok. Nekem nem kell dicsőség, nekem nem kell jólét, hanem veszély a hazáért s jutalmul semmi más, mint egy szerény sír hazám földjében, és síratnak egy köny népem szemében, melylyel megáldja hamvaimat, mondván: «Nyugodjon békével a szabad hon földjében, napszámát híven teljesítette: jó polgár volt». Azért hagyjatok engem és családom nyomorúságban, de ne hagyjátok hazámat elnyomatásban. Semmit nekem, de mindent hazámnak. Így szólottam.

És szabad Amerika polgárai, kik urat nem ismernek Istenen kívül maguk felett, s kiknek hatalmuk bátran mérkőzhetik a világ legnagyobb hatalmával, azt felelék: «A magyarnak van jövődjöje, mert szereti hazáját, nem esik kétségbe, bízik önmagában, tette kész!» Én népem nevében lekötöttem nemzeti becsületünket, hogy csak biztosítsák a népjogot, ne engedjenek idegen avatkozást ügyeinkbe, és segítsenek engem megvinni nemzetemnek azt, mit kezéből árulással szövetkezett idegen erőszak kicsikart, a többit bízzák reánk, van férfias szív keblünkben, izom karjainkban és van lelkünkben honszeretet és vasakarát a.....zsarnokkal, kit mi, bár készületlenek valánk, porba tiportunk, ki a magyar kar büntető erejétől lesújtva, a csár szolgájává adta el magát, hogy a magyar nemzet nyakára véres kezekkel verjen rabigát, e zsarnokkal.....

. . . . majd végez a magyar. Én ezt Ígértem, s esküt mondtam istenre, esküt mondtam hazám szent nevére, hogy így lesz. És ez eskü tiszteltté tette a magyar nevet, a mint tisztelve még nem volt soha!

Hazafiak!

Ez esküt be kell a nemzetnek váltania, vagy oly mélyre sülyedend a gyalázatban, mint amily magasan áll most a tiszteletben. Egy harcz, a végső harcz, milyennél őseink sok nehezebbet csekélyebb bérért is küzdöttek, s a magyar oly lépéssel emelkedik, ahol hajdan még alig állt, a legelső nemzetek sorába, örökre szabad, örökre boldog, mint még nem volt soha.

Én nem töltöttem el a világot gyáva siránkozással, hanem szóltam, mint nemzetem méltóságához illik és cselekedtem, mint férfiú. Én nem hízelegtem Amerikának. Elmondtam nekik bűneiket, elpanaszoltam mulasz-

fásaikat, szemükre hánytam, hogy megengedve az orosz avatkozást, késve függetlenségünket elismerni, s ekként megvonva tőlünk a velük való diplomáciai s fegyveres és egyéb kereskedelmi közlekedést, hallgatagon tűrve a népjognak rajtunk elkövetett irtózatot megtörését, annak részeseivé váltak.

Elmondám, hogy e bűnt helyrehozni nemzeti becsületük, sőt saját biztosságuk érdekei közé tartozik, mert a szabadságukat idegen segélynek köszönhetik; és tudniok kell, hogyha a szabadságot kiirtani engedik Európában, a zsarnok fejedelmek a leigázott Európa erejét ő ellenük, a gyűlölt amerikai reszpublika ellen fordítandják, s megérdemlik, hogy elhagyassanak a világtól, ha ők a szenvedő világot elhagyják. És mert szabad ember tűrni tudja az igazságot, ők e kemény szavakért nemcsak nem neheztelhetnek, sőt megköszönék, hogy kötelességükre bátran figyelmeztettem és dicsőségekkel, tisztelésekkel halmoztak.

A világ bámulva látta a szegény, száműzött magyart diadalban menni föl a Capitoliumba, hogy a világ legszabadabb és egyik leghatalmasabb nemzetének kongresszusa által a nemzet nevében üdvözlöttessék; bámulva látta a státusok kormányait s törvényhozó testületét, roppant városait, földi és tengeri haderejét, de kivált a szuverén népek millióit soha nem látott lelkesedéssel vetelkedni azon magyar hontalan vándor megtiszteltetésében, ki isten s a világ előtt hangosan hirdette a szabadság kérlelhetetlen harczát a koronás vérszopók ellen és nekik határozottan örök gyűlölséget esküdve, nyíltan kimondá, hogy nem nyugalom végett jött Amerikába, hanem hogy nemzetének szabadságharcza újbóli folytatására segítséget teremtsen.

Hazámfiái! Megbocsáthatatlan könnyelműség volna, ha dobra ütném, hogy mi az mind, amit hazánk megszabadításának előkészítésére rövid nyolcz hónap alatt eszközölnöm sikerült. A sikernek legkiáltóbb bizonyága azon düh, melylyel hazánk hóhérai, s alávaló bérenczeik engem üldöznek, s becsületemben gázolva, tevékenységemet a legnemtelenebb utakon megakasztani törekszenek. Utálnak, mert félnek! de az ég úgy legyen irgalmas nekem, mit mindent elkövetendek, hogy a félelmet igazoljam, s dühüket még jobban megérdemeljem. Sajnálatos, hogy a magyar emigrációban is akadtak emberek, kik a helyett, hogy a magyar nemzetnek az osztrák-ház elleni gyűlötségben s forradalmi határozottságban egyetértését a külföld előtt méltóságosan viselnék; egykét nagyravágyó intriguáns által magukat körülhálózattani engedve, nem átalják ezáltal tanúsítani hazafiatlanságukat a világ előtt, hogy míg hazánk megszabadítására semmit sem tesznek, engem abban, a mit hazánk megszabadítására eszközölnöm sikerül, piszkos és rosszlelkű megtámadásaik által (mik közül nem egy az osztrák konzulok kezein megy keresztül), épp akkor iparkodnak gátolni, midőn látják, hogy működésennek sikere van. De hiszen e részben is elkövetkezik a számadás ideje, s a nép szenvedély nélküli igazságos bíró leend.

Én minden perczen kész leszek, mint közlegény annak zászlaja alatt szolgálni hazánkat, kire a nemzet bizodalját ruházandja s nincs erő és hatalom, mely a haza függetlenségének a helyreállítása után a magánéletbe visszavonulástól egy perczig is visszatarthatna. Én vagy a harcztéren hazámért, vagy ha megérem a győzelem napját, a szabad hazában, mint egyszerű szabad földműves fogok meghalni, de ha addig a nemzet

bennem helyezi bizalmat, ha tőlem várja felszabadításának nemcsak vezényletét, hanem segédeszközeit is, méltán kívánhatom, hogy a nemzet határozott boszankodással lökje el magától azokat, kik hiú hatalomvágyból, a haza megszabadítására intézett munkásságomban csel-szövényekkel gátolni, vagy értelmi gyengeségből az európai forradalom nagy ügyét a régi táblabírászkodási hínárba vonni s idétlen fecsegésükkel, irkálásaikkal, tán veszélytől környezett, derék hazafiakat veszélybe hozni nem átalják, vagy éppen az imadására méltó nép áldozatkészségét és vérért önérdékük vagy hiúságuk eszkö-zévé aljasítani nem irtóznak. Aztán majd elkövetkezik a kérlelhetetlen számadás órája.

De ha előkészületeim minden eddigi eredményeit feltárni tiltja az okosság, annyit mégis szabad mondanom, hogy az amerikai hatalmas Egyesült-Státusok egész ősi öröklött politikáját, nekem szegény száműzött magyar-nak sikerült gyökerestől megváltoztatnom. Eddig sohasem vettek részt Európa ügyeiben, most lógnak, idegen fegyverek avatkozását hazánk, vagy Olaszhon ügyeibe, többé tétlenül nem nézendik el. Az orosz nem fog avatkozni a mi dolgainkba, ha merne, saját vesztére indulna. Függetlenségünk azon perczben, melyben a nemzeti kormány a hon földén a kormánygyeplőt újra a kezébe veszi, azonnal diplomatikailag el van ismerve, s számára az Egyesült-Státusok e célra már szaporított földközi tengeri hadainak oltalma alatt mindazon segély és javadalom biztosítva, melyet az amerikai nép hatalmától s hazánk iránti meleg rokonszenvétől az általam esz-közlött rendezések nyomán bizton várhatunk.

Számos Státusoknak törvényhozó gyűlései s kormányai a magyar nemzetet függetlenségre, az osztrák

háztóli elválásra, és önkormányzatra isten és ember előtt törvény szerint jogosítottnak, az osztrák . . . ház véralmát zsarnok bitorlásnak nyilatkoztatták (mire az osztrák követ Amerikából eltávozott), az orosz avatkozást oly népjogsértésnek bélyegezték, melynek ismétlését Amerika meg nem engedheti; ünnepélyesen kimondták, hogy Amerika a szabadság elnyomását Európában tétlenül el nem nézheti, hogy ha koronazsarnokok egyesülnek a népek elnyomására, Amerika egyesülend a fölkelendő nép szabadságuk és jogaik oltalmára.

Ezen törvényhozói nyilatkozatokat a nép milliói ezer ünnepélyes alkalommal megerősítették; az Egyesült-Államokban számtalan magyarbarátok egyesületét alkottam, melyeknek élén a legtekintélyesebb férfiak állanak; maga azon férfiú, ki prezidensnek lett a demokraták által jelölve, egy hozzám küldött választmány szónoka volt. Bérencz ellenségeim is elismerik, hogy a most novemberben történő prezidens-választásban a magyarbarátoknak tanácsomra hallgató pártja tartja kezében az eldöntő súlyt. És két dolog bizonyos, az egyik az, hogy senki se lehet, aki minket szabadságharcunkban elhagyna; másik, hogy nincs hatalom, mely megakadályozza, hogy a fölkelt népek első ágyúdörgésére, mely Európából áthallatszandik, a tetteges segélynek minden neme nagyobb mértékben ne özönöljön hazánkba, mint amelyet legmerészebb reményeinkben is várhatnánk. Anyagi előkészületeimről nem szabad sokat szólanom, de annyit szabad elmondanom, hogy angol kölcsönjegyeket eresztvén ki (mint mutatóványul ide van rekesztve), annak Európa kedvetlen viszonyai daczára is sikerült annyi hitelt kivívnom, hogy ámbár saját nemzetem mindekkorig semmi pénzzel nem segített, sőt még az

otthoni rendezési költségekre is tőlem, a hontalantól várt, mégis az emigrációt számos ezrekkel segíthetem, a szükséges erő-rendezésre mind otthon, mind a hadseregben tetemes summákat áldozhattam, a diplomáciai költségeket mindeddig fedezhettem, harcunk megújítására magyar papirospénzt készíttethetem, mely az értékükbe csak szabadságharcunk hősiességének megújítása által visszaállíthatott s a nép által, hiszem, híven megőrzött magyar bankjegyek beváltásával összekötve, harcunk belső szükségét fedezni s amellet fegyvereket s egyéb szükséges hadfelszereléseket részint szerezhettem, részint még többeket biztosíthattam.

Ezeknél többet mondanom tilt az óvatosság. Azonban mind e mellett is éreznetek kell hazámfiak! hogy nemzetünk szabaddá csak önmaga által lehet. Előmozdíthatják azt kedvező körülmények, miknek előestéjén vagyunk; segítheti a többi népekkel egyetértés s vállalt vállhoz vetve (miről biztosíthatlak), megszerezvén én, megvivén a nemzetnek, a mire kívülről szüksége van; de az eldöntő súlyt a nemzetnek magának kell képezni. Szabadság egy nemzetnek sem adatik; azt vérrel kell kivívni. Én nem akarom a nemzetet szenvedélyre ingerelni. Jaj! ha már a magyarnak ingerlésre volna szüksége, hogy szeresse hazáját, nemzeti becsületét s el legyen határozva lerázni erős karral nyakáról az osztrákház türhetetlen jármát. E házzal, mely azonkívül nem egyéb, mint az idegen hatalomtól függő, magában erőtlen szó, a magyar nemzet szívét egy örökkévalóság sem engeszteli ki. Ti érzitek a magyar szív bánatát s engesztelhetlen boszúját, miként én érzem, e mellett érzitek a mindennapi nyomor elviselhetetlen súlyát; naponta keservesen tapasztaljátok, minő gyalázatos zsarolásokkal ipar-

codik a haza hóhérja a véres verejtékekkel, árvák és özvegyek vagyonával ügyefogyott vérszopó életét tengetni.

Sértés volna titeket hazafiságra lelkesíteni akarni. Erre nincs szükség, de igen, hogy óvatosak legyetek és hazafiúi érzetekben találjatok ösztönt teljesíteni azt, amire saját javatok végett utasítalak.

Én saját életemet oly tehernek nézem, melyet csak a hazafiúi kötelesség hordoztat velem. Inkább ma, mint holnap óhajtok tőle megválni. De azon felelősséget mélyen érzem, hogy kedves nemzetem vérével, imádott hazám jövődjével könnyelműen nem szabad játszanom, s ezért csak .akkor emelem fel a háromszínű zászlót, mikor a siker emberi számítás szerint csak önférfiasságunktól függ.

Maga az, hogy zászlónk felemeléskor Amerikában már ügyünket határozottan pártoló, új, erélyes kormány legyen megválasztva (mi novemberben történik), igen fontos körülmény. De különben is vagy jó közbe nem egy kedvező esemény (mint némely halál, vagy háború a kormányok közt, a mi csaknem kikerülhetetlen, a francia forradalom csak időkérdés, olasz felkelés, ami szinte bizonyos), vagy nem jó közbe ily kedvező esemény. Első esetben el kell készülni, nehogy készületlenség miatt a kedvező alkalmat elszalaszszuk. Második esetben még inkább készen kell lennünk, hogy a körülményeknek saját erőnkkel mesterei legyünk.

Arra pedig, hogy magunkat készeknek tudjuk, kettő kívántatik: Először az, hogy otthon necsak általános készség és lelkesedés, hanem katonailag rendezett erő legyen, mely a hon földére léptemkor vezéri rendeletem szerint az ellenség megsemmisítésére velem azonnal közre dolgozzék. Második, hogy én haza menjek

de nem mint szökevény, nem egyedül, hanem mint erő, mint hatalom, magammal vive számkivetésem, fájdalommal gyümölcseivel azt, mire nemzetemnek a sikerre s vérenek, szenvedéseinek mind nagyobb megkímélésére szüksége van.

A mi az elsőt illeti, jelentik nekem, hogy a nemzet utasításom szerint rendezve készen van. De hol van annak biztosítéka, hogy a jelentők maguk nem csalatkoznak? s az általános hazafiúi lelkületet rendezett erőnek nem tekintik?

Hazánk jövődjét nem szabad kockáztatnom. Nekem biztosítás kell annyival inkább, mert éppen most látom, hogy a császári . . . most meri jelenlétével hazánk szent földét megfertőztetni; és folyvást tapasztalom, hogy a rendezők mindig tőlem várnak még egy futár küldésére is pénzt, mi lehetetlen volna, ha a rendezés valószínűséggel végre van hajtva; mert a hazáért életet áldozni kész nemzet nem vonná meg azt, ami kevesebb: fillérjeit.

Ami pedig az én előkészületeimet illeti. Tekintve, hogy csak nyolez hónapja vagyok szabad, száműzött, kinek fejét nincs hova lehajtani, s nemzetem ebben még nemcsak nem segített, sőt tőlem várt pénzsegélyt; mindezt tekintve, csudával határos, amit eszközlék. De még nagy összeg pénz kell reá, hogy mindennel, mit a siker biztosítása kíván, elkészülhessek. Az akadály, melylyel e tekintetben küzdenem kell az, hogy ügyünk barátai megcsökkentek a hitben, hogy a nemzet most a jelen körülményekben hajlandó legyen felállani. A kétséget okozta előbb Lajos Napóleon pillanatnyi győzelme, s utóbb az, hogy Ferencz József hazánkba mert menni, s nem mindenütt fogadtatott ma olyan hideg megvetéssel, mint Fejér-

várott és Komáromban. Tudom, hogy a bérencz hírlapok nagyítottak, tudom, hogy lélekvásárlás, fenyegetés jött közbe, de tudom azt is, hogy férfias nemzetnek szíveslátást és örömet nem lehet parancsolni. Azért a nemzettől kívánom, hogy ha szabadítását akarja, adja jelét tetteles áldozattal akarátának, s ekként oszlassa el a kétséget, mely a világ közvéleményében az iránt támadott, hogy kész a jármot lerázni szenvedő hazájáról. Adom tehát tudtul a nemzetnek, hogy hazuról érkezett kérés következtében is az Amerikában kibocsátott kölcsönjegyekből egy millió dollár (két millió forint) értékűt, pénzül beváltás végett a hazába beküldöttem. Felét az otthoni rendezés költségeire utalványozom, felét pedig a haza megmentésére szükséges költségekre kezemhez, a nemzetnek adandó számadás mellett küldetni rendelem. Ez helyre fogja állítani a nemzet hősiességszántsága iránti hiedelmet s engem képesíteni fog ügyünk barátainál külföldön, a sokkal nagyobb költséget kívánó előkészületeket rögtön bevégezni, egyszersmind meggyőzni arról, hogy a nemzet valóban rendezve van, hogy tehát nem kockáztatom hazánk jövődjét, ha imádott hazánk földjén felütni sietek a világszabadság zászlaját.

Hogyan higgyen a világ a magyarban, ha azon kölcsönjegyek ő magánál nem találnak kelendősegre, melyeket külföldön sokan elfogadnak? ha 15 millió ember közül nem találkozik két millió hazafi, ki saját szabadságáért, hazája megváltásáért egy-egy forintot áldozni kész.

Rendelem pedig, s biztosítom minden kölcsönadónak, hogy ezen kölcsönjegyek a szabadságharcz első percétől minden közpénztárban kész fizetés gyanánt

elfogadtatnak s be is váltatnak. A hazafi áldozni fog, mert hazafi. Az egykedvű (ha van ilyen) meg fogja fontolni, hogy a mostani állapot úgy nem maradhat, a nemzet előbb-utóbb lerázandja a jármot s akkora jó lesz előmutathatni, hogy ő is tett valamit a hazáért, s még az ellenség is fontolja meg, hogy a koczka fordul, fordulni fog, s hogy van Isten, ki büntet és jutalmaz, mind ezen a világon, mind a másikon, és mindenki vegye tekintetbe, hogy ha csekély áldozattal csak két hónappal sietteti is a felszabadulás óráját, a terhes adótól hamarabb menekedvén, csak ezáltal is bő kárpótlást nyer áldozataiért.

A tisztviselőséget figyelmeztetem, hogy az osztrák bitorlás alatti hivatalvállalás reájuk általában a hazafiatlanság színét ruháztván, önérdükük is kívánja, hogy mind ezen ügynek, mind általában a hazafiui rendezéseknek oltalmazásával a nemzetet s a nemzeti kormányt múltjukkal kiengeszteljék.

Így rendelem és parancsolom.....a haza nevében, senki ellenkezőleg nem cselekedendvén.

Hazafiak! tisztába kell az iránt jönni teljes bizonyosságai, akarja-e a nemzet a jármot lerázni vagy nem! Ezen bizonyosságot fogja jelen rendeletem megadni s ezért az elhatározó fontossággal bír.

Szeressétek a hazát, mint én szeretem. Legyetek meggyőződve fáradhatatlan gondoskodásomról s önzéstelen hűségemről. A szabadság istene és áldásom legyen veletek!

Boldog viszonzlátásig.

Kelt Londonban, aug. 4. 1852.

Kossuth Lajos.

És mielőtt e fejezetet bezárnám, közlöm még Kossuthnak egy, e tárgyban irt, dátum nélküli levelét, szintén Asbóth Sándorhoz intézve. A levél tartalmából kitűnik, hogy ez volt Kossuth utolsó levele Asbóth-hoz az 1852-iki diversió ügyében. A levél így szól:

Kedves alezredes úr!

Nelson idejött definitív arrangementokért, — míg én azokat Newyorkba küldtem. Ez 3 hét késedelmet okoz. De ha már itt van, annyi hasznot kell huzni ittlétéből, amint lehet, s ez: hogy ő meggyőződjék, s azután győzzön meg Amerikában, miként a háború nem tréfa, hogy a mi chanceunk bizonyos, és viszont, hogy ő győzze meg itt a törököt, hogy mi nem vagyunk «humbugok», hogy vannak barátaink, készen minket támogatni.

E végett viszonyba hoztam az itteni török követtel s azzali találkozása igen-igen kielégítően ütvén ki, kértem, ránduljanak Párisba, az ottani követtel s a kölcsöncsinálás végett éppen megérkezett Namib pasa, török finanszminiszterrel szólni.

Szurdán indul haza s szerzett impressziói deczidálni fogják barátainkat ott az immediát cselekvésre.

Utasításom az: semmiesetre ne jusson eszükbe egyenkint átszivárogni Európába; ez nem érne semmit, erre akármikor maradna idő; a dolog fontossága abban van, hogy a mi hajónkon együtt jöjjenek; Konstantinápolyba megérkezésünk módjának impresszióra kell számítva lenni. Ehhez tessék magukat tartani. Ha akadály találna lenni egyképpen,

majd gondoskodom másképpen, inkább késni néhány hetet, de így jönni.

Alkalmasint úgy rendezem ügyeimet, hogy ugyanazon hajón érkezzem én is a Bosporusba, melyen önöket jönni remélem. Útban találkozunk.

Szerencsét a viszontlátásig, szíves barátsággal

Kossuth.

Alkotmány-tervezet.

Ugyanakkor, amidőn Kossuth horvátországi jóembereihez a fentebb közlött bizalmas levelet küldte, hozták be emisszáriusai az alábbi alkotmánytervezetet, melyet azért is, mert államokmány, azért is mert a nagy hazafi, kinek e tárgyban a nézeteit foglalja magában, — mint e forrás-munka kiegészítő részét, — szükségesnek tartok közölni.

Magyarország alkotmányának alapvonásai, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására.

Ismerem nemzetem jellemét, melynek változatlan hagyományos érzelmei minden központosítás ellen föllázadnak; — hazám számára csak valódi szabadságot és a teljes népfelség boldogságát kívánva, a hódító dicsőség hiúságát nem óhajtva, gyűlölöm a hatalomközpontosítást, gyűlölöm igénybevételét a mindenhatóságnak, úgy a kormányban, mint a törvényhozásban; és soha nem járulandok oly intézmények létesítéséhez, melyek nézetem szerint általában ellenkeznek az emberi joggal, miket az álladalom sem enyészthet el, és ellenkeznek a politikai szabadsággal is, mely meg nem fér a központosítással, mint a mely természetes irányánál fogva is minden szabadsággal ellentétben áll.

Akarom, hogy azon jogok, azon szabadság biz-

tosítva legyenek a tekintély bitorlásai ellen. Ehhez képest ime vázlata azon politikai szervezet elveinek, melyet hazám népének szentesítés végett előterjesztendek.

Alapelv: Népfelség. Azonban az egész nép ezen egyeteme az ország minden polgárainak, mely általános sz«va»tban nyilatkozik, és az e szavazat útján választott megbízottak nem képezendik egyedüli orgánumát a népfelségnek, kivéven az egész állam közügyeit.

Az ember egyéni jogainak, a család saját ügyeinek, a község, a közérdek, a megye, a megyei ügyek tekintetében, megannyi orgánumai a népfelségnek.

A leghatártalanabb kényúrság sem álmódott arról, hogy magát a családok gondnokául fölvesse, azon ürügy alatt, mintha azok a háztartáshoz nem értenének vagy ügyeiket rosszul fognák ellátni. Ugyanazon szabadságnak, ugyanazon jognak fenn kell tartva maradnia, az ember, a község, a megye számára. Legyen az ember szabad egyéni jogaiban, szabad házi dolgaiban, szabad a község, szabad a megye ügyeiben.

Az ember jogai nem függhetnek a család, a község, a megye, az állam tetszésétől, ellenkezőleg szükséges, hogy azok támaszt és védelmet találjanak a család bitorlásai ellen a községben, a község ellen a megyében, a megye ellen az államban, az állam ellen az alkotmány sérthetetlen elveiben; és azon jogban, mely szerint a község és a megye az állam lehető bitorlásának végrehajtását megtagadja, szükséges, hogy végre a közhivatalnokok valódi felelősségében lelje biztosítását, azon jognál fogva, mely szerint kellően szervezett törvényszékek előtt minden ember, minden család, minden község, minden megye büntetést és kártalanítást követelhet bármely közhivatalnok ellen.

A szabadságot, melyet az ember számára veszek igénybe, követelem hasonlóan a család, a község, a megye számára.

Mi engem illet, én nem érem be a politikai szabadság azon nemével, mely jogosít pályatársaim milliói között, bármi választásban szavazatomat időnkint adhatni; élni akarok azon fölül még az egyéni szabadsággal, élni szakadatlan befolyással községem és megyém ügyeiben.;

Minek folytán: *az ember egyéni jogai* (melyek az alkotmányban felsorolandók) nem vonatkozhatók az állam törvényhozási körébe s attól függetlenek.

Ezen jogok közé tartozik: *a gondolat* (sajtó), a *hit* és az egyesülhetés szabadsága, szerintem az ember sértetlen joga *szabadon egyesülhetni* mind erkölcsi, mind anyagi érdekeinek fejlesztése, támogatása és biztosítása végett. — Egy vallású, egyazon hitű emberek egyesülnek; íme az egyház mint szabad, független egyesület mely magát tetszése szerint kormányozza, vallásának, isteni tiszteletének elvei szerint; — nincsen köze az államnak, az államnak nincsen vele: íme ez szabadság.

Vannak országok, hol az emberek különféle nyelven beszélvén, különféle nemzetiségeket képeznek. Azonban a népfajok vegyítve lakván, csekély kivételekkel, nincs kikerekített terület, melyhez képest az egyik vagy másik népfaj magát a létező államtól elkülönítvén, különkülön államot képviselhetne, anélkül, hogy azon emberek jogai csorbíthatnának, kik más bevegyített nemzetséghez tartoznak. (*Ez az eset Magyarországon a szerbekkel, oláhokkal és ruthénekkal.*) Mitevők legyenek ezek?., Egyesülendenek; valamint az egyvallásúak egyesülnek egyházi egyletbe, és igazgatják és kormányozzák az egy-

házat szervezetük elvei szerint. így van ez Magyarországon a potestáns Luther-egyházzal, mely igazgattatik általános szavazat útján választott lelkész és felügyelő, valamint a községi egyházgyűlés által, továbbá a szeniorátus szavazatával megválasztott szeniorok, felügyelők, és szeniorális gyűlések; végre a kerület általános szavazatával választott szuperintendensek, kerületi felügyelők és a kerületi gyűlések által. Mindezek fölött áll az egyházi közgyűlés, mely évente, vagy többször gyűl egybe; melyben a valamennyi által választott főfelügyelő elnököl, és az egyház minden tagja szavazattal bír (íme, ez kitünőleg szabad és demokratikai szerv), ily módon egyesülhetnek nemzetiségük fejlesztése és biztosítása végett a külön nemzetiséghez tartozó egyének; állapíthatnak szervezetet; választhatnak főnököt, ki tetszés szerint a szerbekenél vojvodának, az oláhoknál hospodárnak nevezhető; az egylet teendői közé iktatandhatják igazgatását az egyháznak; a nemzeties tanügyet, szóval ellátandhatják mindazon erkölcsi érdekeket, melyeknek összege nemzetiségnek nevezetik. Alkotandnak szabályokat az egyesület számára s ezt azok szerint kormányozandják. Az egyletnek semmi dolga az állammal, az államnak semmi az eglyettel. Az egyház nem igényel magának territoriális hatóságot, hanem gyakorol hatóságot az egyházhoz tartozó egyének felett, akárhol lakjanak az országban. A nemzetiségi egyetem szintén nem territoriális, hanem társadalmi, mely az azon népséghez tartozó minden egyéneket egybefoglalja. Territoriális hatóságot község, megye, ország gyakorol, s ez kiterjed a territóriumon lakó mindenkire. Az egyház a nemzeti egyetemszemélyek erkölcsi érdekei körül forog.

A község.

A község szabad és független, községi ügyeink elintézésében, igazgatásának szervezése, a községi tagok általános szavazatának sérthetlen elvén alapszik.

Az alkotmány határozza meg azon feltételeket, melyek mellett több családnak összege községet képezhet; elismeri az általános szavazat és a község azon jogát, mely szerint bármely tisztviselő hivataloskodását megszüntetheti. Ezeken túl sem a megye, sem a kormány sem a törvényhozás a községi ügyekbe nem elegendhetik.

Ennélfogva a község megállapítja igazgatási nyelvét, ezen terjeszti elő jelentéseit, levelezéseit, kérvényeit a kormánynak és a törvényhozásnak, és ugyanazon veszi a válaszokat a megyétől és ennek közvetítése által a kormánytól (ez biztosítja a község politikai nemzetiségét).

Mind a mellett az alkotmány biztosítja a kisebbség azon jogát, hogy panaszait és követeléseit a község elébe, perügyelését a bíróságok elébe saját nyelvén terjeszthesse, vagy hogy külön községgé alakulhasson ha teljesíteni képes azon föltételeket, a miket az alkotmány község-képzésre meghatározott (ez védi a kisebbséget a többség elnyomása ellen).

A község-képzés egyik elengedhetlen feltétele, legalább egy, a község által igazgatott és ellátott községi tanodának megalapítása. Ebben az oktatási nyelv a község igazgatási nyelvével azonos (ez a községben nemzetiség fejlesztését biztosítja).

Azonban a tanítás szabadsága az alkotmány által biztosítva lévén, bármely községi kisebbség, egyesület (mint egyházi, nemzeti, földművelési, ipari, kereskedési

stb.), sőt minden egyes ember feljogosíttatik tanodákat alapítani és fentartani, egyedül a nyilvánosság kikötésével, valamint mindenki használhatand bármely tanodát (ez ismét biztosítására van az egyéni és kisebbségi jogoknak).

A községi tanodák ügyébe nem elegendhetik sem a megye, sem a kormány, sem a törvényhozás. Egyedül az állam közérdeke szempontjából határozandhatja meg a törvényhozás a közoktatás «minimum»-át. *Például, minthogy minden polgár hivatva van országát kültámadások ellen védeni, az első idomításnak (mint alapgyakorlatok és fegyverkezelés) mind a községi tanodában kell megtörténnie;* és a községi tisztviselő, ki a tanoda igazgatásával megbízott, azon minimumra nézve a kormánynak felelős. Ez oknál fogva ruháztatik fel a kormány felügyelési joggal, melyet azonban csak a megye útján gyakorolhat. (Ezek biztosítják a népfeliséget a községben saját községi ügyeiben.)

A községek és választott tisztviselői hajtják végre a megye határozatait, a kormány rendeletét, és a törvényhozástól származott törvényeket, azon ügyekben, melyek a megyék, a kormány, a törvényhozás hivatásához tartoznak. (íme a valódi népfeliség, a nép hozza a törvényt, a nép hajtja végre.)

E tekintetben a községileg választott *tisztviselők felelősek* a megyének és a kormánynak. (Ez a kormányzat sikerét biztosítja).

A kormány mindazonáltal nem léphet közvetlen érintkezésbe a községgel és csak a megye közvetítésének útján juttathat rendeleteket az illető községnek. (Ez egy gát, mely a községet a kormány elnyomása ellen védi.)

A megyék.

A megye igazgatására nézve azon elvek vétetnek alkalmazásba, melyek imént a községekre megállapítottak.

A megyét képezik a községi képviselők, kik időnkint általános szavazat útján községileg elválasztatnak és mindenkor visszahívatnak. A megyegyűlés a választások utáni első ülésben megállapítandja hivatalos nyelvét a tisztkedésének egész idejére. Ezen nyelven levelezend a kormánnyal és azon veendi a kormány válaszait és rendeleteit. (Ez a politikai nemzetiséget a megyében biztosítja.) A kisebbség azonban saját nyelvén szónokolhat a gyűlésen. És minden egyén jogosítva van igényét, valamint a tisztviselők és a gyűlés, úgy a megyei bíróságok élébe saját nyelvén előterjeszteni.

A megyegyűlés időnként megválasztja a megye igazgatását kezelendő tisztviselőket; kik utasításait a gyűléstől veszik és ennek felelősek.

A kormány a sikerítendő törvényeket és köréhez tartozó rendeleteket, a községekhez intézetteket is, a megyegyűlésnek küldi át. (Ismét a nép az, mely közvetlen műszere a végrehajtó hatalomnak.)

A gyűlés soha sem indíthat tárgyalást a kormányrendelet időszerintesége és hasznossága fölött. A gyűlés és tisztviselősége ily rendeletek végrehajtása iránt, a mennyiben azoknak alkotmányyszerűsége kérdés alá nem vonatik, a kormánynak felelősek, mely azokat engedetlenség esetében a törvényszék élébe állítja.

Azon egy kérdés, mely a kormányrendeletre nézve megyegyűlésben tárgyalatik, annak meghatározására vonatkozik, vajjon a kormány nem veszen-e igénybe alkotmányos hatalmakat; jogokat bitorolván, melyek

gyakorlata a megyéknek, községeknek, vagy egyéneknek alkotmányilag biztosítottak! Ha a többség a kormányrendeletet alkotmányellenesnek nyilatkoztatja, a végrehajtása előtt a kormányhoz felírhat; azonban a kormány megmaradván a rendelete mellett, ez azonnal foganatba veendő. A megyegyűlés, ha a rendeletet a törvényértelmezésből származott véleménykülönbségnek tulajdonítja, a törvényhozás határozatát szorgalmazandja; ha a rendeletet jogsértőnek tekinti, panaszát a kormány ellen a törvényszéknek adja át. Hasonló módon minden egyén és minden község, mely magát a megye határozata által jogaiban sértve érzi, panaszt tehet a kormánynál, ez ellen pedig az eset szerint vagy a törvényhozás, vagy a főtörvényszék előtt.

Minden megye köteles legalább egy megyei tanodát ellátni és igazgatni. A tannyelvet a megye határozza meg. (Ezt a nemzetiségnek megyébeli kifejtése végett.) Ezen tanodákra nézve is a tanulmányok minimumát a törvény állapítja meg; és az illető tisztviselő e minimum iránt a kormánynak felelős. — Kisebbségek, egyletek és egyes polgárok megyei tanodák alapítására és az oktatás szabadságára nézve azon jogokkal bírnak, melyek a községi tanodákra vonatkozólag említették.

Állami törvényhozó hatalom.

A törvényhozó hatalmat képezi (mint az amerikai Egyesült-Államokban) a *népképviselők* gyűlése és a *tanács*. A népképviselők választási körök szerint általános szavazat útján választatnak. Tanácstag megyénként kettő választatik. Tehát a képviselőházat a nép választja közvetlenül. A tanácsházat pedig a megyék.

A kormány tagjai, és a kormány által nevezett

köztisztviselők sem képviselőkül, sem tanácsstagokul nem választhatók, hacsak hivatalukról le nem mondanak. Valamint minden tanácsstag vagy képviselő, ha oly hivatalt vállal, törvényhozási állásáról tényleg lemondott. A kormány azonban egyes tagjait vagy tisztviselőit adandó felvilágosítások vagy közlések végett, a törvényhozó gyűlésbe elküldheti, és ezt tenni tartozik, ha a gyűlés rendeli.

Az alkotmány állapítja meg a gyűlés szabályzatát, a két résznek egymáshozoi viszonyát, az egyiknek vagy másiknak külön működési körét (példának okáért az adó meghatározását a képviselőknek, a kormány és megyék - közötti kérdések megoldását a tanácsnak tulajdonítandja.)

E törvényhozási gyűlés a népfelségnek orgánuma, mindazon ügyekben, melyek az egyének, a családok, a községek, a megyék alaptörvényi illetőségéhez nem tartoznak. Mert e jogok örökösek, sérthetlenség; hagyományok a jövő ivadékok számára. S nem vonathatnak a törvényhozás vagy az élő egy nemzedék elhatározási körébe, szintúgy, mint nem vonathatik mindaz, mi a halhatlan nép felségének lényegéhez szükséges.

Az alapjogok legfőbb biztosításául egy *Főtörvényszék* állittatik fel, mely a törvényhozó testület által elhatározott törvények alkotmányossága fölött nyilatkozik.

A végrehajtó hatalom főnöke nem hirdetheti a hozott törvényt, mielőtt a főtörvényszék ki nem jelentette, hogy a hirdetendő törvény az alapjogokkal nem ellenkezik. A főtörvényszék ellenkezőleg ítélvén, a törvény, melynek alkotmányellenes pontja az Ítéletben kijelölendő, nem létezőnek tekintetvén, hirdetlenül a törvényhozó testülethez visszaküldetik.

A törvényszék tagjai a tanács által nevezetnek, elmozdíthatlanok; és a kormány kinevezésétől függő hivatalt soha el nem fogadhatnak, akkor sem, ha bírói méltóságukról lemondottak.

Magától értetődik: hogy a törvényhozótestület, azon módon, mint a községek és megyék, tárgyalási nyelvét meghatározza. A törvényhirdetés mindazáltal mindazon nyelveken vétetik eszközlésbe, a melyek az ország községeiben tisztileg divatosak.

A kormány.

A kormány hatalmának korlátai kiszabattván s a tekintélyéveli visszaélés ellen biztosíték szereztetvén, melyek közé tartozik, hogy a polgári igazgatást kezelő tisztviselők nem a kormány által nevezetnek, hanem községileg és megyeileg választatnak; nem veszedelmes a végrehajtó hatalom akár egy főnökebe központosíttassék, akár pedig triumvirátusra vagy bizottnányra ruháztassék — azon különbséggel, hogyha egy főnök, választassák általános szavazat útján, ha pedig bizottnány, választassák a törvényhozó testület által Szükséges továbbá, hogy a választás időnkint megújíttassék; hogy a törvényhozás, a megye és az egyes polgár jogosítva legyen a végrehajtó hatalom főnökét hatalommal visszaélés tekintetéből, a törvényszék elébe idézni; végre, hogy azon esetre, ha a főtvényszék az alkotmányt megsértettnek nyilatkoztatja, a főnök méltóságától tényleg megfosztottnak tekintetvén, soha ismét meg ne választathassék. És hogy a felelősség alkalmazása iránt soha kétség ne lehessen, azon hamis elv, mely szerint egy miniszter ellenjegyzése a végrehajtó hatalom főnökét fedezi, Magyarország alkotmányába föl nem véte-

tik, hanem azon elv, hogy a rendeletért az, vagy azok felelősök, ki, vagy kik azt aláírták.

Látszik ezekből, hogy a kormány elegendő hatalommal bírand a törvények végrehajtására és tiszteltetésére! de nem bírand hatalommal az alkotmány megsértésére, az intézmények meghamisítására, vagy a szabadság elnyomására.

Mind a mi a törvényhozás köréhez tartozik, végrehajtásig a kormányt illeti; elég hatalma lesz ügyelhetni, hogy a községek és megyék az ország iránti kötelességeket teljesítsék; de nem lesz, hogy önhatóságukat csorbítsa.

Kellően teljesíthetendi kötelességeit, mert a «zuviel regieren» szerencsétlen nyavalya nem emésztendi, köréhez csak az tartozván, mi az egész államot illeti, és könnyen felfogható az illetéki jogok azon osztályzása következtében, melyek az ország igazgatási külön hatóságainak tulajdonai; p. o. a közlekedési utakat tekintve: a községi utak a községek, a megyei utak a megyék, a közlekedés nagy vonalai a törvényhozás és kormány illetékéhez tartoznak. A megye felügyel end, hogy községek teljesítsék kötelességeiket, melyeknek tisztviselői felelősek; a kormány ügyelend, hogy a megyék saját kötelességeiket és a felügyelését is teljesítsék, ez iránt a kormánynak felelősek lévén, a kormány végre a törvényhozás ellenőrszködése alatt álland.

A közoktatást illetőleg: a községi tanodák a községek-, a megyeiek a megyék-, a főtanodák (akadémiák, egyetemek) a törvényhozás és kormány hatósága alá rendelvek.

A fegyveres erőre nézve: ez a fődolog és a nemzetőrségből álland. Bizonyos életszak fogytaig ezen köte-

lességben minden választó eljárand. A törvény szabályozandja a nemzetőrség szervezését és határozandja meg a szolgálatban töltött időveszteséghez arányozandó kárpótlást. A község nevezendi a községi nemzetőrség fő- és altisztjeit; a megye több községek egyesült nemzetőrségének parancsnokait, valamint a megyeiét nevezendi a kormány végre a kerületi parancsárokat és a főparancsárt. A nemzetőrség alkalmazása felett, a községben a községi, — a megyében a megyei hatóság rendelkezik. A kormány e részben az egész ország érdeke szerint intézkedik; vagy egy megye megkeresésére is, hacsak saját ereje, adott esetben, nem volna elégséges. A hibák, vétségek és engedetlenségek törvény és szabály szerint büntetnek; de a nemzetőrség sehol lel nem osztható, sem le nem fegyverezhető, a támadás és lázadás esetét kivéve.

A haza védelmére rendelt főerő ekként a nemzetőrségben nyugodván, az állam egy nagy állandó hadsereg tartásával nem terheltetik; csak a törzsetet (cadres) és a várak és erősségek végett szükséges őrség lesz rendszeren ellátandó. E csekély számú hadsereg egyszersmind gyakorlati hadtanodául szolgáland, melyen a haza összes ifjúságának keresztül kell esnie, hogy szükség esetére hazájának sikeres védelmére képesíttessék.

E törzsetet a szerint osztatik el, hogy háború esetében, minden megye illetékei zászlóaljka és ezredkebe egyesíttethessenek, melyek nemzetiségük és megyéjük nevével címezendők, például: Bácsmegyei I-ső magyar, vagy német, szerb stb. zászlóalj. A nemzeti egyenruházatról a megye gondoskodik, mely tekintetben a zászlóaljak megyéjükkel folytonos összeköttetésben állanak. (Ez is a nemzeti érzet fentartására és emelésére

vezet.) Bármely zászlóalj vitézségi becsülete nem enyészik el, mint az osztrák seregben, hanem visszasugározván a zászlóalj megyéjére és illető nemzetiségére, ennek egyszersmind önérzetét és életrevalóságát növelendi.

Igazságszolgáltatás végett lesznek polgári és rendőri bíróságok a községekben; polgári és kereskedési bíróságok, valamint esküdszéki elvre alapított büntető bíróságok, megyékben. Kivételes bíróságok sehol. A megyei gyűlés képezi a nagy esküdszéket, mely kijelenti, van-e bűnvádi eljárásnak helye? Lesznek felbíróságok és egy semmitő törvényszék. Végre a köztisztviselők, és alkotmányos jogok biztosíthatása tekintetéből, a törvényhozás bitorlásai ellenében — a főtörvényszék.

Ez hasonló felosztása és egymás fölébe helyezése a község a megye és a status tulajdon hatóságának; ez közvetlen részletetése a népnek a közigazgatás minden ágaiban; ez az emberi jogok sérthetlenségével és a bitorlás elleni biztosítékokkal kapcsolatos önkormányzás; és ezek ha elvek, melyekre hazám politikai szervét alapítani akarnám.

Én e szervezést nagy mértékben demokratikusnak tartom és valósággal demokratikusabb az, mint az amerikai Egyesült-Államoké. Szerencsére ily szervezet Magyarországra nézve nem tekinthető ismeretlen új eszménynek, mely ijeszt inkább, semmint a politikai közvéleményt megnyerné; sőt annyira eredménye Magyarország hagyományos érzelmeinek és jellemének, hogy az összes nép régi barátja gyanánt is vezetné, mely a demokraczia szabadság, egyenlőség és testvériség széles alapjain, hibáitól menekült, gyengéiből és betegségéből felüdült.

Azok a tekintély pártosai, azon istenkáromlók kik hiszik, hogy hivatva vannak gondnokaiul a népnek és ezt egy kevesebbség örökös rabszolgájává kívánnák kárhóztatni; csak azok kiálthatnak az eszmék ellen, mi egyébiránt magatartás inkább, semmint becsmérték volna. Ok tekintélyre akarják alapítani a társadalmakat: én szabadságra.

Nem tartozom azon heveskedő újítók sorába, kik mindent félrevetnek, mi létezik; hogy az ujítás örömeit élvezhessék. Én az élet azon szakába léptem, hol a csalódások tűnnek! a szenvedélyek csillapodnak, a kornak úgy mint a szerencsétlenségeknek befolyása alatt. Sokat éltem, és sokat búvárokodom az országok enyészetének és az emberiség boldogtalanságának szerző okai felett; a történet, az erkölcsök és az emberek tanulmányában, én azon mély és változatlan meggyőződésre jutok, hogy csak a minden tekintetk fölébe emelkedő szabadság elve képes megfejteni a politika újjászületés nagy kérdését, és megszüntetni az európai társaság szenvedéseit.

Nem keresek tehát mesterséges tanokat, mert az igazság egyszerű, mint a természet törvényei; hazám számára azokat keresnem nem is kell, mert ott még nem léteznek azon társasági bajok, melyek Franciaországban, Angol- és Németországban mutatkoznak s melyeknek elhárítása annyi magasztos szellemet, annyi emberbarátot foglalkoztat; nálunk a szabadság elve, a társas és politikai szervezetben következetesen alkalmazva, elegendő lesz azoknak megelőzésére. Hiszem, hogy szabadságra alapított ily szervezet Magyarország erejét eléggé növelendi, miszerint minden megtámadást visszaszithasson, mely elől kívülről a jövőendő fenyegethetné.

Ha azonban nemzetem hinné, hogy biztosságát még nagyobb mértékben szükséges szilárdítani, legyen saját vagy a népek közös érdekében; akkor e szilárdulást a szomszéd országokkalti testvéries frigyessülésében fogja fellelni, mely eszmének én őszinte pártolója vagyok; de ne kívánjon e szövetség Magyarország területén osztozni, ne kívánja tagjait elszeldelni, és az eltörpítés útján elnyelni, hanem legyen e szövetségnek egyedüli célja: egyesülés külmegettámadások ellen.

Önök a nemzetiségi kérdések megoldására vonatkozó nézeteimet kívánták tudni. Én a megoldást Trimutatám, hazám politikai szervének előterjesztésével. A megoldás e szókban létezik: Szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy ha nem, úgy megoldás nem létezik.

A nemzetiségek kérdése azon Eris-alma, melyet mint önök tudják, a szentpétervári kabinet a népek közé dobott, hogy azokat uralkodó védelme alá vonhassa. A szenvedélyek, melyek készek a valódi érdekeket, magát a szabadságot is hiú csalódásoknak feláldozni; e szenvedélyek felbujtatva ádáznak megvásárolt, vagy nagyravágyó emberek által, megragadták e kérdést, hogy gyűlölséget vessenek szeretet és testvériség helyett. Végre az osztrák bűnös gonoszsága fölhasználta azt eldarabolására azon nép-erőnek, mely megsemmisítette volna, ha szeretetben és szabadságban egyesül; felhasználta, hogy a népeket egymás ellen harciba kevervén, későbbben valamennyit megcsalhassa és leigázhassa.

Nem hiszem, hogy e versengésekkel nyert legyen az emberiség haladása, mely csak szabadságban tenyészik. Nem látom föltűnni a nemzetiség kérdését az amerikai szövetséges köztársaságban; de látom a különféle népségeket egyesítve a szabadság életében, és látom az

államot éppen azért csodálatos nagyságban, szabadságban és boldogságban. Ez igen tanulságos! — A szabadságon kívül nincs üdv. Európában a nyelvkérdést előtérbe helyezték, s azt a szabadság soká fogja sínleni. — Ez egy szerencsétlenség!

De végre a kérdés megvan, s megoldása szükséges. — E megoldás a fentebbi alapszervezetben fekszik, mely honunkat s annak minden népeit szabadokká, boldogokká teendi, s a hazát kevés idő alatt egy paradicsommá varázsolandja, melyen az emberiség tekintete örömmel fog megállapodni,

Kossuth Lajos s. k.

Ezen szerkezeti alapvonások régi meggyőződésemet képezik. Közölve volt ez így angol és francia barátainkkal még 1851-ben.

Kossuth.

A kötélműködik.

Az osztrák civilizáció néhánynyal azok közül, kiket a Makk-Gál Sándor-féle összeesküvés gyanúja miatt elfogott, úgy tett, mint három évtizeddel később az okkupáit Boszniával, ahol szorgalmasan akasztott fel boldogot-boldogtalant ez alatt a czim alatt, hogy «*rabló*».

Noszlopy és társaiban sem a felségsértőt, az összeesküvőt büntette, a ki az osztrák császárt. Kis-Telek és Félegyháza közt el akarta fogni; nem a magyart és hazafit üldözte és ítélte el, hanem *rablónak* deklarálva végeztette ki őket is, mint később Várady Jóskát Erdélyben, a kit néhány guerilla élén a havasok közt fogtak el.

A mikor Várady Jóskát — a kinek gyűrűs ujja miatt emigránstársa, Veress Sándor jó eleve megjósolta, hogy előbb-utóbb fel fogják kötni — kivégezték, a dalos székelly lányok az alábbi szomorú nótát énekelték, — főleg Udvarhelyszéken:

Tüzet fűj a pejparipa,
Úgy vágtat egy tiszt úr rajta.
Hová megyen, hadnagy uram?»
«Lovagolok édes fiam!»
Ez sem igaz, hadnagy uram.
A ki megyen lovagolni
Egy-két legényt viszen az csak,

Itt pedig van tizenkettő,
 Ki kijedet kisérgeti.»
 «Egy pajtásom bujdosol itt,
 Azt indultam megkeresni.
 Nagyot vétett urak ellen,
 De én hozom a kegyelmet.
 Nem tudod-e merre leve?
 Várady az igaz neve.»
 Hogy ne tudnám, hogy ne tudnám
 Ott a falu felső végén
 Lakik az ő violája,
 Leghamarabb ott találja.»
 Pásztor legény úton marad
 Hadnagy uram tovább halad.
 A kicsi ház ott fejeződik,
 Abba lakik Rofajiné,
 A Várady szeretője,
 Most is ott vagyon mellette.
 «Szép jó estét, Rofajiné !»
 «Adjon isten vitéz uram !»
 «Udvarodon van-e vállú?
 Ihatnék a kis pejlovam.»
 «Ha ihatnék megítatom,
 Ha ehetnék abrakolom.»
 Megy a hadnagy a szobába
 Váradyt ott megtalálja.
 «Add meg magad te gazember!»
 A katonák megrohanják,
 Kezét, lábát megvasazzák.

Hát ez a fa miféle fa?
 Hogy egy betű sincsen rajta.
 Ez a fa biz afféle fa:
 Váradyt akaszszák rajta.

Ifjak, lányok ügyeljetek,
 A németnek ne higgyetek !
 Mert a német csúffá teszen
 Akasztófa alá viszen.

Az erdélyi összeesküvők főnöke, Török János, Udvarhely megye Bágyon nevű községében született. Tanulmányait előbb Udvarhelyt végezte, majd a külföldi egyetemeken volt pár évig, mielőtt Maros-Vásárhelyen tanár lett.

Erős, marciális külsejű, 46 éves, szép barna ember volt, bár termete kissé szikár, arcza rokonszenves, homloka magas és a szájhagyomány szerint ékes beszédű ember volt. Már az 1848-iki márcziusi napokban oly nagy népszerűsége tett szert, hogy őt választották meg nemzetőrparancsnoknak. 1848 novemberében Puchner magával vitte, mint foglyot Nagy-Szebenbe, honnan 1849 márcziusában szabadult ki, midőn Bem apó bevette Nagy-Szebent. E négy havi fogság csak fokozta Török János népszerűségét. 1850-ben az osztrák kormány újra megengedvén neki, hogy taníthasson, ő Vásárhelyen megkezdte előadásait.

Neje, Martonosi Gálfi Róza, tipikus székely szépség volt.

Gálfi Mihály, Török sógora, volt a legtevékenyebb főnök. Gálfi lovagias szellemű, bátor, szeretetreméltó, népszerű ember volt. Ő semmi rosszat sem sejtett, s folyton rózsás színben látott mindent.

Talán épp nyíltszívűsége volt az oka, hogy a reá bízott kerületből, Udvarhelyszékről majdnem annyi embert fogdostak össze, mint az egész országból összevéve.

Gálfi Udvarhelyszéket legteljesebben és legrendesebben szervezte. *Napjai* voltak: *Bereczky* Sándor, *Dáné* Károly, *Marosi* János, *Lőrinczi* Mihály, *Varga* Zsigmond, *Bányai* Antal és *Bedő* Sándor. *Órái*: *Szabó* Lajos, *Beke* Dénes, *Dózsa* Sándor, *Árkossy* Mózes, *Gaal* Antal, *Solymosi* István, *Dáné* Mózes és *Elekes* József.

Az elfogottakat Nagy-Szebenbe hurczolták s ott a

nagyobb bűnösöket a francziskánus zárdába, a nagy tömeget pedig a báró Bruckenthal-féle házba zárták el.

Kivétel nélkül valamennyit az 1849. okt. 2-iki rendelet alapján alakított hadi-törvényszék elé állították.

A hadi-törvényszék elnöke Bartels ezredes volt; főauditor volt Tauferner őrnagy, egy komisz osztrák véreb, aki a régebbi időkben Galicziában tett gazdáinak hasonló szolgálatot. A törvényszék tagjai gyanánt katonaság volt bekommandírozva. '

A foglyokkal oly szigorúan, brutálisan és osztrákosan bántak, hogy sokan szegények közül (mint Bányai Antal és Toppler Simon) már a vizsgálati fogságban megőrültek, néhányan öngyilkosokká lettek. A vizsgálatot készakarva húzták-vonták, csakhogy áldozataik annál többet szenvedjenek.

Hogy mennyire húzták-vonták a vizsgálatot, kitűnik abból, hogy a vizsgálatot csak. 1853. szeptemberben végezték be. Az igaz, hogy kezdetben a foglyok ellen nem bírtak semmi pozitív adatokat sem felhozni, mivel a feljelentő Bíró Mihály nem adott dátumokat.

Végre azután Tauferner őrnagy húzta ki a sárból a tisztelt vizsgáló bizottságot. Ez a vad indulatú bestia, látván az aktákból, hogy csak vád van, de adatok nincsenek, elfogatta a feljelentőt, azt a nyomorult, gaz Bíró Mihályt.

Mit tett ezzel a szomorú karakterű lovaggal Tauferner auditor, mit nem? az máig is titok, mert még ma sem sült ki, hogy rábeszélés, jutalom, ijesztgetés vagy kínzás volt-e az oka, de tény, hogy Bíró Mihály már az első éjszaka mindent bevallott, amit tudott. *Vallomása 25 ívre terjed.*

Bíró Mihály elmondta a törvényszéknek, hol talál-

hatják meg az összeesküvésre vonatkozó összes írományokat. A törvényszék, Bíró Mihály vallomása alapján s utasítása nyomán elment Maros-Vásárhelyre, felkutatatta Török János ottani lakását s ott a feljelentő által kijelölt titkos helyen csakugyan meg is találta az elvesztett iratokat.

Ekkor kezdődött azután a valódi: «ferhőr».

Legokosabban tettek azok, akik mindvégig makacsul hallgattak, s még csak azt sem ismerték be, hogy hallomásból tudnak valamit az összeesküvés létezéséről.

Voltak azonban, kik azt hívék, hogy a magyar egyenességgel az egyeztethető össze legjobban, ha mindent bevallanak. A bolondok!

Ilyenek voltak Dömén Lajos és Török János, az erdélyi intéző főnök. Ezek vallomásaikkal sok szerencsétlent keverték bajba, mert akinek csak a nevét említették, azt az osztrák mind elfogatta s jórészt el is ítélte.

Török János menthető, mert még kivégzése előtti nap is azt hitte, hogy a vizsgálati fogságból egyenest szabadon eresztik.

Horváth Károly saját magához méltóan vallott. Hibás volt abban, hogy beismert mindent, — de a felelősséget mindenért magára vállalta. Senkit névleg meg nem nevezett s ezáltal többeket mentett meg az elfogástól és börtöntől.

— Ismerjen be az úr mindent, — mondá Horváth Károlynak Tauferner, — hisz a többi fogoly már mind beismerte bűnét s bevallották, hogy az úr csábította őket az összeesküvésbe.

Horváth Károly gúnyosan vágta neki oda:

— Hiszem, hogy találtak önök most is árulót, de azért apportírozni ezt a becsületes székeley népet a

német nem fogja megtanítani soha! Én nem hiszem, szemébe mondom az úrnak, nem hiszem, hogy az elfogottak mindent beismervén, ellenem vallottak volna. Ez nem igaz! Arra a székelyt nem fogják bedresszírozni, hogy hegyes orral szaglálja ki a rejtett véleményeket, felkapja az elejtett szavakat, kilopja a meggyőződést az emberek szívéből s azután elárulja annak, aki ezért megczirógatja s esetleg neki konczot vet. Ezt megtehetette egy Bíró Mihály! Az már közénk is kémnek jött, — s ezért lett belőle áruló; de több ily gazemberre az úr nem akad a Székelyföldön!

Semmi egyéb kérdésére Taufernek többé nem felelt.

1852. ápril hóban kísérték be Bukarestből Szebenbe — Nagy József szabómester hazánkfíát, amiért Makk József ezredest rejtegette. Őt is mint felségsértőt és Kossuth ágensét ítélte el a hatalom 15 évi börtönre, s 1857. május 16-áig ült Theresienstadtban, honnan betegen s koldusan távozott.

A Pesten elfogott Magos Ernőt is elhozták időközben Szebenbe s egy teljesen elkülönített czellában tartották és őrizték, mint a hímes tojást, nehogy a többi foglyok érintkezhessenek vele. A vizsgáló bizottság Magos Ernő vallomásra fektette a fősúlyt. S hogy nagy súlyt helyezett e vallomásra, kitűnik abból, miszerint szegényt *hat héten keresztül* minden áldott nap órahosszákon át vallatták.

E testileg gyenge, beteges ember, kiről Görgei István a szabadságharczról írt három kötetes munkája elején azt írja, hogy Arthur bátyját a pesti radikal-körben «Magos Ernő, a republikánizmus e torzszülőtte ejtette leginkább kétségbe»; ez a testileg gyenge Magos Ernő lelkileg nagyon erős legény volt.

Az ő vaserején, elhatározottságán megtört Tauferner

auditor minden ereje s nem bírván belőle vallomást kicsikarni, nem Ítélhették halálra, hanem 16 évi várfogságot kapott. Josefstadtba hurczolták, ahol négy évi fogság után elhunyt. Karbonári-kalapját s a mellett a nagy vörös tollat még fogságában is viselte.

Majdnem egy időben az erdélyi elfogatásokkal fogták el Mantuában Tazzoli Henriket is, a püspöki papnövelde egyik tanárát. Tazzolit az osztrák katonai bíróság a legborzasztóbb kínváltások alá fogta, de terhelő vallomást nem bírtak belőle sem kicsikarni, sem kicsalni.

Végre ruhái közt ráakadtak egy titkos jegyírású levélre s annak alapján rájöttek, hogy csakugyan Tazzoli a feje egy összeesküvésnek, melynek tagjai esküvel kötelezték magukat, résztvenni a nemsokára kiütendő általános európai forradalomban.

Erre rögtön 150 egyént fogtak el s ezek közül tizenháromat még aznap ki is végeztek; a többit (köztük *három magyar katonát is*: Király Jánost, Győrfi Petőt és Walla Jánost) 8—12 évi kemény börtönre ítélték.

Ennek daczára azonban Milanóban, 1853. február 6-án mégis kitört a fölkelés. A fölkelést rögtön leverték s a reá következő napon a foglyok közül *hetet* s rövid idő múlva *kilenczet* akasztottak fel.

Pár napra ezután, 1853. márcz. 3-án végezték ki Pesten, az Újépületben fogva tartott *Jubál* Károlyt, *Andrássfy* Károlyt, *Sárközyt* és *Noszlopyt*. Magos Ernőnek szerencséje volt, hogy Erdélybe szállították, különben ekkor őt is felkötötték volna.

Az erdélyi összeesküvők ügye se nem rendült, se nem mozdult. 1853. évi szeptemberben a foglyok nagy részét Gyulafehérvárra szállították át,, csakis a legkompromittáltabbakat hagyták Szebenben.

Ugyanazon év végén az auditorok véleményezték ítéleteiket, s azt felterjesztették Bécsbe a kormánynak, mely azt 1854. február havában megerősítve leküldte. Nagyon megörültek a szegény foglyok, a midőn arról értesültek, hogy 1854. február 14-én az ostromállapot az egész monarkiában be lett szüntetve. Most már csak enyhe lesz az ítélet. A vérmesek azt hitték, szabadon lesznek bocsátva.

Mily csalódás!

A gyulaféhevári — mintegy 70 — foglyok előtt 1854. márczius első napjaiban olvasták fel az ítéletet, mely nagyon is tarka volt: Négy évtől húsz évig terjedő fogságra szólott.

A balavásári szüret utolsó és legszomorúbb epizódja azonban Marosvásárhelyt játszódott le. Kossuth Lajos nagy hazánkfianak nemrégiben megjelent negyedik kötetének 390-ik lapján azt állítja: «1854. márczius 10-én, tehát épp akkor, midőn Ausztria császárnak humánus nagylelkűsége a Themse és a Szajna partján az egekig magasztaltatott, lett minden érző kebel keservesen megdöbentve Magyarországon a gyász hír által, hogy Török János, Horváth Károly és Gálfi Mihály *Nagyszebenben* felakasztattak . . . stb.»

Nagy hazánkfia téved! — Ezeket a vértanúkat nem Nagy-Szebenben akasztották fel.

1854. márczius 6-án kivették a Székelyföld három főnökét, Török Jánost, Horváth Károlyt és Gálfi Mihályt börtönükből, a hol két évet és két hónapot töltöttek, s Maros-Vásárhelyre' szállították.

Török János az úton is arról álmodozott, hogy szabadlábra helyezik; Horváth és Gálfi — előre látván azt, a mi reájuk vár — rezignáltak.

Maros-Vásárhelyen a várba szállásolták el a foglyokat, de nem maradtak ott hosszú ideig, mert márcz 9-én kivezették őket a vár udvarára, felolvasták előttük halálos ítéletüket.

Az ítélet elmondja, hogy részint a cs. k. haditörvényszék által folytatott vizsgálatból, részint a *«kifogás nélküli»* tanúk vallomásaiból bebizonyulván, s vádlottak ellen próbaerőre emeltetett, hogy ők felségsértő fondorlatokba bocsátkoztak, hogy ők a forradalmi párttal a felségsértő Kossuth Lajos által közel levőben mutatott, és a jelenlegi kormányrendszer erőszakos megváltoztatására irányzott forradalmi szervezetbe bocsátkozván, tevékenységüket a Székelyföld fellázítása által azon célból tanúsították, hogy Kossuth Lajost a forradalom kitörésekor fegyveresen támogathassák.

E. célból számos pajtásokat szereztek, kiknek egy része jelenleg vizsgálat alatt lévén, azt, hogy általuk e célból megnyerettek és buzdítottak, saját vallomással ismerik el.

Ennek folytán: a bécsi cs. k. magas katonai parancsnokság rendelete folytán az 1853. évi február 25-én felállított, hittel kötelezett haditörvényszék által Török János, Horváth Károly, és Gálfi Mihály vádlottak a haditörvényszék 5-ik és Theresiánus katonai fenytő eljárás 61-ik cikke szerint, nevezetesen Török János felségsértési bűnéért Horvát K. és Gálfi Mihály mint tettben büntársak — egyhangúlag kötél általi halálra ítéltettek.

Együttal tudatták a vádlottakkal, hogy a halálos ítélet rajtuk holnap végre fog hajtatni.

Horváth és Gálfi férfiasan viselték magukat, szegény Törököt azonban végkép összetörte ez a reá nézve váratlan hír. Esméletét elveszté, úgy vitték fel az udvarról szobájába

Az ítélet hirdetése után bebocsátották hozzájuk a lelkészeket. Ezek beszélték el, hogy Horváth Károly igen derült, mondhatni jó kedvű volt; Gálfi szomorú; Török János ismét remélt, azt hitte, meg fognak nekik kegyelmezni.

Márczius 10-én a Maros-Vásárhelytől észak felé eső Posta-rétre, erre a vásárhelyi Golgothára hurczolta ki az erőszak áldozatait. Horváth Károly az úton nyugodt volt, biztatta Török Jánost, legyen erős, szedje össze és ne hagyja el magát. Gálfi is férfiasan viselte magát, s Horváhtal egész nyugodtan beszélgettek.

— Megmondtam én már Balavásáron, — szolt Gálfihoz nyugodt rezignációval Horváth Károly, — hogy ügyünknek kész vagyok mártírja is lenni. Az ily dologban számolni kell előre az eshetőségekkel. Vagy hatot vetünk, vagy vakot. Mi vakot vetettünk! Túrni kell azt, amit reánk a végzet mért.

— Bizony nekünk jobb, mint azoknak, kik a börtönben senyvednek, — mond sóhajtva Gálfi..

— Sokkal jobb! — szolt Horváth. — Ott van Toppler Simon is! Ki tudja, barátaink közül hányan jutnak még az ő sorsára. És végre is, mi a halál? Hosszú álom! Nézd! ott a bitófa. Gyerünk aludni!

És csakugyan elsőnek a szép, előkelő magatartású Horváth Károlyt akasztották. Úgy állt az akasztófa alatt — mondá később valaki — mintha a francia négyes nyitányára várt volna.

Megölték őt is. Huszonöt éves és három hónapos volt a halála napján. Ez azért érdemel figyelmet, mert világos, hogy a mikor elfogták két évvel a megöletése előtt: még nem volt nagykorú. Horváth 1828 december 16-án született, tehát elfogatásakor, 1852 január 24-én

csak huszonhárom éves és egy hónapos, tehát kiskorú volt. És az abszolút kormány mégis kivégeztette.

Utána jött Gálfi. Ez is szépen, férfias öntudattal halt meg; Török, szegény, azonban elveszté eszméletét.

A jusztifikáció erős katona fedezet alatt ment végbe.

A város népe majdnem teljesen távol tartotta magát a kivégzés helyétől. Csak a messzebb eső halomokról lesték egyesek, hogy mi történik.

Így tudódott ki, hogy a hullákat a kivégeztetés napján, d. u. 5 órakor temették el az akasztófák alá.

A zsandárok éjfélig őrizték a sírokat, melyek reggelre friss virágkoszorúkkal voltak felékesítve. A zsandárok néha napokon, éjjeleken át örködtek, — még sem tudtak rájönni, kik virágozzák fel a néma hantokat. És a zsandárok örködése daczára, 7—8 éven keresztül azokon a sírokon mindennap volt friss virág.

Negyven év előtt történtek e dolgok!

A gyászoló nők, gyámoltalan magzatok sírása hangzott akkor végig az egész hazán. A megfélemlített nép rémülten kerülte egymást; apa nem hitt fiának; testvér nem bízott testvérben!

Legyen békés nyugalma a szegény vértanuknak, legyen könnyű a föld azoknak, kiknek negyven év alatt majdnem a nevét is elfeledte a mai generáció.

Ők még sírjukban is szeretik hazájokat! Az ég bocsássa meg nekik, szegény ártatlan áldozatoknak azt, amit itt e földön vétettek, — mi nem bocsátunk meg az élőknek.

T A R T A L O M .

Olyan előszó-féle	lap. 3
A londoni komité titkos utasítása	13
Az «Utasítás» és «Tervvázlat».....	30
Hogy állt az ügy bent a hazában	36
A balavásári szüret 1851-ben.....	66
Aggályok.....	76
Elfogatások	93
Kossuth proklamációi.....	108
Kossuth «Szózat»-a a magyar néphez.....	117
Alkotmánytervezet.....	131
A kétél működik	147